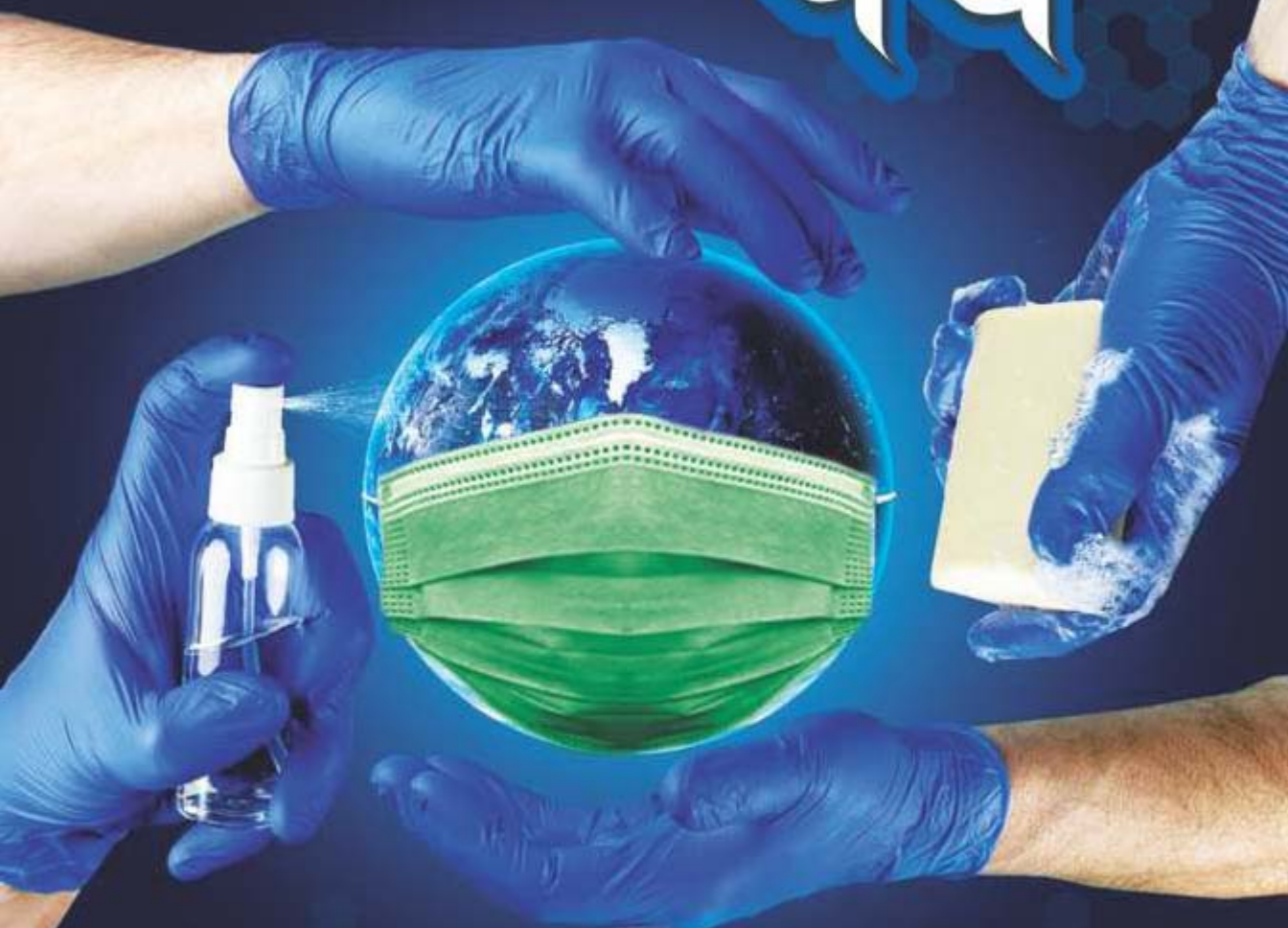

वैध

2020-21

दुयानंद कला महाविद्यालय, लाहौर

दुयानंद कला महाविद्यालय, लातूर

वेद्य

— : प्रकाशक : —

प्र.प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड

— : मुख्य संपादक : —

डॉ. बालाजी घुटे

— : सहसंपादक : —

डॉ. प्रदीप सूर्यवंशी

डॉ. रामेश्वर खंदारे

डॉ. सुभाष कदम

डॉ. शिवकुमार राऊतराव

प्रा. दुर्गा शर्मा

प्रा. सुरेश क्षीरसागर

— : विद्यार्थी संपादक मंडळ : —

श्री. अक्षय रत्नपारखे (मराठी विभाग)

कु. सय्यद सालेहा युसूफ (हिंदी विभाग)

कु. प्रिती रांजणकर (इंग्रजी विभाग)

श्री. मनोज आत्राम (सामाजिकशास्त्रे विभाग)

अंक सजावट : श्री मल्टि सर्व्हिसेस, लातूर

मुद्रक : आर्टी ऑफसेट, लातूर

या अंकात प्रकाशित झालेल्या विचारांशी, मतांशी प्रकाशक, महाविद्यालय, संपादक मंडळ व मुद्रक सहमत असतीलच असे नाही.

दयानंद शिक्षण संस्था, लातूर

वेध

संचालक मंडळ

मा. श्री. लक्ष्मीरमणजी लाहोटी
अध्यक्ष

मा. श्री. अरविंदजी सोनवणे
उपाध्यक्ष

मा. श्री. ललितभाई शहा
उपाध्यक्ष

मा. श्री. रमंगकुमारजी राठी
उपाध्यक्ष

मा. श्री. रमंगजी वियाणी
सचिवालय

मा. श्री. सुरेशजी जैन
संयुक्त सचिव

मा. श्री. रामरावजी पाटील
सहाय्यक सचिव

मा. श्री. डॉ. श्रीकांतजी उतगे
सहाय्यक सचिव

मा. श्री. संजयजी वोरा
कोषाध्यक्ष

वेध

भावपूर्ण श्रद्धांजली

स्व. डॉ. पुष्पलता अग्रवाल

आमच्या दयानंद कला परिवारातील एक उत्साही, मनमिळावू,
व समंजस व्यक्तीमत्व काळाने हिरावून घेतलं.
हिंदी विभागातील प्रा. डॉ. पुष्पलता अग्रवाल मॅडम यांचे अकाली निधन झाले.
संपूर्ण दयानंद कला परिवाराच्या वतीने त्यांना भावपूर्ण श्रद्धांजली!

वेध

दुयानंद कला महाविद्यालय, लुहा

प्रशामकथ मंडळ

आमचे प्रेरणास्थान

प्रभागी प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड

प्रा. अनिलमाळी
उपप्राचार्य (कनिष्ठ महाविद्यालय)

डॉ. दिलीप नागरगोजे
पर्यवेक्षक (कनिष्ठ महाविद्यालय)

दयानंद कला महाविद्यालय, लाहूर

कोविड-१९ च्या महामारीत निःस्वार्थ भावनेने मानव व रूग्णसेवा केल्याबद्दल उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, महाराष्ट्र शासन व राष्ट्रीय सेवा योजना यांच्या वतीने कोविड योद्धा पुरस्काराने श्री. भरत महादेव पवार यांना सन्मानित करण्यात आले. पुरस्कार देताना राज्याचे उच्च व तंत्रशिक्षण मंत्री उदयजी सामंत, सोबत आमदार विक्रमजी काळे, कुलगुरु डॉ. उध्वजी भोसले, डॉ. जोगेंद्रसिंह बिसेन, डॉ. सर्जेराव शिंदे

स्वा.रा.ती.म. विद्यापीठ, नांदेडच्या वतीने देण्यात येणारा उत्कृष्ट वार्षिक अंक पुरस्कार महाविद्यालयाच्या 'वेध' वार्षिक अंकास प्राप्त झाला. हा पुरस्कार कुलगुरु डॉ. उध्वजी भोसले यांच्या हस्ते स्वीकारताना मुख्य संपादक डॉ. बालाजी घुटे, मंचावर डॉ. जोगेंद्रसिंह बिसेन, डॉ. सर्जेराव शिंदे, डॉ. अजय टेंगशे, डॉ. शिवराज बोक्डे.

दयानंद कला महाविद्यालय, लातूर

भारताचे माजी केंद्रीय गृहमंत्री मा. शिवराजजी पाटील चाकूरकर साहेब यांनी लातूर येथील दयानंद शिक्षण संस्थेच्या वतीने बांधण्यात आलेल्या क्रिकेट स्टेडियमची पाहणी करून मार्गदर्शन केले. यावेळी मंचावर डॉ. अर्चना पाटील चाकूरकर, अॅड. रुद्राली शैलेश पाटील चाकूरकर, प्रा. ओमप्रकाश मोतीपवळे, दयानंद शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष लक्ष्मीरमणजी लाहोटी, उपाध्यक्ष रमेशकुमार राठी, सचिव रमेशचंद्रजी बियाणी, संयुक्त सचिव सुरेशजी जैन, क्रीडा समिती प्रमुख अॅड आशिषजी बाजपाई, कोषाध्यक्ष संजयजी बोरा, अजिंक्यजी सोनवणे, विशालजी लाहोटी व विशालजी अग्रवाल उपस्थित होते.

भाजपा सांस्कृतिक प्रकोष्ठ यांच्या वतीने आयोजित जिल्हास्तरीय शिवगान स्पर्धेत महाविद्यालयाच्या संघास ७,५०० रुपयांचा द्वितीय क्रमांकाचा पुरस्कार.

संपादक मंडळ

प्र. प्रा. चा. र्य डॉ. शिवाजी गायकवाड
प्रकाशक

डॉ. चालाजी फुटे
मुख्य संपादक

डॉ. प्रदीप सूर्यवंशी
सहसंपादक

डॉ. रामेश्वर खंदारे
सहसंपादक

डॉ. सुभाष कदम
सहसंपादक

डॉ. शिवकुमार राजुरकार
सहसंपादक

प्रा. दुर्गा शर्मा
सहसंपादक

प्रा. सुरेश क्षीरसागर
सहसंपादक

: विद्यार्थी संपादक मंडळ :

श्री. अक्षय रत्नपारखे
मराठी विभाग

कु. सय्यद सालेहा युसुफ
हिंदी विभाग

कु. प्रिती राजणकर
इंग्रजी विभाग

श्री. मनोज आत्राम
सामाजिकशास्त्र विभाग

गुणवंत प्राध्यापक

डॉ. प्रशांत मान्रीकर
प्रोफेसरपदी नियुक्ती

डॉ. सुनीता सांगोले
प्रोफेसरपदी नियुक्ती

डॉ. नितीन डोळे
इंग्रजी विभागाला विद्यावाचस्पती

डॉ. देवेन्द्र कुलकर्णी
अ.भा. गांधर्व मंडळ, शाही
सचिपदी नियुक्ती

डॉ. संदीप जगदाळे
म.रा. माध्य. व उच्च माध्य. शिक्षण मंडळ आयोजित राज्यस्तरीय
संगीत विषयक प्रशिक्षणात समन्वयक म्हणून कार्य.

गुणवंत विद्यार्थी

कु. आकोराकर सजीवती
बी.ए.
विद्यापीठात तृतीय

कु. माडजे अनुराधा
बी.ए. (प्रशासकीय सेवा)
विद्यापीठात सर्वप्रथम

दाडगे अजय
बी.ए. (प्रशासकीय सेवा)
विद्यापीठात द्वितीय

कु. शिंदे कोमल
बी.ए. (प्रशासकीय सेवा)
विद्यापीठात तृतीय

गाडवे अविनाश
बी.ए. (अनिमेशन)
विद्यापीठात सर्वप्रथम

कु. सावंत वेदिका
बी.ए. (अनिमेशन)
विद्यापीठात द्वितीय

कु. दुर्ग लक्ष्मी
बी.ए. (अनिमेशन)
विद्यापीठात तृतीय

कु. गव्हाणे राजश्री
एम.ए. मराठी
विद्यापीठात सर्वप्रथम

देवकते ज्योतिश्वर
एम.ए. मराठी
विद्यापीठात द्वितीय

कु. गाधमारे स्नेहा
एम.ए. मराठी
विद्यापीठात तृतीय

कु. मेधे पूजा
एम.ए. इंग्रजी
विद्यापीठात द्वितीय

कु. हालदार शिल्पा
एम.ए. फॅशन डिजाईन
विद्यापीठात सर्वप्रथम

कु. सूर्यवंशी पुनम
एम.ए. फॅशन डिजाईन
विद्यापीठात द्वितीय

कु. स्वामी गौरी
एम.ए. फॅशन डिजाईन
विद्यापीठात तृतीय

दयानंद कला महाविद्यालय, एन.सी.सी. व एन.एस.एस. विभाग आणि लोकमत वृत्त समूह यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित महारक्तदान शिविराच्या उद्घाटन प्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड, लोकमत वृत्त समुहाचे श्री. धर्मराज हल्लाळे, मालचंद्र ब्लड बँकेचे अधिकारी, उपप्राचार्य अनिलकुमार माळी, डॉ. सुनीता सांगोले, डॉ. सुभाष कदम व प्रा. ले. विवेक झंपले.

५३ महा. बटालियन लातूर व दयानंद कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय एन.सी.सी. विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित वार्षिक प्रशिक्षण शिविराच्या उद्घाटन प्रसंगी दयानंद विज्ञान महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. जयप्रकाश दरगड, कमांडर सुनील अब्राहम, कॅ. विजेन्द्र चौधरी, पर्यवेक्षक डॉ. दिलीप नामरगोजे, डॉ. बालाजी कांबळे व ले.प्रा. विवेक झंपले.

निसर्ग मंडळातर्फे राबवलेल्या अनोख्या उपक्रमात प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड, निसर्ग मंडळाच्या प्रभारी डॉ. अंजली जोशी, तसेच सर्व प्राध्यापक व कर्मचारी.

महिला तक्रार निवारण समिती बैठक प्रसंगी प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड, अध्यक्ष डॉ. अंजली जोशी, सामाजिक कार्यकर्त्या चंद्रकला भार्गव, कुमुदिनी भार्गव तसेच इतर सदस्य.

महिला तक्रार निवारण समितीतर्फे आयोजित 'छोटीसी आशा' कार्यक्रमात चर्चा करताना अध्यक्ष डॉ. अंजली जोशी, मंचावर उपस्थित प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड, प्रा. अनिलकुमार माळी, डॉ. पुष्पलता अग्रवाल.

राज्य महिला आयोग व दयानंद कला महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विधमाने आयोजित 'डिजिटल लिटरसी वर्कशॉप'मध्ये प्रमुख वक्त्या सौ. अर्चना सोमाणी यांचा सत्कार करताना महिला तक्रार निवारण समितीच्या अध्यक्ष डॉ. अंजली जोशी, सोबत प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड.

वेध

संयुक्त एन.सी.सी. वार्षिक शिविरातील एक क्षणचित्र.

दयानंद कला महाविद्यालय एन.सी.सी. व एन.एस.एस. विभाग आणि लोकमत वृत्त समूह यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित महारक्तदान शिविरात रक्तदान करताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड समवेत उपप्राचार्य प्रा. अनिलकुमार माळी, पर्यवेक्षक डॉ. दिलीप नागरगोजे, डॉ. सुनीता सांगोले, डॉ. मच्छिंद्र खंडागळे व ले. विवेक झपले.

दयानंद कला महाविद्यालय अंतर्गत फॅशन डिझाईन विभाग यांच्याद्वारे लॉकडाऊनच्या काळात सामाजिक दायित्व या नात्याने लातूर शहर व ग्रामीण भागात अत्यावश्यक सेवा देणारे सर्व फ्रन्टलाईन वर्कर्स यांना मोफत मास्कचे वाटप करण्यात आले. यावेळी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड व प्राध्यापक.

कोविड-१९ काळात दयानंद कला महाविद्यालय एन.एस.एस. विभागातर्फे अन्नधान्य कीटचे वाटप करण्यात आले. याप्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस.पी. गायकवाड, कार्यक्रमाधिकारी डॉ. संतोष पाटील व इतर प्राध्यापकवृंद.

दयानंद कला महाविद्यालय एन.एस.एस. विभागातर्फे एड्स जनजागृती व तपासणी शिविरात डॉक्टर तसे व कार्यक्रमाधिकारी डॉ संतोष पाटील, स्वयंसेवक भरत पवार व इतर.

राष्ट्रीय सेवा योजना व युवा विरादरी मुंबई यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित विद्यापीठ स्तरीय अभिरूप युवा संसद कार्यशाळा.

दयानंद कला महाविद्यालयाच्या एन.एस.एस. विभागातर्फे कोवीड-१९ संदर्भात पोस्टरच्या माध्यमातून जनजागृती करताना कार्यक्रमाधिकारी डॉ. संतोष पाटील व स्वयंसेवक विष्णू चांदुरे.

क्रीडा व सांस्कृतिक युवा संचालनालय पुणे यांच्या वतीने आयोजित राज्यस्तरीय युवा महोत्सवात दयानंद कला महाविद्यालयाच्या चमुने सादर केलेल्या लोकगीताला तृतीय क्रमांकाचे पारितोषिक प्राप्त झाले.

महाविद्यालयास
भालचंद्र ब्लड बँकेतर्फे
सॅनिटायझर स्टँड देण्यात
आले. सदरील स्टँडचे
उद्घाटन करताना
कार्यक्रमाधिकारी
डॉ संतोष पाटील.

दयानंद कला महाविद्यालयातील फॅशन डिझाईन विभाग व ऑनिमेशन विभागातर्फे दि. १२ ऑगस्ट २०२० रोजी वेबीनारचे यशस्वी आयोजन करण्यात आले. प्रस्तुत वेबिनारद्वारे फॅशन डिझाईन व ऑनिमेशन अभ्यासक्रमातील प्रवेशासंदर्भात व भविष्यातील करिअर विषयक संधीबाबत मार्गदर्शन करण्यात आले.

वेबीनारप्रसंगी प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड

दि. १६ जून, २०२१ रोजी प्रा. कुंजन बजाज यांच्याद्वारे ऑनलाईन गेस्ट लेक्चरचे आयोजन करण्यात आले होते. "फॅशन विषयातील संधी व करिअर" या विषयावर यावेळी मार्गदर्शन करण्यात आले. वरील छायाचित्रात मार्गदर्शन करताना कुंजन बजाज व विभागातील प्राध्यापक.

दि. १६ जुलै, २०२१ रोजी फॅशन विभागातर्फे "इको-फ्रेंडली आर्टिकल" यावर एक दिवसीय कार्यशाळा घेण्यात आली. ऑनलाईनद्वारे घेण्यात आलेल्या या कार्यशाळेत Recycle, Reuse, Reduce या त्रिसुत्रीचा उपयोग करून जुन्या वेस्ट मटेरियलपासून नाविन्यपूर्ण कलाकृती करण्याचे स्कूल विद्यार्थ्यांना देण्यात आले. वरील छायाचित्रात विद्यार्थ्यांनी तयार केलेले प्रॉडक्टस् व सोबत विभागातील सर्व प्राध्यापक दिसत आहेत.

दि. ६ जानेवारी २०२१ रोजी फॅशन डिझाईनर प्रियंका दिख्खत, मुंबई यांचे 'स्टायलिंग इन फॅशन' या विषयावर ऑनलाईन गेस्ट लेक्चर आयोजित करण्यात आले होते. यावेळी मार्गदर्शन करताना प्रियंका दिख्खत मॅडम, विभाग प्रमुख सुवर्णा लवंद आणि इतर प्राध्यापक.

दयानंद कला महाविद्यालयातील ऑनिमेशन विभागातर्फे दि. २४.७.२०२१ रोजी माजी विद्यार्थिनी कॅनडा बेसड कंपनीमध्ये कार्यरत असलेली श्रीमती पूर्वा शाह/जैन यांचे वेबिनार आयोजित करण्यात आले. यामध्ये तिने आपल्या करिअरग्राफबद्दल विस्तृत माहिती देऊन तिच्या अनुभवाचा व ज्ञानाचा उपयोग आजी-माजी विद्यार्थ्यांना करून दिला. यावेळी वेबिनार मार्गदर्शक श्रीमती पूर्वा शाह/जैन, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड व ऑनिमेशन विभागप्रमुख प्रा. दुर्गा शर्मा.

२२ जानेवारी, २०२१ दयानंद क्रिकेट स्टेडियमची पाहणी करताना पुणे येथील रणजी खेळाडू श्री. शिरीष कामठे, डॉ. वी. पी. गायकवाड, स्टेडियम विश्वस्त अजितराज सांगवणे, क्रीडा संचालक डॉ. अशोक वाघमारे.

आंतरराष्ट्रीय योग दिवसानिमित्त दि. २१ जून, २०२१ रोजी योग प्राणायाम शिविराचे ऑनलाईन आयोजन करण्यात आले.

योगरूपी शस्त्राचा वापर करून कोरोनाला हरवू या हा संदेश घेवून २१ जून, २०२१ रोजी योगा दिवस साजरा करण्यात आला. याप्रसंगी प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड, सौ. जयमाला गायकवाड, डॉ. अशोक बाघमारे, डॉ. संदीप जगदाळे व योग प्रशिक्षक.

क्रीडा व सांस्कृतिक युवा संचालनालय पुणे यांच्या वतीने आयोजित राज्यस्तरीय युवा महोत्सवात दयानंद कला महाविद्यालयाच्या विद्यार्थिनींनी सादर केलेल्या लावणी या लोकनृत्यास द्वितीय क्रमांकाचे पारितोषिक प्राप्त झाले.

दि. १६ ऑगस्ट, २०२१ रोजी लातूर जिल्ह्याचे पालकमंत्री मा.ना.श्री. अमित देशमुख यांनी दयानंद क्रिकेट स्टेडियमची पाहणी केली.

दि. १६ ऑगस्ट, २०२१ रोजी लातूर ग्रामीण आमदार श्री. विरज देशमुख यांनी दयानंद क्रिकेट स्टेडियमची पाहणी केली. यावेळी अध्यक्ष लक्ष्मीरमणजी लाहोटी, उपाध्यक्ष रमेशकुमारजी राठी, सचिव रमेशजी बियाणी, संयुक्त सचिव सुरेशजी जैन, अॅड. आशिषजी बाजपेयी, श्री. बालकिशनजी बांगड, विशालजी लाहोटी, श्री. दीनानाथ भुतडा, विशालजी अग्रवाल, श्री. अजिंक्यभैर्या सोनवणे, श्री. संजयजी बोरा, प्राचार्य डॉ. एस.पी. गायकवाड, प्राचार्य डॉ. जयप्रकाश दरगड, प्राचार्य श्रीनिवास बुमरेला, हरिराम कुलकर्णी, प्राचार्य एस. एस. सोळंके, डॉ. अशोक वाघमारे,

राष्ट्रीय खेळाडू कु. वैष्णवी जाधवचा दयानंद कला महाविद्यालयात सत्कार करण्यात आला. यावेळी प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड, उपप्राचार्य अनिल माळी, श्री. हरिराम कुलकर्णी, डॉ. अशोक वाघमारे, डॉ. बालाजी घुटे.

कु. किशोरी मुर्के हिची कलर्स मराठी वरील सूर नवा घ्यास नवा या रिअॅलिटी शोमध्ये अंतिम आठ स्पर्धकांत निवड झाली. तसेच पं. महेश काले यांच्याकडून प्रतिमहा १००००/- रुपयांची शिष्यवृत्ती जाहीर झाली.

संपादकीय

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ हे कोव्हीड-१९ मुळे शिक्षण क्षेत्रासाठी अत्यंत अडचणीचे गेले. या महामारीच्या वर्षात महाविद्यालय बंद राहिल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तीमत्त्व विकासासाठी राबविण्यात येणारे विविध उपक्रम व प्रकल्प ठप्प राहिले. अध्ययन आणि अध्यापन करण्यासाठी इंटरनेटच्या माध्यमातून ऑनलाईन पद्धतीचा वापर झाला. पण या पद्धतीत अनेक मर्यादा असल्याने विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तीमत्त्व विकासासाठी राबविण्यात येणाऱ्या विविध उपक्रम व प्रकल्प यावर मर्यादा आल्या; तरीही जमेल त्या पद्धतीने विविध विभागांनी हे उपक्रम राबवण्याचा प्रयत्न केला.

‘वेध’ वार्षिक अंक विद्यार्थ्यांना अभिव्यक्त होण्यासाठी एक पर्वणीच असते पण कोविड काळात हा अंक काढत असताना बऱ्याच अडचणी आल्या. तरी त्यावर मात करत चालू शैक्षणिक वर्षाचा ‘वेध’ वार्षिकांक आपल्या हाती देताना आनंद होत आहे.

‘वेध’ हे विद्यार्थ्यांच्या अभिव्यक्तीचे प्रभावी व्यासपीठ व माध्यम आहे. ज्याद्वारे ते आपले विचार व भाव अभिव्यक्त करत असतात. कोविड-१९ मुळे २०२० हे वर्ष देश व जगाला अतिशय आव्हानात्मक गेले. या महामारीमुळे अनेक लोकांना देश व विदेशात प्राण गमवावे लागले. त्यामुळे जागतिक व देश पातळीवर यावर्षी चर्चेचा केंद्रबिंदू प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षरित्या कोविड-१९ हाच मुद्दा राहिला. त्यामुळे विद्यार्थ्यांनी याच मुद्द्यांचे चिंतन करून अभिव्यक्त व्हावे यासाठी कोविड-१९ हीच मध्यवर्ती कल्पना घेऊन वेध अंक तयार करायचा हे व्यवस्थापन, प्राचार्य व संपादक मंडळाने ठरवले

कोविड-१९ हा विषाणू जो दिसतही नाही त्याने देशात व संपूर्ण जगात हाहाकार उडवून दिला. त्याचा उद्योग, व्यापार, वाहतूक, दळणवणवण, शिक्षण, आरोग्य व सेवा या अर्थव्यवस्थेच्या सर्वच क्षेत्रावर नकारात्मक परिणाम झाला. अर्थव्यवस्थेच्या जीडीपीवर ऋणात्मक परिणाम होऊन सर्व देशांचा जीडीपी हा ऋणात्मक झाला. उद्योग व व्यवसाय बंद पडले, प्रभावी मागणी कमी झाली, बेरोजगारीत प्रचंड वाढ झाली. देश व जगाच्या अर्थव्यवस्था जवळपास ३० वर्षांनी पाठीमागे गेल्या. म्हणजेच मानवी जीवनावर बहुअंगी पद्धतीने नकारात्मक परिणाम झाला. उच्च शिक्षण क्षेत्रही त्याला अपवाद राहिले नाही. या सर्वांमुळे महाविद्यालयात अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी यावर गंभीर चिंतन करावे या हेतूने चालू वर्षाच्या वार्षिक अंकाची मध्यवर्ती कल्पना ही ‘कोविड-१९ - मानवी जीवनावरी बहुअंगी परिणाम’ ही निवडण्यात आली.

देशामध्ये घडत असलेल्या चालू घडामोडींचा विद्यार्थ्यांवर आपसूकच प्रभाव पडत असतो. महाविद्यालयीन विद्यार्थी हा अनेक परिवर्तनाचे केंद्र असतो. देशातील घडामोडींवर तो अनेक माध्यमांतून व्यक्त होत असतो. जागतिक व देशपातळीवरील विविध मुद्द्यांवर चर्चा, संवाद यामध्ये प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष सहभागी होऊन त्या मुद्द्यांना तो एक सकारात्मक दिशेने घेऊन जात असतो. विद्यार्थी ही प्रचंड मोठी युवा शक्ती असते; नवविवार, नवनिर्मिती, नवप्रवर्तनाचे स्पंदन सतत त्यांच्यामध्ये निर्माण होत असतात. त्यांच्या या गुणांना वाव मिळावा, त्याला योग्य पद्धतीने व्यक्त होता यावे या पार्श्वभूमीवर ‘कोविड-१९ - मानवी जीवनावरील बहुअंगी परिणाम’ ही चालू शैक्षणिक वर्षाच्या वार्षिकांकाची मध्यवर्ती कल्पना घेऊन विद्यार्थ्यांना यावर आधारित स्वचिंतनीय, स्वलिखित साहित्य देण्याचे आवाहन करण्यात आले. त्याला महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी भरभरून प्रतिसाद दिला.

दयानंद शिक्षण संस्थेचे दयानंद कला महाविद्यालय हे एका अर्थाने विचारपीठ असल्याने शिक्षण संस्था व महाविद्यालयाने सामाजिक बांधिलकीतून गरजूनाम मोफत अन्नधान्य किट वाटप, मुखपट्टी वाटप, सॅनिटायजर वाटप असे कोविड काळात उपक्रम राबवून आपली सामाजिक जबाबदारी पूर्ण केली. कोविड-१९ या गंभीर विषयावर विद्यार्थ्यांना व्यक्त होत यावे म्हणून व्यवस्थापन, प्राचार्य व ‘वेध’ साठी ‘कोविड-१९ - मानवी जीवनावरील बहुअंगी परिणाम’ ही मध्यवर्ती कल्पना घेण्यासाठी स्वीकृती देवून भक्कम पाठिंबा दिला. अशा विचारमंथनातूनच आदर्श व सुसंस्कृत भावी नागरिकांची नीव घातली जाते जी प्रतिभासंपन्न, बलशाली व सद्गुण देशाची निर्मिती करत असते.

डॉ. बालाजी घुटे,
मुख्य संपादक

दयानंद शिक्षण संस्था, लातूर

: नियामक मंडळ व विश्वस्त मंडळ :

१.	श्री. लक्ष्मीरमण बंकटलालजी लाहोटी	अध्यक्ष
२.	श्री. अरविंदराव माणिकराव सोनवणे	उपाध्यक्ष
३.	श्री. ललीतभाई कस्तुरचंदजी शहा	उपाध्यक्ष
४.	श्री. रमेशकुमार रामगोपालजी राठी	उपाध्यक्ष
५.	श्री. रमेश गोविंदलालजी बियाणी	सचिव
६.	श्री. सुरेश इंद्रचंदजी जैन	संयुक्त सचिव
७.	श्री. रामराव शंकरराव पाटील	सहाय्यक सचिव
८.	अॅड. श्रीकांत तमणप्पा उटगे	सहाय्यक सचिव
९.	श्री. संजय तेजमलजी बोरा	कोषाध्यक्ष
१०.	श्री. डॉ. चेतन रामगोपालजी सारडा	सदस्य
११.	श्री. आशिष चंद्रशेखरजी बाजपाई	सदस्य
१२.	श्री. मकरंद भालचंद्रजी सावे	सदस्य
१३.	श्री. दिनानाथ नारायणदासजी भुतडा	सदस्य
१४.	श्री. रवींद्र ईश्वरप्रसादजी राठी	सदस्य
१५.	श्री. दिनेश मुरलीधरजी इन्नानी	सदस्य
१६.	श्री. बालकिशन परसरामजी बांगड	सदस्य
१७.	श्री. अजिंक्य अरविंदराव सोनवणे	सदस्य
१८.	श्री. विशाल लक्ष्मीरमणजी लाहोटी	सदस्य
१९.	श्री. प्रणव प्रदीप शहा	सदस्य
२०.	श्री. हरिकिशन रंगलालजी मालू	सदस्य
२१.	श्री. ज्ञानोबा निवृत्ती शेळके	सदस्य
२२.	श्री. सुदर्शन गोविंदलालजी भांगडीया	सदस्य
२३.	श्री. सिद्धेश्वर मन्मथप्पा कोरे	सदस्य
२४.	श्री. उमाकांत नागनाथप्पा केराळे	सदस्य
२५.	श्री. विशाल रमेशचंद्रजी अग्रवाल	सदस्य
२६.	अॅड. माधव तुकारामजी इंगळे	सदस्य
२७.	श्री. सागर गोपाळ मंत्री	सदस्य
२८.	श्री. अशोक विजयकुमार पाटील	सदस्य
२९.	श्री. दत्तात्रय मन्मथप्पा लोखंडे	स्विकृत सदस्य
३०.	श्री. नरेशकुमार सोमनाथ पंड्या	स्विकृत सदस्य
३१.	प्राचार्य डॉ. जे. एस. दरगड	पदसिद्ध सदस्य

: विश्वस्त मंडळ :

डॉ. सुरेश हरिरामजी भट्ट	विश्वस्त सदस्य
श्री. सतिषचंद्र चंद्रकांतभाई चापसी	विश्वस्त सदस्य
श्री. शांतीलाल बिरदीचंदजी कुचेरीया	विश्वस्त सदस्य
श्री. शशिकांत बाळकृष्णजी कोटलवार	विश्वस्त सदस्य
श्री. नयन द्वारकादासजी नावंदर	विश्वस्त सदस्य

: महाविद्यालय विकास समिती :

श्री. लक्ष्मीरमणजी बंकटलालजी लाहोटी	अध्यक्ष
श्री. ललीतभाई कस्तुरचंदजी शहा	सदस्य
श्री. रामराव शंकरराव पाटील	सदस्य
श्री. सिध्देश्वर मन्मथअप्पा कोरे	सदस्य
श्री. विशाल रमेशचंद्रजी अग्रवाल	सदस्य
श्री. नयनकुमार द्वारकारास नावंदर	सदस्य
श्री. चैतन्य शामसुंदर भार्गव	सदस्य
श्री. रविंद्र हेमंतकुमार व्होरा	सदस्य
श्री. रमेश गोविंदलालजी बियाणी	संस्था पदसिद्ध सचिव
प्र. प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड	पदसिद्ध सचिव
प्रा. डॉ. सुनील साळुंके	IQAC समन्वयक
प्रा. डॉ. प्रशांत मान्नीकर	विभागप्रमुख प्रतिनिधी
प्रा. डॉ. प्रदीप सूर्यवंशी	शिक्षक प्रतिनिधी
प्रा. डॉ. सुनीता सांगोले	शिक्षक प्रतिनिधी
प्रा. डॉ. मच्छिंद्र खंडागळे	शिक्षक प्रतिनिधी
श्री. नवनाथ भालेराव	प्रशासकीय कर्मचारी प्रतिनिधी

: शालेय समिती :

श्री. ललीतभाई कस्तुरचंदजी शहा	अध्यक्ष
श्री. रामराव शंकरराव पाटील	सदस्य
श्री. उमाकांत नागनाथप्पा केराळे	सदस्य
श्री. दत्तात्रय मन्मथप्पा लोखंडे	सदस्य
श्री. नरेशकुमार सोमनाथ पंड्या	सदस्य
श्री. रमेश गोविंदलालजी बियाणी	संस्था पदसिद्ध सचिव
डॉ. शिवाजी गायकवाड	प्र. प्राचार्य
श्री. अनिल माळी	उपप्राचार्य
डॉ. दिलीप नागरगोजे	शिक्षक प्रतिनिधी

अनुक्रमणिका

मराठी विभाग	८
१. कोरोनाचा अनुभव	९
२. कोरोना काय केलास तू	११
३. कसे हे दिवस आले	११
४. आली महामारी	१२
५. कोरोना : सांगा तरी काय करायचं	१३
६. कोरोना काहीबी करायलाय	१४
७. कोरोनाचे दुष्परिणाम	१५
सामाजिकशास्त्रे विभाग	१८
१. जगात थैमान माजविणारा कोरोना	१९
२. रेल्वे अंगावरून गेली	२०
३. निसर्ग चक्र	२०
४. कोरोना : जागतिक महामारी	२१
५. भयानक महामारी : कोरोना	२४
६. मी अनुभवलेला कोरोना	२५
७. जग सगळं अगोदरसारखं दिसावं	२८
८. कोविड १९: मानवी जीवनावरील परिणाम	२९
९. कोविड १९ आणि मानवी जीवन	३०
१०. जिंकूया	३०
११. कोरोनातली यमपुरी	३१
१२. कोरोनाचे परिणाम	३४
१३. कोरोनाचे मानवी जीवनावरील बहुअंगी परिणाम	३६

हिंदी विभाग	४२
१. मानवी जीवनपर कोविड-१९ के आर्थिक परिणाम	४३
२. कोरोना एक विश्वमारी	४७
३. कोरोना और आर्थिक चुनौतियाँ	५०
४. कोरोना और हम	५४
५. कोविड-१९ : शिक्षा पर पडा नकारात्मक प्रभाव	५६
६. कोविड-१९ मे पारिवारिक आर्थिक स्थितियाँ	५९
७. कोविड-१९ एवम् आर्थिक स्थितियाँ	६१
८. कोविड १९ और मानवी जीवन	६४
९. कोरोना तुम्हे दूर भगाना है	६८
१०. कोरोना से बचाव	६९
११. कोविड-१९ : मानवी जीवनपर होनेवाले परिणाम	७०
१२. कोरोना को हराना है	७१
१३. कोरोना तुझसे डरते नहीं हम	७२
१४. कोरोना एक विपदा	७३
१५. कोविड-१९ (कोरोना व्हायरस)	७४
१६. कोरोना एक महामारी	७६
१७. कोरोना और मानव	७८
१८. कोरोना : वैश्विक समस्या	८०
English Section	82
1. Impact of Covid-19 on Education System	83
2. Impact of Covid-19 on Educational System in India	85
3. Covid-19 Impact on the Economy and Education	87
4. Quarantine	88
5. Covid-19 Effect Over Eco Cycle	89
6. Impact of Lock Down	91
7. A Turning Point of Lives	92
8. Corona	93
9. Impact of Covid-19 on Education Sector in India	94
विविध विभागांचे अहवाल	९६
दयानंद गुणवत्ता शिष्यवृत्ती व पारितोषिके	१२३

मराठी
विभाग

कोरोनाचा अनुभव

कृ. सायली माधव कणसे बी.ए. तृतीय वर्ष

आयुष्याच्या प्रवाहात असे क्षण येतील याचा विचार मानवाने केलाच नसावा. आपल्या घरापासून, माणसापासून दूर राहणे असेच काही माझ्यासोबत झाले. कोरोनाने आयुष्याची किंमतच दाखवली. जे पाहिले नाही ते ही दाखवले. कोरोना होईल या भितीने बाहेर जाणे टाळले पण तरीही माझ्या कुटुंबाला कोरोनाचा धक्का बसला. मी पॉझिटीव्ह आहे हे समजल्यानंतर माझ्या पायाखालची जमीनच सरकली. पण कुठे स्पर्श करावा, कुठे नाही हे समजत नव्हते. मी आणि माझे आजी-आजोबा एकत्रच पॉझिटीव्ह आलो. विलगीकरणासाठी आम्ही पुरणमल लाहोटी पॉलिटिकिनक येथे थांबलो. दुसऱ्या दिवशी छोटा चुलत भाऊ देखील पॉझिटीव्ह आला, तो सुद्धा सोबत आला. आता घरात निगेटीव्ह असणारे फक्त काका-भाऊ दोघच.

एक दिवस विलगीकरणात काढल्यानंतर आजी-आजोबांना ऑक्सिजनची गरज पडली तर? म्हणून त्यांना गांधी चौकातील सुपर स्पेशालिटी हॉस्पिटल येथे दाखल केले व आम्ही सर्व पॉलिटिकिनक येथेच थांबलो. अशी परिस्थिती

निर्माण झाली की, घरून जेवणाचा डबा देण्यासाठी देखील कोणी नव्हते. काकांचा मित्र परिवार, माझ्या मैत्रिणी चांगल्या होत्या म्हणून जेवणाची जास्त अडचण भासली नाही. आजी-आजोबांना अॅडमिट केले खरे पण त्यांना गोळ्या-औषधं देण्यासाठी काळजी करणारे कोणीच नव्हते. काका जवळ थांबले असते पण ते जर पॉझिटीव्ह आले असते तर संगळ्यांकडे बघणारे कोण होते मग? मी पण पॉझिटीव्ह आणि वय पण कमी. मला जास्त धोका नव्हता म्हणून मी जाण्याचा निर्णय घेतला. पण हॉस्पिटलमध्ये मला बेड मिळत नव्हते. कारण त्या कोविड सेंटरमध्ये सर्व वयोवृद्ध रूग्ण होते. मला नको जाऊ म्हणणारे खूप जण होते. कारण तिथे रोज कित्येक लोकं मरत होते. तशा वातावरणात मला राहणे जमणार नाही असे वाटले. पण हिंमत दाखवली आणि त्यांच्या जवळ गेले. अखेर ओळखीवर बेड मिळवला. मी गेल्यानंतर त्यांच्या चेहऱ्यावरचा आनंद पाहून वाटलेच नाही की ते कोरोना पेशंट आहेत. कारण कोरोनामध्ये आपली माणसं जवळ असतील तर पेशंट लवकर बरा होतो. मला हॉस्पिटलमध्ये दोन

दिवस भिती वाटली, कारण आजूबाजूला सिरिअस पेशंट, ऑक्सिजन मास्क लावलेले पेशंट तसेच डोळ्या समोरून कधी कधी काही प्रेत जायचे. दोन दिवसांनी मला लगेच सुट्टी दिली पण डॉक्टरांना बोलून परत मी तेथेच राहिले कारण आजी-आजोबांना घरी आणायचे होते ना, म्हणून मी घरी नाही आले.

डॉक्टर फेरीला आले की म्हणायचे, तुला इन्फेक्शन होईल, घरी जा. मी हॉस्पिटलच्या वातावरणाचा कधी त्यांना अंदाज येऊ दिला नाही कारण माणूस बघून घाबरतो कधी शरीरात थोडा जरी बदल दिसला काही जरी झाले तरी लगेच डॉक्टरांना बोलवायचं. डॉक्टर सुध्दा म्हणायचे, किती काळजी करशील, लवकर बरे होतील आजी-आजोबा. पाचव्या दिवशी आजोबांना काही करताना दम लागत होता. माझ्या लक्षात आले, माझ्या जवळ ऑक्सिमीटर होते. पटकन ते लावून पाहिले तर आजोबांचा ऑक्सिजन लेव्हल ८४ झाला होता. पटकन डॉक्टरांना बोलावून आणले आणि ऑक्सिजन लावायला सांगितले आणि त्यांना बरे वाटते. का कोणास ठाऊक त्या दिवसापासून मनात एक भिती निर्माण झाली होती. ऑक्सिजन कधी निघेल कधी घरी जाऊ. रात्र-दिवस बघायचे मी, मास्क काढून टाकतील, पण त्यांच्या जगण्याची जिद्द बघून कोरोनालाही माघार घ्यावी लागली. सातव्या दिवशी आजीला व मला सुट्टी दिली आणि मग मला घरी यावे लागले. तेव्हाही आजोबांना सोडून पाय निघत नव्हते कारण

त्यांनाही घरी यायची खूप इच्छा होती.

मी आणि आजी घरी आलो पण डॉक्टरांनी सांगितल्याप्रमाणे ५ दिवसानंतर मला परत कोरोनाचं इन्फेक्शन झाले. 'पहिले पाढे ५५' मग मी घरीच विलगीकरणात थांबले. ३ दिवसांनी आजोबांना आयसीयुमध्ये शिफ्ट केले. आयसीयु ला घेऊन जाण्याच्या आधी कोरोना नीट झाला होता. पण ऑक्सिजन साठी हॉस्पिटलमध्ये थांबावे लागले. नंतर काका थांबले जवळ. आयसीयुमधील ऑक्सिजन मास्क पाहून दोन दिवस झोप आली नाही. कारण तो मास्क एवढा त्रासदायक होता. 'बोलता येईना, श्वास घेता येईना'. तेथील उपचार खुप जास्त झाले आणि आयसीयु इन्फेक्शन जास्त झाले. त्यातून काळी बुरशी हा आजार झाला. या आजारापुढे कोरोना काहीच नव्हता. हा आजार आमच्यासाठी नवीनच होता. या सगळ्या अवस्थेत एक महिना काढला त्यांनी. उपचारादरम्यान आम्ही त्यांना आशा दाखवायचो की उद्या आपल्याला घरी जायचे आहे पण तो दिवस आलाच नाही. ती अवस्था पाहिल्यानंतर वाटायचे की हातातून सगळे निसटून जात आहे आणि आपण काहीच करू शकलो नाही.

माणसाला घरी यायचं असतं

आपल्याला त्यांना घरी आणायचं असतं

या सगळ्यात येतो तो कोरोना!

अरे! कोरोना काय केलास तू

कु. सायली माधव कणसे

बी.ए. तृतीय वर्ष

अन्न समोर आहे

पण खाता येईना

ऑक्सिजन वर आहे

पण श्वास घेता येईना

विलाज समोर आहे

पण रेमडिसिवीर भेटेना

माणुसकी जवळ आहे

पण जवळ येता येईना

उपचार सुरू आहे

पण माणूस वाचवता येईना

अरे! कोरोना काय केलास तू....

कसे हे दिवस आले

कु. सायली माधव कणसे

बी.ए. तृतीय वर्ष

कसे हे दिवस आले?

सारे होत्याचे नव्हते झाले

बाजार, शाळा, कॉलेज, मंदिर, सण-उत्सव

सगळ्या व्यवहारांवर लागले टाळे

गरिबांच्या खिश्त्यासोबतच सारे रस्ते

सुने झाले... कसे हे दिवस आले?

एकिकडे गरिबांच्या खाण्याचे वांद झाले

दुसरीकडे इंजेक्शन, ऑक्सिजनचा

काळाबाजार चाले

माणूस आणि माणुसकीतील अंतरही

सोशल डिस्टन्सींग प्रमाणे वाढते

अभ्यास न करता विद्यार्थी पास झाले

आणि अभ्यासू विद्यार्थ्यांच्या

भविष्याचे हाल झाले... कसे हे दिवस आले?

जीवनाला मानवाच्या विघ्न कोरोनाचे लागले

थैमान झाला सगळीकडे संकट फार माजले

मास्कमुळे आता सारे चेहेरे

अनोळखी वाटू लागले... कसे हे दिवस आले?

सांगेल तेवढे कमी दुःख एवढे नशीबी आले

जिव्हाळ्याचे व्यक्ती क्षणात दिसेनासे झाले

कधी होईल सारे पहिले सारखे

साऱ्या जगाच्या मनात हाच प्रश्न चाले

कसे हे दिवस आले?

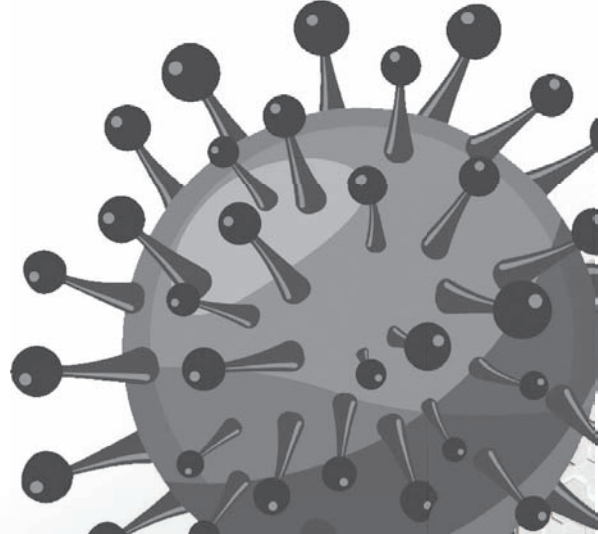
कौगिना : सांगा तरी काय करायचं

कु. शेख आलिया रौफ

बी.ए. द्वितीय वर्ष

कोण कुठला आला हा विषाणू
जणू स्फोट व्हावा परमाणू
गरगर फिरला जीवनाचा सुकाणू
सांगा तरी काय करायचं
बाहेर आहे लॉकडाऊन आणि अस्तित्व गौण
त्यामुळे घडे सक्तीचे मौन
सांगा तरी काय करायचं
कंपनीने दिलंय वर्क फ्रॉम होम
पण त्यचं आहे खरी गोम
नुसतेच कॉल्स - कामाच्या नावाने बॉब
सांगा तरी काय करायचं
म्हटलं जरा करावा व्यायाम
बोरिंग रूटीनला नवीन आयाम
गाळू दररोज बादलीभर घाम
घामाचं माहीत नाही पण
वेळ बराच जातोय!
वाढू नये वजन, म्हणून
दोनच टाईम खातोय
तरी तो शनिरूपी काटा,
ऐंशीच्या घरातच राहतोय
सांगा तरी काय करायचं

टाळ्या थाळ्या वाजवल्या
दिवे पण झाले लावून
नेक्स्ट टास्कची वाट पाहत
बातम्या झाल्या चिडून लाखोली
अपशब्दांची, चीन निघाला आकंठ न्हाऊन
सांगा तरी काय करायचं
परंतु जरी वाटे आहोत का ओलिस
आपलं जरा बरं आहे
बाहेर पडणारे डॉक्टर आणि पोलिस
हेच रियल हिरोज एवढं खरं आहे!
ह्यावर मात्र हे नाही विचारायचं की
सांगा तरी काय करायचं
आता फक्त एकच करायचं
आपण फक्त घरातच रहायचं

कोरोना काहीबी करायलाय

कु. शेख आलिया रौफ
बी.ए. द्वितीय वर्ष

उशीरा झोपायलो, उशीरा उठायलो
सोफ्यावर बसायलो, गादीवर लोळायलो
घरी राहून लय कंटाळा आलाय
कोरोना काहीबी करायलाय

कोणीबी यायलंय, काहीबी बोलायलंय
कशे बी व्हीडीओ बनवून व्हायरल व्हायलंय
टीव्ही पाहून तर डोकंच दुखायलंय
बोलणं ऐकून घरच्यांच लय वैताग आलाय
कोरोना काहीबी करायलाय

फोन लावला कुणाला ते झोपूनच रहालंय
उचलला फोन तर कोरोनाचच बोलायलय
रोज वाढायलेले पेशंट पाहून तर रडूच यायलंय
कोरोना काहीबी करायलाय

घरी राहून ढेरी सुटायली
बाहेर जावं तर लाल व्हायली!
पोलिसांनी मारलं तरी
तोटा मटेरेल काही... सुटना चालाय
कोरोना काहीबी करायलाय

मित्रांना जाऊन भेटावं वाटायलंय
गाडीहून एकडं-तिकडं फिरावं वाटायलंय
पण, लॉकडाऊन काही वाढायचा थांबना चाल्लाय
कोरोना काहीबी करायलाय
कधी संपते की हे सारं
पुन्हा पहिले सारखं
मोकळं फिरावं वाटायलंय
कोरोना काहीबी करायलाय

कोरोनाचे दुष्परिणाम

कु. चव्हाण योगेश गुलाब

बी.ए. प्रथम वर्ष

चीन मधून आलेली ही स्वारी
जगासाठी ठरली सगळ्यात मोठी महामारी
खबरदारी घेणे हीच आपली जबाबदारी

विज्ञानाच्या या युगात मानवाला अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागत आहे. याच संकटात खरं म्हणजे सध्याची असलेली महामारी होय. मी बोलतोय कोरोना विषयी. ज्याने जगातील सर्वात मोठा महामारीचे रूप घेतले आहे. अमेरिका सारख्या महासत्ता देशही कोरोना पुढे हतबल झाला आहे.

कोरोना हा विषाणूपासून तयार झालेला रोग आहे. जो सगळीकडे कोविड-१९ म्हणून ओळखला जातो. २०१९ मध्ये चिनच्या वुहान शहरात याची सुरुवात होऊन आजपर्यंत तो जगाच्या कानाकोपऱ्यात पोहोचला व जागतिक महामारी रूप घेतले. या आजाराच्या सामान्य उच्चताप, सर्दी, खोकला, श्वास घेण्यास अडथळा यांचा समावेश आहे. प्रचंड थकवाही जाणतो. लागण झाल्यापासून लक्षणे दिसण्याचा कालावधी २ ते १४ दिवसांपर्यंत असू शकतो. हा आजार बहुतेक

लोकांमध्ये अधिक सौम्य असतो तर अधिक अल्प प्रमाणात घातक ठरू शकतो.

हा विषाणू प्रामुख्याने जवळच्या संपर्कांमध्ये पसरतो. खोकल्यामुळे, शिंकल्यामुळे किंवा खोकताना आपल्या थुंकीतून कोरोना पसरतो. या विषाणूपासून स्वतःला दूर ठेवण्यासाठी वारंवार हात धुतले पाहिजे, मास्कचा वापर केला पाहिजे.

सरकारने कोरोनाला आटोक्यात आणण्यासाठी लॉकडाऊन म्हणजेच बंद ठेवला आहे. या कोरोनामुळे अनेक माणसं मारली गेली, रोजगार बंद झाले. अनेकांचे व्यवसाय बंद पडले. शिक्षणव्यवस्था, पर्यटन, चित्रपटसृष्टी, कृषी व्यवस्था यांच्यावर विपरीत परिणाम झाले. अनेक देशांच्या अर्थव्यवस्था मंदावल्या. एकंदरीतच संपूर्ण जनजीवन विस्कळीत झाले.

कोरोना विषाणू विरुद्ध लढण्यासाठी रात्रंदिवस डॉक्टर, नर्स, पोलिस, सफाई कर्मचारी प्रयत्न करत आहेत. आपणही कोरोनाला हरवण्यासाठी सरकारने ठरवून दिलेल्या नियमांचे काटेकोरपणे पालन करायला हवे.

कोरोनाने मला काय शिकवलं?

भौतिक सुखात अडकलेल्यांना
जीवनाकडे पहायला शिकवलं
शहरामध्ये डोलणाऱ्यांना
मातीत रहायला शिकवलं
रोज रोज थांबव त्यांना पोटासाठी
जिवाला दम लागायला
माणूस तरी कुठे माणसाशी
माणुसकीने वागायचा
बाहेर धावणाऱ्या चित्ताला
तू आज बघायला शिकवलं
कोरोना तू माणसाला
जगायला शिकवलं
मनातल्या मनात दुरीमध्ये
सोशल डिस्टन्सींगही झाला
क्वारंटाईनच्या नावाखाली
आता घर आपलंसं झालं
पोलिस, डॉक्टर आणि प्रशासनात
तू देव पहायला शिकवलं
कोरोना तू माणसाला
जगायला शिकवलं

हो, कधी कधी वाईटातूनही काही
चांगले उदयास येते हे कोरोनामुळे गेल्या वर्षभरात
शिकलोच. आपण थोडं तंत्रज्ञान अवगत केलं
आणि या पृथ्वीचे बादशहा समजू लागले. पण
आपण निसर्गासमोर क्षुल्लक आहोत हेच सत्य आहे.
डोळ्यांना न दिसणारा एक विषाणू जणू कचरा साफ
करण्यासाठी सोडलेला एजंट होता.

मात्र या भयाण आणि तणावपूर्ण
वातावरणातही अनेकांना काही गोष्टी नव्या

शिकवल्या आपल्याला. काही नव्या सवयी
जडल्या तर काही सवयी लावून घ्याव्या लागल्या.
कोरोनाने सकारात्मक आणि नकारात्मक अंगांना
आपल्या सर्वांच्याच आयुष्यात प्रचंड बदल
घडवले.

कोरोना काळात कोणी वाचणावर भर
दिला, कोणी कुटुंबाशी एरवी पेक्षा जास्त संवाद
साधला, कोणी बालपण पुन्हा अनुभवलं, कोणी
वेब सिरीज पाहिल्या, कोणी सोशल मिडियावरही
नवनवीन ट्रेण्डमध्ये सहभाग घेतला... आणि सर्वात
महत्त्वाचं म्हणजे अनेकांनी कधी नव्हे तो सर्वासाठी
वेळ दिला.

कोरोनामुळे अनेक आरोग्यसंपदेचे महत्त्व
कळाले. फिगर फुड म्हणजे तोंडात कोंबणे यापेक्षा
जेवणापूर्वी हात धुणे, बाहेरून आल्यावर हात
पाय धुणे ही आपल्या संस्कृतीची योग्यता लक्षात
आली.

कोरोनामुळे स्वच्छता किती महत्त्वाची
आहे, बारीक-सारीक सवयींद्वारे आपण निरोगी
आयुष्य जगू शकतो हे कळालं. शिवाय आपली
माणसं, कुटूंब, खेड्यातील जीवन किती सुंदर
असतं हे देखील सर्व कोरोनाने शिकवलं.

माणूस सतत स्वतःच्या प्रगतीवर विचार
करत असतो आणि त्यासाठी मेहनत करत असतो.
पण हे सर्व करताना अनेक महत्त्वाच्या गोष्टींना
आपण मोठी हानी पोहचवतो. हेच आपण सर्वजण
विसरतो. शहरांची परिस्थिती सध्या अशी आहे
की, जिथे जागा दिसेल तेथे ईमारती उभ्या केल्या
जात आहेत. झाडांची कत्तल देखील मोठ्या
प्रमाणावर होत आहे. भारताची राजधानी दिल्ली

आणि मुंबई यांसारखी शहरे वायु प्रदुषणाच्या विळख्यात सापडले आहेत. माणूस सतत स्वतःच्या प्रमाणात विचार करत असतो. पण कोरोनाने आता काय शिकवलं हे तुम्हाला लक्षात आले असेल. निसर्गाला त्रास दिला की निसर्ग तुम्हाला त्रास देतो आणि हीच महत्त्वाची शिकवण आहे की, निसर्गाला गृहीत धरू नये. निसर्गासमोर कोणाचेही काहीही चालत नाही, हेच खरं आहे.

कोरोना विषाणूमुळे अनेक मोठे नुकसान झाले. कोरोना विषाणूमुळे धार्मिक कल्पनांना तडा गेला. लॉकडाऊन काळात मंदिरे, मस्जिद, चर्च त्याचप्रमाणे मुलांचे शिक्षण, धार्मिक स्थळे बंद राहिली. कोरोनावर मात करण्यासाठी कोणतेही साधू संत, मुल्ला मौलवी किंवा कोणत्याही धर्माचे धर्मप्रमुख पुढे आले नाहीत. उलट ज्या केंद्र व राज्य सरकारवर आपण नेहमी टीका करतो तेच

देवाप्रमाणे आपल्या मदतीला धावले.

भारतीय संस्कृतीचे मोठेपण कोरोनामुळे समजलेच. पण त्याचप्रमाणे आधुनिक तंत्रज्ञानाचा योग्य वापर करून कोरोना काळात उद्भवलेल्या परिस्थितीवर मात करता आली. मोबाईल, संगणक, झुम, गुगलमीट यांसारख्या ॲप्लिकेशन्सच्या मदतीने शिक्षणात आणि कामात सातत्य राहिले.

म्हणून जाता जाता एक सांगतो,

नेहमी स्वच्छ रहा व सुरक्षीत रहा.

तोंडाला मास्क लावणे.

वारंवार हात साबणाने स्वच्छ धुणे.

एकमेकांमध्ये सुरक्षीत अंतर ठेवणे.

शरीराची रोगप्रतिकार शक्ती वाढवणे.

आजारी व्यक्तीपासून दूर राहणे.

कोरोनाची लस त्वरीत घेवून यावे.

सामाजिक शास्त्र
विभाग

जगात येमान माजीविणार कोरोना

कु. स्वामी सोनल अमरेश्वर

बी.ए. प्रथम वर्ष

चीन मधून आलेली ही स्वारी
जगासाठी ठरली सगळ्यात मोठी महामारी
खबरदारी घेणे हीच आपली जबाबदारी

विज्ञानाच्या या युगात मानवाला अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागत आहे. याच संकटात खरं म्हणजे सध्याची असलेली महामारी होय. मी बोलतोय कोरोना विषयी. ज्याने जगातील सर्वात मोठ्या महामारीचे रूप घेतले आहे. अमेरिका सारख्या महासत्ता देशही कोरोना पुढे हतबल झाला आहे.

कोरोना हा विषाणूपासून तयार झालेला रोग आहे. जो सगळीकडे कोविड-१९ म्हणून ओळखला जातो. २०१९ मध्ये चिनच्या वुहान शहरात याची सुरुवात होऊन आजपर्यंत जो जगाच्या कानाकोपऱ्यात पोहोचला व जागतिक महामारी रूप घेतले. या आजाराच्या सामान्य उच्चताप, सर्दी, खोकला, श्वास घेण्यास अडथळा यांचा समावेश आहे. प्रचंड थकवाही जाणतो. लागण झाल्यापासून लक्षणे दिसण्याचा कालावधी २ ते १४ दिवसांपर्यंत असू शकतो. हा आजार बहुतेक लोकांमध्ये अधिक सौम्य असतो तर अधिक अल्प प्रमाणात घातक ठरू शकतो.

हा विषाणू प्रामुख्याने जवळच्या

संपर्कांमध्ये पसरतो. खोकल्यामुळे, शिंकल्यामुळे किंवा खोकताना आपल्या थुंकीतून कोरोना पसरतो. या विषाणूपासून स्वतःला दूर ठेवण्यासाठी वारंवार हात धुतले पाहिजे, मास्कचा वापर केला पाहिजे.

सरकारने कोरोनाला आटोक्यात आणण्यासाठी लॉकडाऊन म्हणजेच बंद ठेवला आहे. या कोरोनामुळे अनेक माणसं मारली गेली, रोजगार बंद झाले. अनेकांचे व्यवसाय बंद पडले. शिक्षणव्यवस्था, पर्यटन, चित्रपटसृष्टी, कृषी व्यवस्था यांच्यावर विपरीत परिणाम झाले. अनेक देशांच्या अर्थव्यवस्था मंदावल्या. एकंदरीतच जनजीवन विस्कळीत झाले.

कोरोना विषाणू विरुद्ध लढण्यासाठी रात्रंदिवस डॉक्टर, नर्स, पोलिस, सफाई कर्मचारी प्रयत्न करत आहेत. आपणही कोरोनाला हरवण्यासाठी सरकारने ठरवून दिलेल्या नियमांचे काटेकोरपणे पालन करणे गरजेचे आहे.

कोरोनाला हरवू या, देशाला जिंकवू या काळजी घ्या!

स्वस्थ रहा!

घरी रहा!

प्रशासनाला सहकार्य करा!!

रेल्वे अंगावरून गेली

चि. रोहित मोहनराव शहापुरे

बी.ए. द्वितीय वर्ष

कोरोनाला भिऊन आता
अजून कुठं जाऊ
सांग देवा देहाचे तुकडे
आता घरी कसं नेऊ
दिवसभर चालून चालून
लागली गाढ झोप
रेल्वे अंगावरून घालून
केलास तू कसा कोप
वाटलं नव्हतं देवा मला
बंद असताना गाडी येईल
तुझ्या कुशीत असताना
रेल्वे अंगावरून जाईल
अचानक झोपेतून
मजला जाग आली
डोळे उघडताच
माझ्या जवळ गाडी आली
स्वतःला वाचवताना
मनी विचार नाही आला
जीवलग मित्र माझा
चिरडून बघा गेला
समजलं मला आता
तुझ्या पुढे कोण जाईल
तुझी इच्छा असेल तर
महालात ही जीव जाईल

निसर्ग चक्र

कु. सोमवंशी रोहिणी राजाभाऊ

बी.ए. द्वितीय वर्ष

आकाशाच्या डोक्यावरच
प्रदुषणाचं सावटही हटलं
जणूकाही स्वच्छतेचं धगधगतं
अग्नी कुंडच पेटलं
करोनाच्या काळामध्ये सगळंच असं तुटलं
सृष्टीला सावरायचं माणसाचं
आभासी स्वप्नच सुटलं
माणसं झाली घरातच बंद
आणि प्राणी कसे चरत सुटते
रस्त्यावर चालणारी गुरांसारखी मोक्याट माणसं
आता कसे घरात बसले
माणसाच्या त्रासाने दमलेली वसुंधरा
आता कशी हसत सुटली
मला सावरायची गरज नाही
क्षणात असंच म्हटलं
विकासाच्या नावाखाली गेला निसर्गाचा प्राण
त्यालाही मग माणसाकडून
वाचवावेच लागले आपले प्राण
माणसाचा हस्तक्षेप बंद होता
निसर्ग कसा सावरत होत फास्ट
अरे करोना तर फक्त वॉर्निंग होती लास्ट
निसर्गाच्या चक्रापुढे कोणाचंच काही चालत नसतं
ते सतत असंच गोल गोल फिरत असतं

कोरोना : जागतिक महामारी

कु. शेळके सुस्मिता दत्ता

बी.ए. प्रथम वर्ष

म्हणातत की, नशीब हे एकदाच दार ठोठावतं पण दुदैवं हे तोपर्यंत दार ठोठावतं जोपर्यंत आपण दार उघडत नाही. अशीच दस्तक देऊन आपल्या देशावर आणि जगावर आलेलं संकट म्हणजे कोरोना व्हायरस. सध्या मोठ्या चर्चेत असलेला विषय म्हणजे कोरोना व्हायरस. आपण लहानपणापासून 'आरोग्य हीच संपत्ती' हाच विचार सतत ऐकत आलो आहोत. पण या सुविचाराचे महत्त्व आम्हाला २०२० मध्ये कळाले. एक सुक्ष्म परंतु घातक असा विषाणू म्हणजे कोरोना व्हायरस.

हा संपूर्ण जगामध्ये थैमान घालतोय. सर्व जगाला भेडसावणारा बंदिस्त करून सोडलेला रोग म्हणजे कोरोना व्हायरस. कोरोना विषाणू कोविड-१९ या नावाने ओळखला जात असून या विषाणूची उत्पत्ती २०१९ च्या डिसेंबर महिन्यात चिनच्या वुहान शहरात झाली. चीनमध्ये कोरोना व्हायरसचा पहिला रूग्ण आढळला.

कोरोना व्हायरसची आग चीनमध्ये लागली. आऽग आऽग म्हणेपर्यंत वणव्याने रूद्रावतार धारण केला. सर्व चीन काबीज करून एक एक करत जगभर वनवा एकदम पसरला. कोरोनाच्या भस्मासुराने हजारांचा बळी घेऊनही अद्याप भडकत आहे. संपूर्ण जगभरात कोरोना

व्हायरसच्या संसर्गामुळे लाखोंच्या संख्येने लोक मृत्यूमुखी पडत आहेत.

कोरोना व्हायरस : एक महामारी

२०२० मध्ये डब्ल्यूएचओने विषाणूमुळे होणाऱ्या थैमानाला महामारी म्हणून घोषित केले. आज जगातील सर्व देश आपापल्या परीने या संकटाशी लढत आहेत. सुरुवातीच्या काळात म्हणजे जानेवारी अखेर पर्यंत एकाच गोष्टीची खळबळ होती ती म्हणजे चीन या देशाने शत्रू देशावर आक्रमण करण्याच्या उद्देशाने किंवा इतर देशांना हरवण्याच्या उद्देशाने कोरोना हा वायरस निर्माण केला व त्यांच्या चुकीमुळे तो त्यांच्याच इथे ब्लास्ट झाला व त्याचा परिणाम हा सर्वत्र होत आहे.

हा एक प्रकारचा विषाणू आहे. त्याचे नाव नोवेल कोरोना व्हायरस. नोवेल म्हणजेच नवीन. सर्व शास्त्रज्ञ त्यावर योग्य प्रतिबंधक लस व योग्य प्रतिबंधक औषध शोधण्यासाठी दिवस-रात्र प्रयत्न करत आहेत. पण अजूनही योग्य औषध सापडले नाही. प्रतिबंधक लस आजपर्यंत सापडली नाही. शास्त्रज्ञ कोरोनावर नक्कीच योग्य विलाज शोधून काढतील. सध्या तरी एक जालीम इलाज म्हणजे लोकांच्या संपर्कात न येता स्वतः घरामध्ये बंदिस्त राहणे. त्याने आपल्याला स्वतःचा व इतरांचा या

संसर्गापासून बचाव करता येईल.

कोरोना विषाणू गरीब-श्रीमंत, उच्च-नीच, हिंदू-मुस्लिम, सिख-ईसाई असा कुठलाही भेदभाव करत नाही. संस्कृती, धर्म, व्यवसाय, आर्थिक स्थिती आणि प्रसिद्धी याबाबतीत जरी माणसामाणसात फार तफावत असली तरी आपण एकाच पातळीवर आहोत याची जाणीव कोरोना विषाणूने आपल्याला नक्कीच करून दिली आहे. आपलं स्वास्थ्य किती महत्त्वाचे आहे आणि आपण त्याची किती हेळसांड करतो आहे याची जाणीव आपल्याला या कोरोना विषाणूने करून दिली.

कोरोना विरुद्ध लढण्यासाठी दिवस-रात्र पोलिस, सैनिक, डॉक्टर, नर्स, सफाई कर्मचारी प्रयत्न करत आहेत. हे सर्व कोरोना काळातील योद्धा आहेत. सुरुवातीच्या काळात भारत सरकारने संपूर्ण लॉकडाऊन जाहीर केला. सर्वजण आपापल्या घरामध्ये सुरक्षित रहावे हाच त्यामागचा उद्देश होता. कोरोना योद्ध्यांनी त्या काळात त्यांचे काम जबाबदारीने निभावले.

कोरोना हा एक विषाणू आहे. तो वेगाने वाढतो. कोरोना हा संसर्गजन्य असल्यामुळे याचा प्रसार वेगाने होतो. एका व्यक्तीकडून दुसऱ्या व्यक्तीकडे वेगाने पसरतो. ज्याप्रकारे कोरोनाचा वेगाने फैलाव होत आहे त्यावरून असे दिसते की या विषाणूचे दोन प्रकार आहेत.

१. कोरोनाबाधित रूग्णांच्या खोकल्यातून म्हणजेच रूग्ण खोकलल्यावर हवेत तुषार उडतात व पसरतात त्यात विषाणू असतात. आजूबाजूच्या व्यक्तींनी श्वास घेतल्यावर त्याचा त्यांना संसर्ग होतो.

२. रूग्ण खोकलल्यावर काही तुषार विषाणू आजूबाजूच्या वस्तूवर पडतात. त्या वस्तूंना स्पर्श केल्यानंतर ते विषाणू आपल्या हाताला लागतात. तो हात आपल्या चेहऱ्यावर किंवा नाकावर लागल्यास श्वसन संस्थेतून आपल्या शरीरात जातात व त्याचा संसर्ग होतो.

कोरोनाची लक्षणे :

ताप येणे, खोकला येणे, घसा बसणे, थंडी वाजून येणे, सर्दी, डोकेदुखी, श्वास घेण्यास त्रास, छातीत दुखणे, बोलता न येणे ही अशी लक्षणे असू शकतात. एखाद्या व्यक्तीस त्याची लागण झाल्यास त्याची लक्षणे दिसून येण्यासाठी पाच ते सहा दिवस लागतात किंवा १४ दिवसही लागू शकतात.

गंभीर स्थितीमध्ये निमोनिया तसेच फुफ्फुस, यकृत, हृदय, घसा, मेंदू असे शरीराचे अनेक अवयव निकामी होतात आणि मृत्यू होतो. पण सर्दी ताप खोकला या लक्षणावरून आपल्याला कोरोना झालेला आहे की दुसरा कोणता आजार आहे हे ओळखणेही फार कठीण आहे. हे ओळखण्यासाठी आपल्याला तपासणी करावी लागेल. कोरोना ज्याला कोविड-१९ देखील म्हटले जाते हा एक संसर्गजन्य रोग आहे. कोरोना विषाणू जरी आकाराने लहान असला तरी त्याचे मानवी शरीरावरील दुष्परिणाम खूप मोठे आहेत. कोरोना सर्वात आधी म्हणजे डिसेंबर २०१९ मध्ये चीन देशातील वुहान या शहरात आढळून आला.

जगानं एका मोठ्या जागतिक आरोग्य संकटासाठी सज्ज रहावं असे जागतिक आरोग्य संघटनेनं म्हटलंय. कोरोना लगेचच जागतिक साथ ठरेल असं नाही, पण जगाने त्यासाठी तयार रहावं

असं या संघटनेने म्हटलंय.

कोरोनामुळे सध्या सगळ्यांचं आयुष्य अस्थिर झालंय. हळूहळू औषधं मिळू लागल्याच्या बातम्या येत आहेत. मात्र हे संकट पूर्णपणे जाईल याची अजून तरी शाश्वती मिळालेली नाही. त्यामुळे सामान्यपणे जगण्यावरचे निर्बंध कायम आहेत. यातून बाहेर पडण्यासाठी काही उपायांचा सध्या अवलंब करावा लागेल.

सगळ्यात जास्त काळजी घेण्याची गरज कोणाला आहे-

१. ज्यांचं वय ६० वर्षांपेक्षा जास्त आहे.
२. ज्यांचे अवयव प्रत्यारोपण झालंय.
३. कॅन्सरसाठी किमो किंवा रेडीओथेरपी घेणारे.
४. प्रतिकारशक्ती कमी करणारी औषधं घेणारे.
५. गरोदर स्त्रिया, हृदयाशी संबंधीत आजार असणारे
६. सिस्टीक फायब्रोसिस, सिव्हियर अस्थमा किंवा श्वसनाशी संबंधित गंभीर आजार असणारे.

जास्त वय आणि वरच्यापैकी कोणाताही आजार असणाऱ्यांसाठी कोविड जीवघेणा ठरू शकतो. मग तरुणांनीही महिनोन महिने घरात बसून रहायची गरज आहे? असा प्रश्न आता जगभराच्या तज्ज्ञांना पडलाय.

कोरोना होऊ नये म्हणून घ्यावयाची काळजी-

१. गरम पाणी प्यावे.
२. थंड पदार्थ खारू नये.
३. सार्वजनिक ठिकाणी जाऊ नये.
४. घराबाहेर पडणे टाळणे
५. सर्दी, खोकला झालेल्या रूग्णांपासून दूर राहणे. त्यांच्यापासून एक मीटर अंतर ठेवणे.
६. हस्तांदोलन केल्यानंतर आपले हात साबणाने

स्वच्छ धुणे.

७. मास्कचा वापर करणे.

८. प्रतिकार शक्ती वाढेल अशा अन्नपदार्थांचे सेवन करणे.

९. खोकताना किंवा शिकताना नाकावर, तोंडावर रूमाल धरणे.

मास्क कोणी आणि कसा वापरावा-

१. जर आपण स्वस्थ असाल तर मास्क वापरण्याची गरज नाही.
२. जर आपण कोरोनाबाधित रूग्णाची काळजी घेत असाल तर मास्क वापरणे गरजेचे आहे.
३. ज्या व्यक्तींना सर्दी ताप खोकला किंवा श्वास घेताना त्रास होत असेल तर त्या व्यक्तीने मास्क वापरणे गरजेचे आहे.

कोरोनाने संपूर्ण जगाला खुप नुकसान/ हानी पोहोचवली आहे. पण या व्हायरसमुळे काही चांगल्या गोष्टी सुध्दा झाल्या आहेत. संपूर्ण जगात लॉकडाऊन असल्याने तब्बल ७० वर्षांनंतर जगातील हवा शुध्द झाली आहे. जागतिक तापमानात घट झाली आहे. एका अर्थाने सर्व प्रदुषण कमी झाले आहे.

नोकरीसाठी, व्यवसायासाठी घराबाहेर पडून मुंबई, पुणे यासारख्या शहरांमध्ये मुले कामासाठी बाहेर निघून गेलेली आहेत त्या मुलांना आपल्या आई-वडिलांना भेटायला सुध्दा वेळ नव्हता पण या कोरोना काळात हीच मुले आपल्या कुटूंबाला आई-वडिलांना वेळ देऊ शकली.

भयानक महामारी: कोरोना

चि. समुकराव आकाश लिंबाजी

बी.ए. द्वितीय वर्ष

आज कोरोनामुळे फक्त भारतच नाही तर संपूर्ण जग हादरले आहे. कोरोनामुळे झालेला विनाश हा खूप भयंकर आहे. कोरोनामुळे संपूर्ण जग ग्रासून गेले आहे. याचा परिणाम घटकावर झालेला आहे. सामाजिक, राजकीय आणि शैक्षणिक इत्यादी. असे म्हणतात की दर १०० वर्षांनी महामारी येत असते व कोरोना हे त्याचेच रूप आहे.

कोरोना - कोरोना - कोरोना हा शब्द जरी ऐकला तरी अंग कापू लागतं. अंगात जीव राहिला नाही असं वाटतं. या आजारामुळे लाखो, करोडो लोकं मरण पावले आणि मरणाची संख्या आजही सुरूच आहे. कोरोनामुळे खूप लोकांची घरे उद्ध्वस्त झाली आहेत. कोणाची आई, कोणाचे वडील तर कोणाचे संपूर्ण कुटूंब या महामारीमुळे गेले. सरकारी नोकरी असलेल्यांची नोकरी ही गेली पण गरीबाचं काय? हातावर पोट असणाऱ्यांचं काय?

हे वरील प्रश्न आपल्यालाच नाही तर संपूर्ण जगाला पडलेले आहेत. कोरोनाच्या वाढत्या प्रभावामुळे लोक एकमेकांच्या घरी येण्यास घाबरू लागले आहेत. मजुरी करणाऱ्या असंख्य लोकांच्या पोटावर कोरोनाने पाय ठेवला आहे. एक गोष्ट मित्रांनो कोरोना हा गरीब-श्रीमंत पहात नाही तर

तो कोणावरही प्रभाव करू शकतो. आतापर्यंत कोरोनाने ना नेता सोडला ना अभिनेता ना पंतप्रधान या सर्वांना आपल्या जाळ्यात अडकवलां आहे.

मग झाले असे की काही लोक कोरोनाने गेले तर काही रोजगार गेल्याने तर काही एमपीएससी चे पेपर पुढे ढकलले म्हणून मरण पावले आहेत.

कोरोनाचा कहर आजही सुरूच आहे. पहिली लाट आली तर लाखो लोक मरण पावले. दुसरी लाट आली तर त्यातही लाखो लोक मरण पावले. आता म्हणात की तिसरी लाटही येणार आहे.

पण या कोरोना पासून वाचवण्यासाठी केंद्र सरकारनेही काही अटी नियम लागू केले आहेत आणि राज्य सरकारनेही या कोरोनाच्या काळात कोरोनावर मात करण्यासाठी पोलिस यंत्रणा, डॉक्टर्स आणि कर्मचारी वर्ग या योद्धांचे पाचारण केले आहे. सध्या कोरोनाच्या काळात डॉक्टर हे एक प्रकारे देवाचे कार्य करत आहेत. म्हणून डॉक्टरांना आणि पोलिसांना कोरोना योद्धा म्हटलं आहे.

मी सांगतो मित्रांनो, आपली जीवन आहे तोपर्यंत आनंदाने जगायला शिका आणि दुसऱ्यांनाही जगवा.

मी अनुभवलेला कोरोना

चि. पवार भरत महादेव

बी.ए. द्वितीय वर्ष

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेडशी संलग्नीत शिक्षणाचे तीर्थक्षेत्र शिक्षणाची पंढरी म्हणून ओळख असणाऱ्या लातूर येथील दयानंद शिक्षण संस्था संचलित दयानंद कला महाविद्यालय, लातूर राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाचा स्वयंसेवक मी भरत महादेव पवार.

मी मुळचा गव्हाण, ता. रेणापूर, जि. लातूरचा रहिवाशी असून माझे बालपण ग्रामीण भागातील शेतकरी कुटूंबात झाले असून मी समाजाच्या व्यथा अतिशय जवळून पाहिल्या आहेत. उच्च शिक्षणाची, समाजसेवेची व राष्ट्रसेवेची आवड उराशी बाळगून मी दयानंद कला महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभागात प्रवेश घेतला व त्याचबरोबर वेगवेगळ्या शिबिरांमधून माझ्यावर स्वावलंबन, चारित्र्यवर्धन, सामाजिक बांधिलकी व श्रम संस्कारांची मुल्य माझ्या अंगी रूजली गेली. 'माझ्यासाठी नव्हे तर तुमच्यासाठी' या ब्रिदवाक्याशी समरस राहून थेट समाजाच्या वेदनांशी नाते जुळले गेले. सर्व समाज सुखी व्हावा, इतरांचे दुःख हे आपले दुःख मानून समाजात निर्माण झालेल्या वेदना दूर झाल्या पाहिजेत. समाजातील प्रत्येक व्यक्तीने आनंदाने,

सुखाने आपले जीवन व्यतीत केले पाहिजे या भावनेपोटी कोविड-१९ महामारीच्या काळात मी अनेक कोरोना योद्ध्यांप्रमाणे काम केले.

२२ मार्च २०२० रोजी पंतप्रधान श्री. नरेंद्र मोदी यांनी जनता कर्फ्यूची घोषणा केली. हा कर्फ्यू यशस्वी व्हावा व कोरोना संक्रमणाची साखळी तुटावी या हेतुने मी माझ्या ५० हून अधिक नातेवाईकांना घरी राहण्याचे आवाहन केले. अशिक्षित लोकांना कोरोनाची तर भनक ही नव्हती. कोरोना काय आहे? याची जाणीवही नव्हती. वाडी-वस्तीत, झोपडपट्टीत राहणाऱ्या अशा लोकांना तेथे जाऊन मी त्यांना कोरोनाबद्दलची माहिती व घ्यावयाची काळजी त्यांना समजेल अशा सोप्या भाषेत सांगितले. त्याचबरोबर लॉकडाऊन मुळे सर्व व्यवसाय बंद झाले. त्यामुळे शहरी भागाकडून ग्रामीण भागाकडे येणाऱ्या लोकांचा ओघ वाढला. यात कोरोना संक्रमणाची भित अधिक होत गेली. त्यामुळे लातूरचे माजी जिल्हाधिकारी जी. श्रीकांत सर यांनी अ‍ॅन्टी कोरोना फोर्स याचाच एक भाग म्हणून आमच्या गावातही याचे एक पथक स्थापन झाले. गावाच्या मुख्य रस्त्यावर चेकपोस्ट उभा करून बाहेरगावाहून येणाऱ्या व्यक्तींची चौकशी करून त्यांना विलगीकरण कक्षात राहण्याचे

आवाहन केले. माझ्यासमवेत इतर २५ स्वयंसेवक अष्टप्रहर आम्ही प्रामाणिकपणे कार्य बजावत होतो. भारत सरकारच्या आयुष मंत्रालयातर्फे कोरोनापासून बचाव करण्यासाठी आरोग्य सेतू ॲप सुरू करण्यात आले. ज्यांच्याकडे स्मार्टफोन आहेत अशा व्यक्तींना ॲप डाऊनलोड करून दिली व त्याबाबत मी जनजागृती केली.

पंतप्रधान गरिब कल्याण योजनेअंतर्गत येणारे स्वस्त धान्य दुकानात राशन येऊन पडले होते. पण ते वितरीत करण्यासाठी दुकानदाराला एका व्यक्तीची गरज होती. कोरोनाच्या भितीमुळे तेथे कोणीही जाण्यास तयार नव्हते. मी स्वतः जाऊन ते धान्य वितरीत करण्यास मदत केली. अनेकांची उपासमारीची वेळ वाचविली. आमच्या गावातील ग्रामपंचायतीच्या वतीने कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर जंतुनाशक औषधांची फवारणी सुरू होती. मी तेथे कार्य करून संपूर्ण गाव निर्जंतुकीकरण करण्यास मदत केली.

याच स्थितीमध्ये एकीकडे कोरोनाचा कहर दिवसेंदिवस वाढत होता आणि दुसरीकडे वाढणारे तापमान. यात पशु पक्षांचे अनोनात हाल होत होते. ते ओळखून मी टाकाऊ पासून टिकाऊ या गोष्टीला प्राधान्य देऊन पक्ष्यांसाठी २० चारा डब्यांची निर्मिती केली. त्यात चारा व पाणी ठेऊन त्यांना वेगवेगळ्या ठिकाणी बांधले. कोरोना आता खेड्यापाड्यातही घुसला आणि हे जाणून मी स्वतः स्थानिक संस्थांना जागृत करून महत्त्वपूर्ण कार्य केले. तसेच आंतरराष्ट्रीय योग दिनाचे औचित्य साधून कोरोना काळात लोकांची रोगप्रतिकार शक्ती वाढावी या उद्देशाने विलगीकरण केंद्रातील

लोकांना योगाचे प्रशिक्षण देऊन योगाचे महत्त्व पटवून दिले. एवढ्यावरच न थांबला, जागतिक हात धुणे दिनाचे औचित्य साधून शक्य होईल तितके लहान बालकांना व गावातील लोकांना हात धुण्यातील बारकावे समजावून सांगितले.

कोरोनावर मात करण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाने 'माझे कुटूंब, माझी जबाबदारी' ही मोहीम सुरू केली. या मोहिमेअंतर्गत राष्ट्रीय सेवा योजना स्वयंसेवकांसाठी युनिसेफ आणि राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग व उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग महाराष्ट्र शासन यांच्याद्वारे गृहभेटी स्पर्धा आयोजित करण्यात आली होती. यामध्ये मी २००९ कुटूंबांना भेटी देऊन महाराष्ट्रात प्रथम येण्याचा मान पटकावला. तसेच अंगणवाडी मार्फत येणारा लहान बालकांचा व गरोदर महिलांचा येणारा पोषण आहार त्यांच्यापर्यंत पोहचवा म्हणून कोरोनाच्या काळात अंगणवाडी सेविकांसोबत घोघरी जाऊन तो आहार लाभार्थ्यांना वितरीत केला. याच काळामध्ये 'शाळा बंद पण शिक्षण चालू' याच कार्यक्रमांतर्गत इयत्ता पहिली ते सातवी पर्यंतच्या विद्यार्थ्यांना शालेय शिक्षणाबरोबरच इंटरनेटचीही माहिती दिली.

कोरोनाच्या भितीमुळे कोणतेही पालक आपल्या बालकांना पल्स पोलिओचा डोस देण्यासाठी घराबाहेर निघण्यास तयार नव्हते. हे जाणून मी स्वतः याबाबतची जनजागृती केली व स्वतःच्या जबाबदारीवर पाच वर्षे वयोगटातील बालकांना एकत्रित करून त्यांना पोलिओचा डोस दिला व पल्स पोलिओ अभियान यशस्वी राबवण्यासाठी आरोग्य कर्मचाऱ्यांना मदत केली.

कोरोनाच्या या भयानक परिस्थितीमध्ये रक्ताचा तुटवडा भासू लागला. यासाठी संपूर्ण महाराष्ट्रातील राष्ट्रीय सेवा स्वयंसेवकांनी रक्तदान व प्लाझमा दान हे अभियान राबवले. यामध्ये स्वतः रक्तदान करू, इतरांनाही रक्तदानासाठी प्रेरित केले.

याच स्थितीमध्ये ग्रामपंचायत निवडणुका सुरू झाल्या. यात पोलिस प्रशासनाला मदत म्हणून कार्य केले. याप्रसंगी मतदान केंद्रावर दिव्यांग व्यक्ती, अपघातग्रस्त व्यक्ती तसेच वयोवृद्ध व्यक्तींना व्हीलचेअरच्या साह्याने मतदान केंद्रापर्यंत पोहोचवण्याची जबाबदारी पार पाडली. तसेच मतदानासाठी येणाऱ्या मतदारांचे (थर्मलस्कॅनच्या मदतीने) तापमान तपासणे हे एक राष्ट्रीय कर्तव्याची जबाबदार पार पाडली. अनेक वेळा कोरोनाच्या काळामध्ये स्वखर्चातून गरजू लोकांना, गरिबांना मास्क व सॅनिटायजर वितरण केले. भारतीय शास्त्रज्ञांनी स्वदेशी लस निर्माण केली. याबाबत नागरिकांच्या मनामध्ये गैरसमज होते, ते गैरसमज दूर व्हावेत यासाठी मी

कोरोना लसीकरणाबाबत आरोग्य कर्मचारी, आशा सेविका, अंगणवाडी सेविका यांच्यासोबत घरोघरी जाऊन लसीकरणाबाबत जनजागृती केली.

एवढ्यावरच समाधान न मानता, गेले एक वर्ष आपले आरोग्य कर्मचारी कोरोना रूग्णांच्या सेवेत तत्पर आहेत. त्यांना 'फुल नाही तर फुलाची पाकळी' म्हणून आपण काहीतरी मदत करावी या उद्देशाने रेणापूर येथील आरोग्य केंद्रावर बुधवार व शनिवार असे आठवड्यातील दोन दिवस तेथे जाऊन कोविड लसीकरणस येणाऱ्या लाभार्थ्यांची नाव नोंदणी, थर्मल स्कॅनने तापमान तपासणे, रक्तदाब तपासणे अशी मदत केली.

संभाव्य तिसरी लाट लक्षात घेऊन, 'माझे गाव - कोरोनामुक्त गाव', 'माझे गाव - माझी जबाबदारी' या मोहिमेत सहभागी होऊन गावातील पात्र व्यक्तींना लस घेण्यास आवाहन केले. स्थानिक प्रशासनाला विनंती करून गावामध्ये एक दिवसीय कोरोना लसीकरण शिबीर राबवले. खरंच सांगण्यास हेवा वाटतो की, गावात पात्र व्यक्तींचे ८० टक्के लसीकरण पूर्ण केले.

• • • •

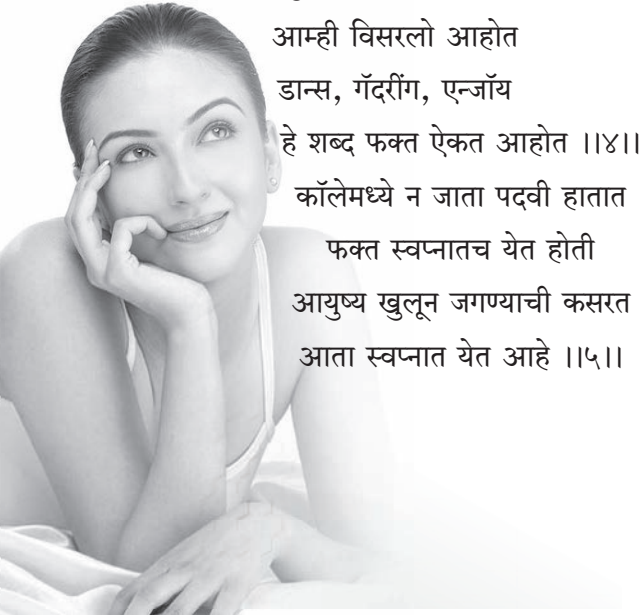
जग सगळं अगोदर सारखं दिसावं

कु. सोमवंशी निकिता अंतराम

बी.ए. द्वितीय वर्ष

खरंच वाटतंय हे सगळं स्वप्न असावं
डोळे उघडून पहावं आणि
जग सगळं अगोदर सारखं दिसावं ॥१॥
जीवाला जीव देणारा मित्र
दिसेनासा झालाय
घरातच बसून जीव मात्र
गुदमरून गेलाय ॥२॥
कालेजमधील यारी-दोस्ती-दुनियादारीचं
प्लॅटफॉर्म मिळेल का परत कधी
शिक्षकांचं रागावणं, समजावणं, बोलणं
ऐकण्याची इच्छा होते कधी मधी ॥३॥
आयुष्याची मजा घ्यायलाच
आम्ही विसरलो आहोत
डान्स, गॅंदरींग, एन्जॉय
हे शब्द फक्त ऐकत आहोत ॥४॥
कॉलेमध्ये न जाता पदवी हातात
फक्त स्वप्नातच येत होती
आयुष्य खुलून जगण्याची कसरत
आता स्वप्नात येत आहे ॥५॥

जे स्वप्न पहात होतो
ते सत्यात होत आहे
आणि जे स्वप्नात पण पाहिलं नव्हतं
तेच का सत्यात घडत आहे ॥६॥
कोरोनामुळे कसं आयुष्याचं
चित्र बदललं आहे
विद्यार्थी हा ऑनलाईन शिक्षणात
गुरफटून जात आहे ॥७॥
होती नव्हती ती स्वप्नं
सगळी बदलत आहेत काळासोबत
जे नको-नको वाटतंय
तेच घडतंय का सगळ्यांसोबत? ॥८॥
खरंच वाटतंय हे सगळं
एक स्वप्न असावं
डोळे उघडून पहावं आणि
जग सगळं अगोदर सारखं दिसावं...

कोविड १९ : मानवी जीवनावरील परिणाम

कु. सुरवसे महादेवी उत्तम

बी.ए. तृतीय वर्ष

कोरोना जातीच्या नव्या विषाणूने जगात धुमाकूळ घातला. जगभरातील लाखो लोकांचे बळी या विषाणूने घेतले आहेत. या विषाणूचा उगम ३१ डिसेंबर २०१९ रोजी चीनच्या हुवेई प्रांतातील वुहान शहरात आढळला. जागतिक आरोग्य संघटनेने कोरोना विषाणूला कोविड-१९ असे अधिकृत नाव दिले आहे.

जागतिक आरोग्य संघटनेने जाहीर केलेल्या आतापर्यंतच्या जागतिक आरोग्य आणीबाणी पुढीलप्रमाणे

१. २००७ - सार्स
२. २००९ - स्वाईन फ्लू
३. २०१४ - पोलिओ
४. २०१४ - इबोला
५. २०१६ - झिका
६. २०१९ - इबोला
७. २०२० - कोरोना

भारतात कोरोनाचा पहिला रूग्ण केरळात आढळला. भारत सरकारने १५ मार्च २०२० रोजी कोविड-१९ ला अधिसूचित आपत्ती म्हणून जाहीर केले.

भारतात लागू करण्यात आलेली टाळेबंदी-

टप्पा १- २५ मार्च ते १४ एप्रिल २०२०

(२१ दिवस), टप्पा २- १५ एप्रिल ते ३ मे २०२० (१९ दिवस), टप्पा ३- ४ मे ते १७ मे २०२० (१४ दिवस), टप्पा ४- १८ मे ते ३१ मे २०२० (१४ दिवस), टप्पा ५- १ जून ते ३० जून २०२० (फक्त प्रतिबंधित क्षेत्र), टप्पा ६- १ जुलै ते ३१ जुलै (फक्त प्रतिबंधित क्षेत्र)

कोरोना विषाणूचे वैज्ञानिक नाव -

सार्स सीओव्ही-२

Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus-2 (SARS - Cov-2)

N-95 मास्क म्हणजे Non Oil Based uses आणि 95 म्हणजे 95% गाळण क्षमता होय.

आरोग्य सेतू ॲप :

कोविड-१९ विरुद्ध लढ देण्यासाठी शासनाने एक मोबाईल ॲप सुरू केले. यामुळे कोविडच्या रूग्णांपासून धोका असल्यास त्यासंबंधी आपल्या मोबाईलवर सोफेस्टीकेटेड पॅरामीटर मिळतात. हे तुमच्या संपर्कात आलेली व्यक्ती काही दिवसांनी कोरोना पॉझिटीव्ह निघाली तरी हे ॲप तुम्हाला संभाव्य धोका सूचित करते. हे ॲप तुमचा तपशील सरकारला पाठवलां. त्यानंतर गरज असेल तर आरोग्य मंत्रालयाकडून तुमच्यासाठी आयसोलेशन प्रक्रिया सुरू केली जाईल. हे ॲप

अशा रितीनं बनवलं आहे की जर एखादा अॅप युजर आपल्या जवळच्या भागात असेल तर किंवा त्याच्यात कोरोनाची लक्षण असतील तर नोटीफिकेशनद्वारे माहिती दिली जाईल.

कोरोनाचा शिक्षणावर परिणाम -

इंजिनिअरींग व आर्किटेक्चरसाठी प्रवेश परीक्षेस उशीर झाला आहे. प्रवेश परिक्षा न झाल्यास किंवा त्यास विलंब झाल्यास विविध अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी लागणारी शैक्षणिक पात्रता आणि या संदर्भात शासकीय निर्णयांबद्दल विद्यार्थ्यांमध्ये संभ्रम निर्माण होण्याची शक्यता आहे. आर्थिक क्षमता कमी झाल्यामुळे शैक्षणिक कर्ज घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या वाढू शकते.

कोरोनाचा शेतीवर होणारा परिणाम -

कोरोनामुळे एकीकडे सोशल डिस्टन्सिंग, जमावबंदीचे आदेश आहेत आणि दुसरीकडे शेती करा असंही सांगितलं जात आहे, मग नेमकी शेती करायची कशी? शेतकरी वर्षभराचे नियोजन करून पीक लागवड करत असतो. खरीपात झालेला अति पाऊस मका, कपाशी यांसारख्या पिकांवर आलेला रोग यामुळे घटलेले उत्पादन आणि पडलेल्या बाजारभावामुळे खरीपात शेतकऱ्यांच्या हाताल काही फार लागले नाही

उद्योगावरील परिणाम-

जगभर थैमान घातलेल्या कोरोना व्हायरसचा फटका विविध घटकांवर बसू लागला आहे. याच कोरोना व्हायरसचा फटका आता औद्योगिक क्षेत्रावर होऊ लागलाय. त्यामुळे अनेक कामगारांवर उपासमारीची वेळ आली आहे.

कोरोनाचा सामाजिक-आर्थिक घटकावरील परिणाम

जगभरात आतापर्यंत २८,७३५ इतके मृत्यू झाले आहेत. या साथीपुढे जगातील बलशाली सत्ता देखील हतबल झालेल्या दिसत आहेत. अगदी सुक्ष्म स्वरूपातील या विषाणूने परिस्थिती चिंताजनक केली आहे. भारतात आजच्या घडीला ८७३ केसेस (सरकारी आकड्यानुसार) निदर्शनास आल्या आहेत.

कोरोनाचा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी बरेच कर्तव्यदक्ष लोक अहोरात्र आपल्या जीवाची परवा न करता सेवा देत आहेत. या लोकांप्रती सामाजिक कृतज्ञता म्हणून टाळ्या, थाळ्या, शंख इत्यादी आपल्या गॅलरीमधून किंवा घरातून वाजवून या सर्व लोकांचे आभार पंतप्रधानांनी प्रदर्शित करायला सांगितले होते.

अशा प्रकारे कोरोना या विषाणूने संपूर्ण जगाला जखडले. कोरोनामुळे अनेक काम उद्ध्वस्त झाले. अनेक लोक मृत्यू पावले. शासनाने देशातील लोकांना विश्वासात घेऊन काम केले तर नक्कीच आपण कोरोना विषाणूचा प्रसार होण्याला प्रतिबंध करू शकतो.

कोरोना प्रतिबंध उपाय-

- गर्दीच्या ठिकाणी जाणे टाळा.
- थंड पदार्थ खाणे टाळावे.
- कोमट पाण्यात मीठ टाकून गुळण्या केल्यास विषाणू घशातच मारले जातात.
- विषाणू हातावर १० मिनिटे जगतो, त्यामुळे हात स्वच्छ धुवून प्रतिबंध करता येतो.
- २६ डिग्री तापमानात विषाणू टिकाव धरू शकत नाही. त्यामुळे उष्ण प्रदेशात विषाणू जगत नाही.

कोविड १९ आणि मानवी जीवन

कु. सातपुते तक्षशिला दिलीपराव
एम.ए. द्वितीय

झालं ते आता नको व्हायला पण झालं !
काही करू शकतो का आपण
एक करू शकतो आपण
तोंडाला मास्क अन् हाताला सॅनिटायजर !
परिस्थितीशी लढायला शिकायला हवं
शाळेत जाता नाही आले तर काय झाले
घरीच राहू अन् अभ्यास करू !
बाहेर निघालो तर कोरोना
घरात राहिलो तर सुरक्षित जगूना
झालं ते आता नको व्हायला पण झालं !
काही करू शकतो का आपण
एक करू एक पाऊल माघे सरू
सुरक्षित अंतर ठेऊ
स्वतः जगू अन् दुसऱ्याला जगवू !
आणि कोरोनाला हरवू

जिंकूया

कु. रंजणकर प्रिती
एम.ए. द्वितीय

काही म्हणा बाबांनो हा लॉकडाऊन गरजेचा होता
या आचरट कोनोमुळे माणुसकीचा धर्म समजला
आपला हात जगन्नाथ घरीच कामे घरीच करावी
काहीही अवघड नसतं जरा कष्टाची कास धरावी
स्वच्छ परिसर पाहून मन प्रसन्न होतंय
पंचतत्वांचे शुद्धीकरण खरच गरजेचं होतं
घासातला घास देण्याचा भाव पुन्हा जागा झाला
माणसाच्या माणुसकीचा पुनर्जन्म झाला
कर्मकांड यापेक्षा विज्ञानाचा आधार मिळाला
भयाण रोगामुळे देशाचा खरा नागरिक कळाला
आता या काळी गरजूंना मदत करू या
थोडं सहकार्य करा मित्रांनो
कोरोनाच्या नाकावर टिचून जिंकूया !

कोरोनातली यमपुरी

चि. शेवाळे मेघराज दत्तात्रय

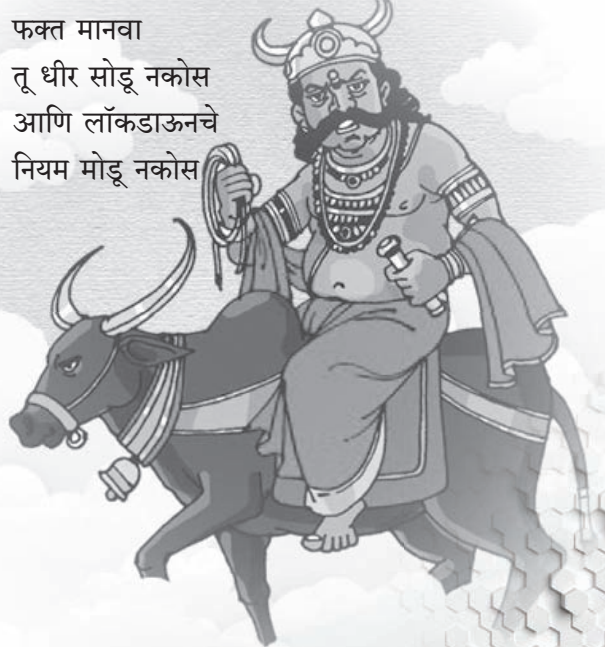
इ. १२ वी, ब

एके दिवशी
यमपुरीचा दरबार भरला
कोणाला तरी उचलून नेण्याचा
यमर्जीचा प्लॅन ठरला
चित्रगुप्तांच्या सहीने
ठराव मंजूरही झाला
पण भूतलावर जाणार कोण ?
हा प्रश्न पुढे आला
एवढ्या नारदांची स्वारी
यमपुरीत आली
यमदेवांनी त्यांच्या
स्वागताची तयारी केली
स्वागत झाले जल्लोषात
नारदही तृप्त झाले
नारदांशी चर्चा करण्यासाठी
चित्रगुप्त पुढे आले
चित्रगुप्त म्हणाले,
नारदजी, भूतलावर
कोरोनाचा कहर आहे
मानवजात या महामारीने
त्रस्त आहे
यामुळे रोज कित्येकांना

वर आणावं लागतं
मला आणि यम देवांना
मानवाचं बोलणं
सहन करावं लागतं
म्हणूनच यमदूतही
भूतलावर जायला तयार नाहीत
कोरोनाच्या या महामारीत
ते ही रिस्क घ्यायला
तयार नाहीत
तेवढ्यात यमदेव म्हणाले,
मलाही ओव्हर टाईम
करावा लागतोय
बिन पगारी फुल्ल अधिकारी
व्हावं लागतंय
जर असंच चाललं
तर यमपुरीतली कार्य
कशी चालतील
आणि लवकरच
विरोधक माझा
राजीनामा मागतील
आता यावर
तुम्हीच काहीतरी सुचवा
या कठीण परिस्थितीतून

यमपुरीला वाचवा
 नारदांनी सगळ्यांचं बोलणं
 ऐकून घेतलं
 वीस वर्षांच्या एका आत्म्याला
 बोलावून घेतलं
 आत्मा येताच त्याची व्यथा
 सांगू लागला
 पाप-पुण्याचा हिशोब
 नारदांपुढे मांडू लागला
 तो म्हणाला,
 एवढ्या लवकर तुम्ही मला
 वर का आणलं?
 जिवंतपणीच माझ्या
 मायबापाला का मारलं?
 काय चुक होती त्यांची
 दुःख नशिबी पेरलं
 नारद शांतपणे म्हणाले,
 एवढ्या लवकर तुला
 वर आणायचं नव्हतं
 जिवंतपणी तुझ्या मायबापाला
 मारायचं नव्हतं
 दुःख त्यांच्या नशिबी
 आम्हालाही पेरायचं नव्हतं
 पण...
 या महामारीचा तू
 शिकार झालास
 आणि
 यमपुरीत आलास
 कारण...
 तू कधीच मास्क
 वापरला नाहीस
 'मला काय होणार'

म्हणून घरातही बसला नाहीस
 खूप सांगितलं रे तुझ्या मायबापांनी
 तू त्यांचं पण ऐकलं नाहीस
 म्हणूनच कोरोनाची
 लागण तुला झाली
 आणि इथे येण्याची
 तुझ्यावर वेळ आली
 मला पण माहित आहे
 भुलोकी कोरोनाचा
 हाहाकार आहे
 या युद्धात मानवच जिंकेल
 कोरोना ही महामारी हरेल
 पण मानवाला
 मास्क वापरावे लागतील
 वेळेवर हात
 स्वच्छ धुवावे लागतील
 मग यमदेव,
 तुम्हाला ओवर टाईम
 करावे लागणार नाहीत
 आणि विरोधकही
 राजीनामा मागणार नाहीत

फक्त मानवा
 तू धीर सोडू नकोस
 आणि लॉकडाऊनचे
 नियम मोडू नकोस

कोरोनाचे परिणाम

कु. देशमुख पद्मजा संतोष

इ. १२ वी, क

कोरोना विषाणूचा उगम चीनमध्ये झाला आणि तेथून तो संपूर्ण जगभर पसरला. याच काळात चीनने कोरोना विषाणूच्या संसर्गावर नियंत्रण मिळवलां. इटलीमध्ये कोरोनाचे चीनपेक्षा अधिक बळी घेतले. इंग्लंड, जर्मनी आता अमेरिका कोरोनाच्या प्रादुर्भावाचं केंद्र बनली आहे.

कोरोनाच्या संसर्गामुळे जगातील अनेक लोक व देश कुलूपबंद करण्यात आले आहेत. या सान्याचा परिणाम होऊन अनेक स्तरीय मानवी जीवन झपाट्याने बदलत गेले आहे. या बदलांचे मानवी भाषेवर सकारात्मक व नकारात्मक अशा दोन्ही स्वरूपाचे परिणाम झाले आहेत. कोरोनामुळे जगभरात संशयी वातावरण झाले आहे आणि पाळत ठेवण्याला प्रारंभ झाला आहे. सरकारी यंत्रणांचा वैयक्तिक जीवनातला हस्तक्षेप प्रमाणाबाहेर वाढला आहे. राज्यसंस्था, पोलिस यंत्रणा यांचे नियंत्रण अधिक प्रमाणात येऊ लागले आहे. याचे एक प्रमुख कारण म्हणजे लोक स्वयंसेवी, आत्मबलाचा व स्वयंनियंत्रणाचा मार्ग विसरून परावलंबी झाले

आहेत. फलस्वरूप सदर प्रशासकीय यंत्रणांमधील लष्करी कारवाईची भाषाशैली वाढत चालत आहे.

एकवीसाव्या शतकाच्या प्रारंभीच ज्या 'सिलीकॉनी भाषेने' व तिला पसरवणाऱ्या मोबाईल डिजीटल कॅमेरा, सीसीटीव्ही या यंत्रणांनी मानवी आयुष्याचा व पर्यायाने मानवी भाषेचा ताबा घेतला होता. त्या यंत्रणांवर शासकीय यंत्रणांनी वेगाने प्रभुत्व मिळवले व लोककल्याणाच्या हेतूंच्या निमित्ताने सर्वसामान्य माणसांच्या एकूण जीवनावरही ताबा मिळवला. जगभरातल्या जनतेनेही जिवाच्या भयाने हा त्यांना घेऊन दिला. यामधून अनिर्बंध भाषेचा वापर करायला सदर यंत्रणांनी प्रारंभ केला. उदा. अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष ट्रंप यांनी कोविड-१९ या व्हायरसला 'चिनी व्हायरस' संबोधणे किंवा तबलिगींच्या एकूण कार्यक्रमानंतर अथवा दमण नजिक पालघर जिल्ह्यात घडलेल्या प्रकारानंतर समाजात चिथावणी देणारी भाषा वापरणे, यातून वर्णद्वेषाची नवी परिभाषा रूढ व्हायला लागली.

मानवी जिवीताचे संरक्षण त्याच्या संपत्तीचे संरक्षण या तिहेरी हेतुनी राज्य शासन

यंत्रणा उभी राहिली होती. परंतु कोरोना काळात आणि नंतरही या शासन यंत्रणांचे अपरिमित असे वाढलेले महत्त्व मानवी भाषेवर नियंत्रण ठेवून राहिलं. या कालखंडात दोन शब्दांचा वापर भयावह रितीने वाढलेला दिसतो. 'सॉफ्ट पॉवर' आणि 'हार्ड पॉवर'. या शब्दांचे पारंपारिक अर्थ साधे सोपे आहेत. 'मृदू शासन' आणि 'कठोर शासन'. पण एकविसाव्या शतकाच्या दुसऱ्या दशकाच्या शेवटच्या वर्षात २०२० मध्ये या शब्दांना अभिव्यापक दर्जा लाभला आहे. ज्यांच्याकडे प्रचंड प्रमाणात लष्करी ताकद आहे, ज्यात पायदळ, वायुदल व नौदल, उपग्रह, आण्विक सामर्थ्य यांचा समावेश होतो, त्यांच्याकडे हार्ड पॉवर आहे आणि ज्यांच्याकडे माहिती तंत्रज्ञानाची तसेच त्यात नव्याने सामील झालेल्या जैवीक तंत्रज्ञानाची ताकद आहे त्यांच्याकडे सॉफ्ट पॉवर आहे असे मानले जाऊ लागले. अशा पद्धतीने शब्दांना नवे अर्थ प्राप्त झाले.

भारताने गेल्या वर्षभर राष्ट्रपिता महात्मा गांधींची दीडशेवी जयंती साजरी केली. गांधीजींनी

आत्मबळाला महत्त्वाचे स्थान दिले होते. त्यांच्या मते आत्मबळ वाढवणे म्हणजे राकीय हिंसेचा विलय घडविणे. त्यांच्या या विचाराने तीन पैलू आहेत- लोकसंग्रह वाढवणे, आत्मबळ वाढवणे, विद्याबळ वाढवणे असे प्रतिपादन प्रा. प्रकाश पवार करतात. त्यांच्या मते या तीन घटकांच्या स्वीकारामुळे भारतीय समाज जीवनातील आत्मबळ वाढून हिंसेचे प्रमाण कमी होऊ गेले होते. तथापि कोरोना संकटामुळे या तिन्ही घटकांच्या विरोधी घटना घडून आत्मबळामुळे घटलेली भारतीय राज्यसंस्थेची ताकद वाढू लागली आणि राज्यसंस्था ताकदवान होऊ लागली असा त्यांचा तर्क आहे. कोरोनापासून सुरक्षित राहण्यासाठी एवढच म्हणायचं आहे की,

'नियम पाळा कोरोना टाळा',
'कोरोनाची थांबवा साथ
वारंवार धुवा आपले हात',
'घरीच रहा सुरक्षित रहा'.

• • • •

कोरोनाचे मानवी जीवनावरील बहुअंगी परिणाम

कु. रेथक सुषमा गंगाराम
एम.ए. द्वितीय (फॅशन)

कोरोना विषाणूच्या उद्रेकामुळे जगभरातील काम करण्याच्या पद्धतीवर न भुतो न भविष्यती असा परिणाम झाला आहे. त्यामुळे कामकाजाच्या नवनवीन पद्धतींचा अवलंब करण्याकडे सर्वच देशांचा कल दिसून येत आहे आणि तो वाढत जाणार आहे.

कोरोना व्हायरसमुळे आज मानवी जीवनात जो काही व्यत्यय आला आहे, तितका मोठा व्यत्यय आजवरच्या ज्ञात इतिहासात आलेला नाही. जीवन एकंदरीतच किती असुरक्षित आणि बेभरवशाचे आहे याची प्रचिती सर्वत्र दिसून येत आहे. त्यामुळे प्रत्येकाच्याच मनामध्ये अनिश्चिततेची ही भिती घर करून आहे. आजवर कधीही करावेल लागले नाहीत इतके प्रयत्न करून या परिस्थितीशी जुळवून घेणे भाग पडत आहे. जागतिक व्यवस्था मोडकळीस आलेली होतीच. त्याबद्दल जगभरातील शास्त्रज्ञ आणि मुत्सद्दी वारंवार धोक्याचा इशाराही देततच होते. या इशान्यासोबत ते परिस्थितीशी जुळवून घेण्याचे आवाहनही करत होते. मात्र, जुळवून घेण्याची ही

प्रक्रिया हळूहळू होणे अपेक्षित होती, ती एवढ्या वेगात होईल असे कोणालाच अपेक्षित नव्हते.

वातावरण बदल किंवा यांत्रिकीकरणामुळे होणारे दुष्परिणाम आणि कोरोना व्हायरसमुळे उडालेला हाहाकार यांची तुलना होऊ शकत नाही. मानव जात म्हणून आपल्या प्राथमिकता, आपण उभ्या केलेल्या विविध संस्था, जागतिक व्यवस्था, एकूणातच आपले भवितव्य, या सगळ्याचा अतिशय गांभीर्याने विचार करायची पाळी आज या महामारीने आपल्यावर आणली आहे. जे बदल घडून यायला काही वर्षे लागतील असा अंदाज होता, ते आता लवकरात लवकर अंगी बाणवण्याची तातडीची गरज जगभरातील अर्थव्यवस्थांना भासू लागली आहे.

या विषाणूमुळे उद्भवलेल्या परिस्थितीला तोंड देताना जागतिक असमतोल, सामाजिक दरी इत्यादी वाढीस लागणार आहे. फोर्ब्स मासिकाने म्हटलं आहे, 'गेल्या काही काळापासून आपण अस्थिर, अनिश्चित, जटील आणि संदीग्ध अशा परिस्थितींबाबत विचार करत आहोत. पण आज

अशी परिस्थिती साक्षात आपल्यासमोर उभी ठाकली आहे.' या परिस्थितीतून, त्यातल्या त्यात नगण्य नुकसान करून घेत सुटायचे असेल तर आपल्याला आपल्या सर्वच संस्था व आचारविचार यात बदल करावे लागणार आहेत. कारण भविष्य आपल्याला वाटले होते त्यापेक्षा खूपच जास्त वेगाने आपल्यासमोर येऊन उभे राहिले आहे.

प्रमुख समस्या

या महामारीमुळे जगभरात सगळेच ठप्प झाले आहे. त्यामुळे, आजूबाजूच्या दृश्य, भौतिक जगात वावरणाऱ्या लोकांपैकी बऱ्याच जणांना आता एका अदृश्य अशा डिजिटल जगात वावरणे भाग पडत आहे.

कोरोना व्हायरस आपल्या कामकाजांच्या पद्धतीमध्ये मोठे बदल घडवून आणत आहे. त्याच संदर्भात अजून एक फार मोठा प्रश्न आपल्यासमोर उठा ठाकत आहे, तो म्हणजे 'या महामारीमुळे आपली यांत्रिकीकरणकडे होत असलेली वाटचाल'. मोठ्या प्रमाणावर होऊ घातलेले यांत्रिकीकरण हा आधीच एक फार मोठा वादाचा मुद्दा आहे. पण, अनेक लोकांच्या दृष्टीने यांत्रिकीकरण हे अपरिहार्य आहे की टाळता येण्यासारखे आहे.

महामारीमुळे डिजिटल साक्षरता हा विषय विकसनशील देश अधिक गंभीरतेने घेतील. ऑनलाईन शैक्षणिक माध्यमात अनेक झापड बंद धारणा मोडून काढण्याचे सामर्थ्य आहे. आज झूमसारख्या ॲपवर बैठका होत आहेत. ईडीएक्स किंवा कोर्सेरा सारख्या ऑनलाईन संस्थांमार्फत शिक्षणविषयक उपक्रम उपलब्ध होत आहे. अगदी विविध वस्तुसंग्रहालये देखील आता ऑनलाईन बघता येतात!

शिक्षण, कौशल्य विकास, रोजगार सक्षमता विकास याकडे तातडीने लक्ष देण्याची गरज आहे. हे सगळे करणे सोपेही होईल, मात्र त्याकरता डिजिटल दरी कमी करण्याकरीता विकसनशील देशांनी काही पाऊलं उचलणे गरजेचे आहे.

देश सुस्थितीत करायचा असेल तर उत्तम व पुरेशी आरोग्य यंत्रणा, सर्वांचा विचार करत सर्वांना सामावून घेणारी सामाजिक सुरक्षा यंत्रणा इत्यादी व्यवस्था असणे ही आपली अत्यंत महत्त्वाची प्राथमिकता असली पाहिजे.

एकीकडे रोजगारावर प्रतिकूल परिणाम होत आहे, दुसरीकडे डिजिटल युग आपले हातपाय पसरत जाईल. अशा प्रकारच्या आणि जलद गतीने होणाऱ्या बदलांमुळे सामाजिक असंतोष वाढत आहे.

कोरोना नावाचा विषाणू २०१९ च्या डिसेंबर महिन्यापासून अचानकपणे आक्रमण करता झाला आणि या विषाणूनं संपूर्ण जगभर भिती, अस्थिरता, चिंता, असुरक्षितता व मृत्यू यांचं थैमान घालायला सुरूवात केली. या मृत्यूच्या भीषण छायेखाली जवळजवळ १८० देश होरपळून निघाले आहेत. या कोरोनाचे राजकीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक आणि मानसिक परिणाम काय होणार आहेत याचा विचार गांभीर्याने करणं अत्यंत आवश्यक आहे. आय.एम.एफ.च्या म्हणण्यानुसार, गेल्या १०० वर्षांतली ही आर्थिक क्षेत्रातली सगळ्यात मोठी मंदी असणार आहे.

सध्या भारतात २४% बेकारी असून अर्धबेकारीचं प्रमाण तर विचारायलाच नको. सध्या सगळे व्यवहार आणि सगळं काही ठप्प असल्यामुळे लोकांचं कामही बंद झालं आहे. पण

१९२९ किंवा २००८ च्या मंदीचं स्वरूप वेगळं होतं. त्यावेळी लोकांच्या हातात पैसाच नसल्यामुळे वस्तूंना मागणी नव्हती. बाजारात आहे तोच माल खपत नाहीये, त्यामुळे आणखी कशाला उत्पादन करायचं? असं उद्योजक म्हणायचे आणि मग कारखाने बंद पडायचे. पुन्हा बेकारी वाढायची, माणसांची खरेदी क्षमता व म्हणून वस्तूंची मागणी घटायची आणि मंदीचं दुष्टचक्र सुरू रहायचं. अशा तऱ्हेने ते म्हणजे 'डिमांड' अरिष्ट होतं. पण आताचं अरिष्ट वेगळं आहे. त्यात मागणीबरोबरच (डिमांड) पुरवठा (सप्लाय) देखील ठप्प झाला आहे. आता बडे उद्योगच नव्हे, तर लहान उद्योगही प्रचंड मोठ्या संकटात आहेत.

रोजगारावर कोरोनाचे मोठ्या प्रमाणात परिणाम झालेले दिसताहेत. अमेरिकेत ४.७ कोटी लोकांच्या नोकऱ्या जातील आणि बेकारीचं प्रमाण वाढेल, असं तज्ज्ञांचं मत आहे. सध्या ४४% कॅनेडियन कुटुंबामध्ये एकतरी बेकार आहे. जर्मनीमध्ये ५ लाख लोकांना घरी बसायला सांगितलं आहे. या लोकांना आपली उपजीविका कशी चालवावी हा भेडसावणारा प्रश्न आहे.

कोरोनाच्या संकटाचे प्रचंडच दूरगामी परिणाम होतील. जागतिकीकरणाला हा एक मोठा धक्का आहे. जागतिकीकरणामुळे प्रचंडच इंटरलिकेजेस तयार झाली आहेत. आता कोरोनामुळे या जिकेजेस आणि या सप्लाय चेन्स मोडून पडल्या. त्यामुळे जागतिकीकरणाने, आऊटसोर्सिंगवर आणि विशेषतः चीन आणि भारत यांच्यावर आपण खूपच परावलंबी आहोत, हे प्रगत राष्ट्रांच्या लक्षात आल्यामुळे पुन्हा रिशोअरिंगचा किंवा जागतिकीकरणच्या विरुद्ध असा विचार बळावतचोय. उदा. लॉकडाऊनमुळे भारतातली कॉल

सेंटरस बंद पडली, तेव्हा त्यांच्यावर अवलंबून असलेले अमेरिकेतले बँकांचे ऑनलाईन व्यवहार ठप्प झाले.

कोरोनामुळे शिक्षणक्षेत्रात जगात जवळजवळ १५० कोटी विद्यार्थ्यांवर प्रचंड परिणाम झाला आहे. शाळा-कॉलेजेस बंद झाली आहेत आणि परीक्षाही ठप्प झाल्या आहेत. पुढच्या काळात शाळा-कॉलेजेसमध्ये न जाता ई-बुक्स वाचणं आणि ई-लर्निंगन अभ्यास करणं वाढेल. पण भारतासारख्या ठिकाणी अजून तरी ई-लर्निंगच्या वापरावर बऱ्याच मर्यादा पडतील. पण मुलं आता एकत्र खेळणार नाहीत. लहान मुलांवर याचा खूप वाईट परिणाम होईल. कोरोनानंर टेलि-वर्किंग आणि व्हिडिओ कॉन्फरसिंग वाढेल.

आता लॉकडाऊनमुळे सगळी धार्मिक स्थळं बंद आहेत. पण पुढेही काळजी म्हणून मंदिरं, मशिदी, चर्च आणि इतर सर्वच धर्मीयांची धार्मिक स्थळं बराच काळ बंद करावी लागतील. गर्दी करणारे सगळे सण-समारंभ (गणपती उत्सव, नवरात्रीचा गरबा, दसरा, दिवाळी, नाताळ वगैरे) साजरे करणं बंद करावं लागेल.

आज अनेक उद्योगांनी 'वर्क फ्रॉम होम' करू असं ठरवलं तरी अनेक उद्योगांमध्ये ते शक्य नाही. उदाहरण घायचं झालं तर स्पोर्टस् इंडस्ट्री! क्रिकेट, फुटबॉल आणि टेनिस यांसारखे खेळ रद्द करण्यात आले आहेत किंवा अनिश्चित काळासाठी पुढे ढकलण्यात आले आहेत. यावर अनेक रोजगार अवलंबून होते. स्टेडियममध्ये काम करणाऱ्या लोकांपासून अनेकांची कामं यामुळे ठप्प झाली आहेत. जपानमध्ये २०२० मध्ये होणाऱ्या ऑलिम्पिक स्पर्धा रद्द करण्यात आल्या आहेत. तसंच आय.पी.एल. स्पर्धादेखील पुढे ढकलण्यात

आली आहे.

पर्यटन उद्योगावर झालेले परिणाम भयंकर आहेत. पर्यटनामुळे विमानप्रवास, एअर होस्टेस, पायलट यांचं काम, विमानतळावरचे कर्मचारी, हॉटेलमधलं वास्तव्यं, रेस्टॉरंट्स, टॅक्सीज् हे सगळेच उद्योग ठप्प झाले आहेत. आज जगातला आणि देशामधला ८० ते ९०% प्रवास बंद आहे. त्यामुळे कोट्यवधी लोकांचा रोजगार गोठल्यासारखा झाला आहे.

फिल्म आणि करमणूक उद्योग याचंही तसंच कहीसं झालं आहे. चित्रपटगृहं बंद झाली आहेत. या ठिकाणी काम करणारे लोक घरी बसून आहेत. चित्रपटांचं चित्रीकरण थांबलं आहे. अनेक चित्रपटांची निर्मिती प्रक्रिया देखील बंद झाली आहे. एक चित्रपट बनवताना त्यात वकेळ निर्माता, दिग्दर्शक आणि कलाकारच नव्हे तर शेकडो लोक तांत्रिक आणि इतर कामं करण्यासाठी गुंतलेले असतात. आता या सगळ्यांकडे कुठलंही काम नाहीये. चीनमध्ये कोरोनानं जेव्हा धुमाकूळ घालायला सुरुवात केली, तेव्हा तिथल्या सरकारनं ७० हजार थिएटर्स ताबडतोब बंद केली. त्यामुळे कोट्यवधी डॉलर्सचं नुकसानही झालं. संगीताच्या मैफिली बंद झाल्या आहेत.

या काळात एका अनामिक भयाचं सावट प्रत्येकावर कायम राहिल. तसंच लोक सार्वजनिक ठिकाणी जाऊन खेळ, पुस्तक प्रकाशन, भाषण, सिनेमा, नाटक, रेस्टॉरंटस् अशा गोष्टींसाठी एकत्र कसे येतील हाही एक मोठा प्रश्न आहे. प्रत्येक वेळ मास्क लावून, सॅनिटायझर वापरून, परस्परांमध्ये सहा फूट अंतर ठेवून घाबरत-घाबरत कार्यक्रम करणं कठीण होईल! जे जातील, तेही शंकेनेच. त्यामुळे सामाजिक आणि सांस्कृतिक आयुष्यावर

कोरोनाचा भयंकर परिणाम होणार आहे.

जगभरातच्या अनेक कर्मचाऱ्यांची पगार कपात होतेय किंवा त्यांना सरळ कामावरून कमी केलं जात आहे. टेस्ला या कंपनीनं आपल्या सगळ्या कर्मचाऱ्यांचे पगार १०% ने कमी केले आहेत. जगातले ३८% लोक आपलं काम गमावून बसले आहेत किंवा त्यांची पगार कपात करण्यात आली आहे. जगामध्ये एकूण १०० कोटी कर्मचारी आपलं काम गमावून बसले आहेत. २७० कोटी कर्मचारी प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षरित्या परिणाम भोगताहेत.

सध्या लॉकडाऊनमध्ये खूप विरोधाभासी चित्र दिसतंय. एकिकडे सेलिब्रिटिज पदार्थांच्या वेगवेगळ्या रेसिपी करताना दिसताहेत तर दुसरीकडे लाखो लोक भुकेने उपाशी पोटाने शेकडो मैल पायी चालत आपलं राज्य, आपलं गाव गाठताना दिसताहेत. कुठे तरी घरातले सगळे लोक एकत्र जमून मजेत अंताक्षरी खेळताहेत तर काही ठिकाणी शुन्यात बघत दिवस काढताना एखादा बघायला मिळतोय. काही ठिकाणी एकेका खोलीत एकेकटे लोक आयसोलेट झाले आहेत तर दुसरीकडे एका खोलीत आठ - आठ, दहा - दहा लोक गर्दीनं दाटीवाटीने राहताहेत.

या लॉकडाऊनमध्ये हे असं अत्यंत विषयम आणि विदारक चित्र दिसतंय. यात गृहकलह, घटस्फोट, एकाकीपणा, चिंता, भिती आणि नैराश्य या सगळ्याचं प्रमाण खूप (२५% ने) वाढतंय. नैराश्याची कारणं मानसोपचारतज्ज्ञ तत्कालिक सांगतील व त्यावर उपाय किंवा गोळ्यादेखील सांगतील. पण समाजतली अस्थिरता, विषमता, प्रचंड स्पर्धा, व्यक्तीवाद, स्वार्थीपणा, आत्मकेंद्रीपणा, उंचावलेल्या महत्वाकांक्षा;

त्याहीपेक्षा खूप कमी असलेल्या संधी, पैशाला व प्रतिष्ठेला आलेलं प्रचंड महत्त्व, त्यासाठी चाललेली केविलवाणी धडपड आणि सतत इतरांशी केलेली तुलना ही या मनःस्थितीला कारणीभूत आहे ही कारणं दूर केल्याशिवाय माणसाची चिंता, भिती, एकाकिपणा आणि नैराश्य दूर होणार नाही. यावर या तज्ज्ञांनी बोललं पाहिजे आणि मुळाशी जाऊन त्यावर उपाय शोधला पाहिजे. तसंच माणसं फक्त फिजिकली एकत्र आली म्हणजे ती मनानं जवळ आली, असंही होत नाही. आज जागतिकीकरणामुळे प्रत्येकात प्रचंड व्यक्तीवाद व स्वार्थं भिनला गेलाय आणि तो चांगला आहे, असं सतत आपल्या मनावर बिंबवलं गेलंय. या भल्या मोठ्या उत्पादनव्यवस्थेत त्याला आपलं स्थान कळत नाहीये. तसंच त्याचं त्याच्यावर नियंत्रणही नाहीये. यामुळे एलिनेशन वाटतंय. त्यातूनही एकटेपणा आणि नैराश्य वाढत आहे. यात कोरोनाचीही भर पडतेय. मानसिक आरोग्याबद्दल विचार करताना फक्त मध्यमवर्गीयांचा विचार जास्त केला जातो. मात्र तळातल्या बहुसंख्य लोकांचा विचार करणं खूप गरजेचं आहे. कारण हातावर रोजचं पोट असलेल्या कुटुंबाचं कोरोनाच्या काळात तर तेही स्थैर्य गेलं, हाताला काम नाही आणि पोटाला अन्न नाही. तसंच आपल्या कुटुंबापासून, गावापासून कोसो मैल दूर अडकल्यामुळे मनाला आलेली बेचैनी आणखीनच वेगळी. अशा अवस्थेत त्यांच्या बिघडलेल्या मानसिक स्थितीचा अभ्यास करणं आणि त्यावर उपाययोजना करणं अत्यंत गरजेचं आहे.

कोरोनामुळे लॉकडाऊन झालं आणि घरात असलेल्या ज्येष्ठांच्या आयुष्यातली पोकळी वाढते आहे. तसंच लहान मुलांना मोकळ्या जागेत

खेळता येत नाहीये. लॉकडाऊनच्या सध्याच्या काळातलं स्पेशल मुलांचं, अपंगांचं आणि त्यांच्या पालकांचं आयुष्य खूपच भयंकर आहे. त्यांच्या समस्या सर्वसामान्यांपेक्षा आणखी वेगळ्या आहेत.

सध्या काही डॉक्टर्सवर हल्ले होताना दिसताहेत, पण प्रत्यक्षात तो राग त्या डॉक्टर्सवरचा नसून मनात बदल्या गेलेल्या असंख्या गोष्टींचा आहे. तो कुणावर तरी निघतो आहे. थोडक्यात, एकीकडे आपला जीव वाचवणाऱ्या डॉक्टरवर अवलंबित्व तर त्याच वेळी त्यांच्यावर हल्ले – असं विदारक चित्र सध्या दिसतंय.

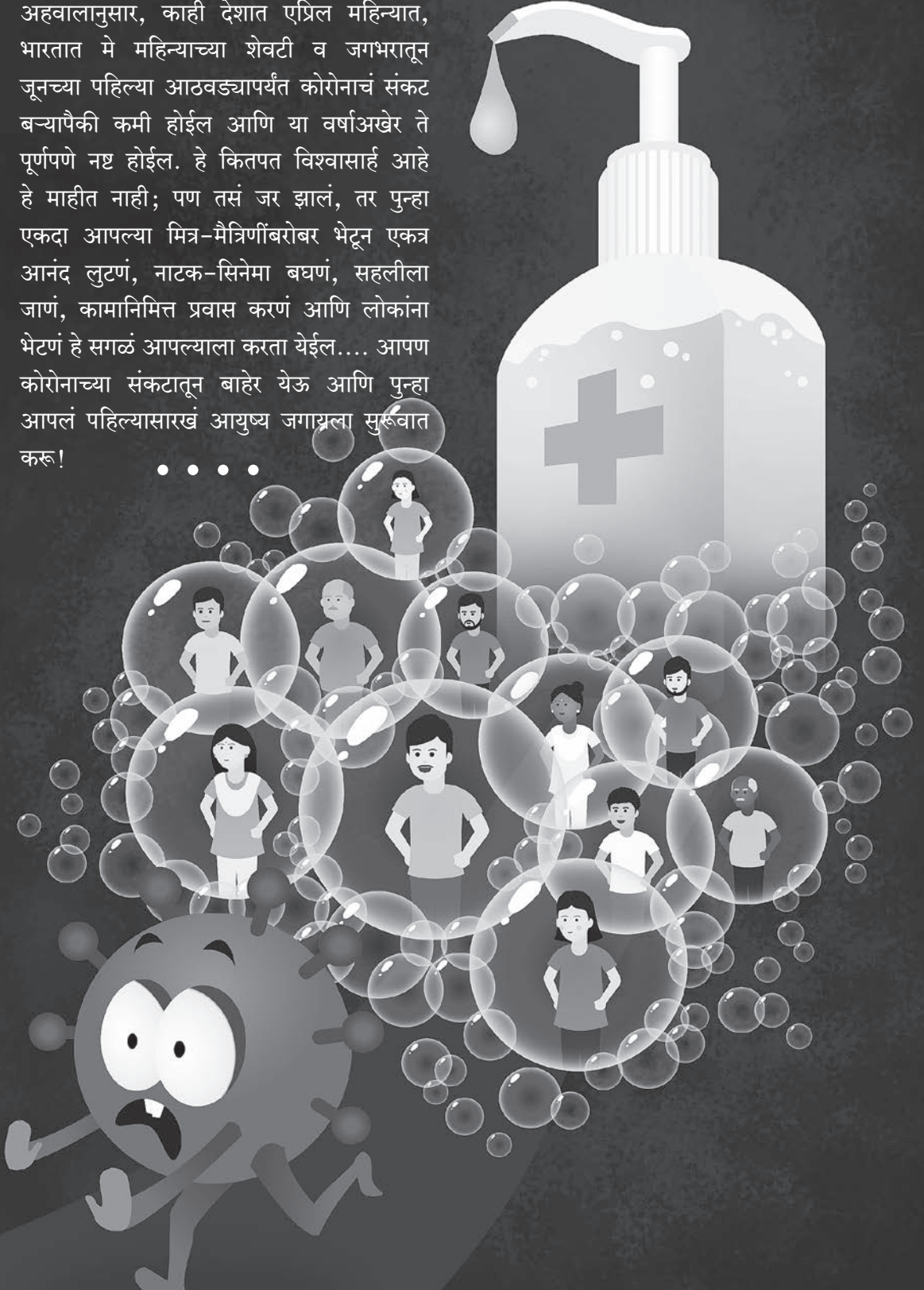
मुंबईतली ४० ते ५०% माणसं ही झोपडपट्टीत किंवा चाळीत आणि कित्येक वेळी एका खोलीत ८-१० लोक दाटीवाटीनं रहात असल्यानं हे अंतर पाळणं त्यांना कसं शक्य होईल हाही प्रश्नच आहे. आज आपल्याला दर दोन मिनिटांनी सांगण्यात येतंय की, सारखे हात धुवा. पण ४५% लोकांना आज वापरण्यासाठी साधं नळाचं पाणी मिळत नाही. लाखो लोकांना पाण्याची एक कळशी भरण्यासाठी जर २ – २ किलोमीटर अंतर जाव लागत असेल किंवा पाणी आणण्यासाठी अनेक फेऱ्या माराव्या लागत असतील तर त्यांना हे सारखं हात धुणं कसं जगणार आहे? हा खरा प्रश्न आहे. थोडक्यात, सामान्य माणसाला हे सगळं कसं जमेल याचा विचारच आपण करत नाही आहोत.

सगळे उद्योग पूर्णपणे बंद राहिले आणि आपण सगळे लॉकडाऊनमध्ये घरीच बसलो तर रोग पसरणं तात्पुरतं थांबेल; पण त्यामुळे कोट्यवधी माणसं नुसतीच दारिद्र्यरेषेखाली जातील असं नाही, तर भुकेनं चक्क मरतील.

सिंगापूर युनिव्हर्सिटीच्या एका

अहवालानुसार, काही देशात एप्रिल महिन्यात, भारतात मे महिन्याच्या शेवटी व जगभरातून जूनच्या पहिल्या आठवड्यापर्यंत कोरोनाचा संकट बऱ्यापैकी कमी होईल आणि या वर्षाअखेर ते पूर्णपणे नष्ट होईल. हे कितपत विश्वासाह आहे हे माहित नाही; पण तसं जर झालं, तर पुन्हा एकदा आपल्या मित्र-मैत्रिणींबरोबर भेटून एकत्र आनंद लुटणं, नाटक-सिनेमा बघणं, सहलीला जाणं, कामानिमित्त प्रवास करणं आणि लोकांना भेटणं हे सगळं आपल्याला करता येईल.... आपण कोरोनाच्या संकटातून बाहेर येऊ आणि पुन्हा आपलं पहिल्यासारखं आयुष्य जगायला सुरुवात करू!

• • • • •

हिंदी विभाग

मानवी जीवनपर कोविड १९ के आर्थिक परिणाम

कु. कांबळे सोनाली पांडुरंग
एम.ए. द्वितीय वर्ष (हिंदी)

कोरोना वायरस ऐसा संक्रमण है जो एक दुसरे के संपर्क में आने से फैलता है। इस बिमारी ने पुरे विश्व में भयावह परिस्थिति निर्माण कर दी है। कोरोना वायरस की शुरूवात सबसे पहले चीन के वुहान शहर से हुई। ८ दिसंबर २०१९ को इस वायरस से संक्रमित पहला केस दर्ज हुआ था। बाद में यह पुरे देश में फैलकर पुरे विश्व को अपने चपेट में लिया। इसके बाद पुरे विश्वमें मानो हाहाकार मच गया। संपर्क में आने के कारण एक के बाद एक क्षेत्र बाधित होने लगे। कोरोना का फैलाव इतनी तेजी से हुआ की मृत्यू का सैलाब उमड आया। हर तरफ लाशे ही लाशे बिछ गयी। आरोग्य व्यवस्था के लिए यह बहुत बडी चुनौती साबित हुई। उपचार करने के लिए साधन कम पडने लगे। मरिजों को बचाने के लिए जदोजहद करनी पडी। भारत में कोरोना वायरस का पहला केस

३० जनवरी २०२० को सामने आया। भारत की जनसंख्या अधिक होने के कारण यह भारत के लिए बहुत बडी चुनौती एवं संकट था। भारत में तेजी से मरीजों की संख्या वढती गयी। लोक तडप तडपकर दम तोडने लगे। कई लोगों ने उपचार के अभाव में अपनी जान गवाई। कोरोना वायरस का फैलाव तेजी से होने के कारण भारत की अर्थव्यवस्था तथा आरोग्य व्यवस्था पर प्रेशर आने लगा। मरीजों का जीवन और मृत्यू के लिए संघर्ष चल रहा था।

इस तरह से पुरे विश्व में हाहाकार मचाने वाले कोरोना के लक्षण कुछ इस प्रकार है - जो सामान्य खांसी जुकाम से शुरू होकर बेहद गंभीर रूप धारण कर लेता है। इस वायरस के शरीर में प्रवेश करते ही मनुष्य के फेफडों पर इसका असर होने लगता है। मनुष्य की सांस लेने की क्षमता कम होने लगती है और शरीर का तापमान बढने लगता

है। इस वायरस से बचने के लिए आपसी दुरी बनाए रखने का परामर्श विशेषज्ञों द्वारा दिया गया। तेज बुखार, गर्लें में दर्द, खत्म न होनेवाली खासी और साँस लेने में तकलीफ आदि लक्षण कोरोना वायरस के हैं। अंत में यह वायरस फेफड़ों में जाकर फेफड़ो को नाकाम कर देता है जिससे मरीज को साँस लेने में बहुत कठिनाई होती है तथा यह शरीर के दुसरे अंगो को नाकाम करत देता है। कोरोना वायरस दिन-बदिन भयावह रूप धारण करने लगा है। इससे नये नये स्ट्रेन निर्माण होकर मरीजों की संख्या तेजी से बढकर कई नयी बिमारियाँ जुड रही है। जिससे ज्यादा की तादात में मरीजों की मौत हो रही है। वायरस से बचने के लिए भीड मं जाने से बचना, सामाजिक दूरी बनाए रखना, मास्क का प्रयोग करना, इन्युनिटी पॉवर का स्तर उचित रखना, हाथ को साबुण से धोना यह नियमों का पालन पुरी दुनिया को करना पडा। जब तक कोरोना है तब तक इन आदतों को, इन नियमों का पालन करना जरूरी है।

अर्थव्यवस्था पर तणाव :

आरोग्य की दृष्टी से कोरोना को देखना महत्त्वपूर्ण है। लेकिन इसके अर्थकारण पर होनेवाले परिणाम अतिशय तीव्र है। इस बिमारी के कारण होने वाला परिणाम अभी स्थानिक स्तर पर स्पष्ट रूप से दिखाई देता है। विश्व व्यापार पुरवठा की चैन खंडित हो गई। जागतिक अर्थव्यवस्था कमजोर हो गई। १५ अब्ज डॉलर्स का नुकसान केवल कोरोना के कारण जागतिक अर्थव्यवस्था का

सहना पडा और इसे आगे वह बढता ही जायेगा।

देश के वाहन उद्योग अभी संकट में है। क्योंकि कच्चा माल उपलब्ध नहीं हो रहा, उसके कारण दवाई और वाहन उद्योग पर इसका विपरित परिणाम हो रहा है। भारत में पर्यटन तथा परिवहन यातायात क्षेत्र मंदी के नीचे दबा है। धार्मिक स्थल, होटल, शॉपिंग मॉल और भीडवाली जगह आज खाली है। कृषी पर भी इसका बहुत बडा परिणाम हुआ है। लॉकडाऊन के कारण अनाज को बेचने तथा एक जगह से दुसरी जगह पहुँचाने में बहुत मुश्किल हुई। इसका परिणाम बहुत सा अनाज खराब होकर किसान को नुकसान का सामना करना पडा। खाने पर प्रक्रिया करनेवाली कंपनियोंने खरेदी रोकने की वजह से मकई, सोयाबीन जैसे उत्पादन लेनेवाले किसान खतरों में आये है।

कोरोना के संदर्भ में फैली अफवाओं के कारण इसका परिणाम पोल्ट्री व्यवसाय को भी हुआ। ४०० कोटी रूपये का नुकसान पोल्ट्री व्यवसाय को हुआ। पोल्ट्री से संबंधित अन्य व्यवसायों पर भी इसका परिणाम हुआ।

निर्यात में बाधा :

किसी भी देश में निर्यात के कारण बहुत सा चलन उपलब्ध होता है। कोरोना का सबसे बडा नुकसान निर्यात व्यवसाय को हुआ। ग्लोबल इकॉनॉमी में हर देश को दुसरे देश पर निर्भर रहना पडता है। निर्यात रूक जाने की वजह से परकीय चलन प्राप्त नहीं हो रहा। उसकी वजह से इसका परिणाम सीधा देश की आर्थिक व्यवस्था पर हो

रहा है। ई-कॉमर्स में हुई घट के कारण बहुत से भयावह परिणाम होते दिखाई दे रहे हैं। कपडा, छोटी बडी इंजिनअरींग इंडस्ट्री, आयटी सर्विसेस इन सभी व्यवसायों को बडी किमत चुकानी पड रही है।

असंघटीत क्षेत्र को नुकसान :

भारत में ९० प्रतिशत लोग असंघटीत क्षेत्र में काम करते हैं। रिशेवाले, हातगाडीवाले, टॅक्सीवाले, रस्ते पर खिलौने बेचनेवाले, चायवाले, वेटर, गैरजवाले, मॉल में काम करनेवाले युवक, कागद-काच-भंगार जमा करने वाले, बांधकाम क्षेत्र में काम करनेवाले मजदूर, अर्धकुशल, अकुशल कामगार ऐसे लोगों के उपर कोरोना के लॉकडाऊन की वजह से बहुत दयनीय परिस्थिती आयी है। अपने काम को छोडकर अपने गाँव पैदल चलते जाना पडा। नोटबंदी के कारण अर्थव्यवस्था में घायल हुए यह समाज घटक जैसे तैसे संभल गये थे। लेकिन इस कोरोना की वजह से वे उद्ध्वस्त हो गये। उन्हें जीवन जीने के लिए कोई माध्यम नहीं रहा। और यही स्थिती बरकरार रही तो इस असंघटीत क्षेत्र के लोगों का जीना मुश्किल हो जायेगा। काम ना होने की वजह से सावकारों से ब्याज लेकर कर्जे के दुष्टचक्र में बुरी तरह से फस गये। कोरोना का वाहतूक क्षेत्र पर भी परिणाम हुआ है। उस वजह से वाहन के कर्जे का हफ्ता रूक गया तो बैंक का एनपीए बढने की संभावना है। रिअल इस्टेट तथा अन्य क्षेत्र में भी नकारात्मक परिणाम हुए हैं। मल्टिप्लेक्स बंद होने के कारण इस पर

आधारित नाट्य क्षेत्र के कलाकार और परदे के पिछे काम करनेवाले कामगार इनके काम पर भी कोरोना का संकट छाया रहा। इन सब बातों की ओर ध्यान देना आवश्यक है।

बेरोजगारी मे बढत :

भारत देश में बेरोजगारों की संख्या अधिक है। लोगों के हाथों कों काम ना होने के कारण दिन ब दिन बढनेवाली यह बेकारी, बेरोजगारी की समस्या में कोरोना के कारण और भी ज्यादा विस्तार हो गया। जिनको काम था उनको भी लॉकडाऊन की वजह से काम से हाथ धोना पडा। कईयों को काम से निकाला गया। उस कारण भारत की बेरोजगारी में और भी बढत हो गई।

पर्यटन उद्योग को हानी :

लॉकडाऊन के चलते पर्यटन की सभी जगह को बंद कर दिया गया। जिसके कारण पर्यटन उद्योग का इससे बहुत नुकसान हुआ। विदेश से कई लोग पर्यटन स्थलों को देखने आते हैं। इससे मिलने वाले परकीय चलन से देश को बहुत ज्यादा मुनाफा होता है। लेकिन लॉकडाऊन के कारण पर्यटन उद्योग का बहुत नुकसान हुआ।

मनोरंजन :

मनोरंजन क्षेत्र में भी इसका विपरित परिणाम हुआ। एकदुसरे के संपर्क में आने के कारण कोरोना फैलता है, उसी कारण सभी भीडवाली जगह जैसे की नाट्यगृह, सिनेमागृह, मल्टिप्लेक्स बंद कर दिए गये। इस कारण इससे होनेवाली कमाई पर बुरी तरह परिणाम हुआ है।

रोजी-रोटी की समस्या :

लॉकडाऊन के कारण बहुत सारे मजदुरों पर भुखे पेट सोने की नौबत आयी। कई संस्थायें सामने आयी तथा कई लोगों ने मदत की। लेकिन वह उनके लिए पर्याप्त नहीं था। कई लोगोंद्वारा फुड पॅकेटस, अन्नधान्य की वस्तुएँ बाँटी गयी। सिमित समय तक ही वह उपयोग में आयी। मजदुरों द्वारा रोजी रोटी के लिए किया हुआ संघर्ष बहुत ही दयनिय तथा भयावह है।

नये कार्यप्रणाली का उदय :

भीड के कारण कोरोना का प्रसार होता है, इसलिए सरकारने स्कूल, महाविद्यालय, मॉल, थिएटर तेजी से बंद किए। ऑफिस, कार्यालय भी

बंद होने के वजह से घर बैठकर काम (वर्क फ्रॉम होम) करने की सहूलियत दी गयी। इसमें से एक नयी कार्यप्रणाली का उदय हुआ। इसका भविष्य में क्या परिणाम होगा ये अभी बताना मुश्कील है। लेकिन इसका अर्थव्यवस्था पर सीधा परिणाम होगा।

इस प्रकार कोरोना वायरस से हुए आर्थिक परिणाम दिखाई देते है।

• • • •

कोरोना : एक विश्वमारी

चि. धावारे बुध्दभुषण बापूसाहेब

एम.ए. द्वितीय वर्ष

कोरोना वायरस की शुरूआत एक नए किस्म के कोरोना वायरस (२०१९-) के संक्रमण के रूप में मध्य चीन के वुहान शहर में २०१९ के मध्य दिसंबर में हुई। बहुत से लोगों को बिना किसी कारण निमोनिया होने लगा और यह देखा गया की पिडीत लोगों में से अधिकतर लोग वुहान सी फुड मार्केट में मछलियाँ बेचते है तथा जीवित पशुओं का भी व्यापार करते है। चीनी वैज्ञानिकों ने बाद में 'कोरोना वायरस' एक नई नस्ल की पहचान की जिसे '२०१९-एमकोव्ह' प्रारंभिक पदनाम दिया गया। इस नए वायरस में कम से कम ७०% वही नीनोम अनुक्रम पाए गए जो 'सार्स-कोरोना वायरस' में पाए जाते है। इस तरह कोरोना पुरी देश में फैला।

२४ मार्च २०२० को नरेंद्र मोदीजी द्वारा २१ दिनों की अवधी के लिए देशव्यापी लॉकडाउन की घोषणा हुई। उन्होंने यह भी कहा कि लॉकडाउन जनता कर्फ्यू की तुलना में सख्त लागू किया जाएगा।

'कोरोना वायरस' के कारण पुरे देश में

लॉकडाउन होने के कारण कई सरकारी व्यवसाय और उद्योग प्रभावित हुए। घरेलू आपूर्ती और माँग प्रभावित होने के चलते आर्थिक वृद्धी दर प्रभावित हुई। वहीं जोखिम बढ़ने से घरेलू निवेश में सुधार में भी देरी होने की संभावना दिख रही है। विश्व बैंक के अनुसार इस महामारी की वजह से भारत ही नहीं बल्कि समूचा दक्षिण एशिया गरीबी उन्मूलन से मिलें फायदे को गँवा सकता हैं। आंतरराष्ट्रीय श्रम संघ ने कहा कि, कोरोना वायरस सिर्फ एक वैश्विक स्वास्थ्य संकट नहीं रहा, बल्कि यह एक बड़ा लेब मार्केट और आर्थिक संकट भी बन गया है, जो लोगों को बड़े पैमाने पर प्रभावित करेगा। दुनिया की प्रमुख अर्थव्यवस्थाओं के साथ-साथ भारतीय अर्थव्यवस्था भी गंभीर रूप से प्रभावित हुई है। लोगों और व्यवसायों पर महामारी का गहरा असर हुआ है। उम्मीद है कि देश में आने वाले महीनों मे सब कुछ पुरी तरह से ठीक हो जाएगा। हालांकि, यह समझना आवश्यक है की पिछले कुछ महीनों में क्या हुआ।

वायरस फैलने के बाद से राज्य सरकारों

नें लॉकडाउन लगाए और इससे फ्री मुव्हमेंट पर पाबंदी लग गयी। इसका सबसे बड़ा असर सेवा क्षेत्र पर पड़ा है। इसने बेरोजगारी बढ़ाई है, क्योंकि लोग सार्वजनिक परिवहन के माध्यम से अपने कार्यक्षेत्र तक यात्रा नहीं कर पा रहे थे। इसके अलावा भारत में रोजगार एक बड़ा हिस्सा असंगठित क्षेत्र में काम करना है। लॉकडाउन की वजह से काम की कमी ने प्रवासी मजदूरों को अपने गाव-शहर यानी गृह नगर लौटने को मजबूर किया। पर्यटन, रिटेल और आतिथ्य क्षेत्रों पर प्रतिकूल प्रभाव पड़ा है। अन्य मुद्दे उन संरचनात्मक परिवर्तनों की बात करते हैं जिन्हें कंपनियों को अपने संचालन में करना पड़ा। इस प्रकोप के कारण 'घर से काम' (वर्क फ्रॉम होम) और 'कहीं से भी काम करने' (वर्क फ्रॉम अँनीव्हेअर) के तरीके विकसित हुए जिससे सोशल डिस्टेंसिंग के मानदंड में बदलाव हुआ। पुरी दुनिया में विकराल रूप ले चुका कोरोना वायरस अपने साथ एक मानसिक स्वास्थ्य महामारी भी लेकर आया है। कोरोना वायरस के संक्रमण को रोकने के लिए दुनिया भर में लॉकडाउन की अनिश्चितता ने बड़ी संख्या में लोगों के मानसिक स्वास्थ्य पर बुरा असर डाला है। कोरोना महामारी ने सिर्फ लोगों के शरीर पर ही नहीं, उनके मन पर भी असर डाला है। कोरोना महामारी ने सिर्फ लोगों के शरीर पर ही नहीं, उनके मन पर भी असर डाला है। लगातार लॉकडाऊन या कोरोना से बचाव के उपायों का पालन, इन्फेक्शन का डर और महामारी के कारण दिन-रात मिलने वाली दुःखद सुचनाएँ, बहुत से लोगों को मानसिक तनाव का शिकार बना रही

हैं। बच्चों के लिए भी यह दौर बेहद परेशान करने वाला है। स्कूलों में अपने हम उग्र साथियों के साथ मिलजुलकर पढ़ना-लिखना और उसके बाद दूसरे बच्चों के साथ मिलकर खेलना-कुदना सब बंद है। घर में ऑनलाईन पढ़ाई और बाकी समय कंप्यूटर, मोबाईल या गेमिंग डिवाइसेस के सहारे वक्त काटना ज्यादातर बच्चों का यही रूटीन हो गया है। माँ बाप के इकलौते बच्चों के लिए तो परेशानी और भी ज्यादा है।

इन पाबंदियों का एक नतिजा ऐसा भी निकला है, जिसकी किसी को उम्मीद नहीं थी। दुनिया का यह लॉकडाउन प्रकृति के लिए बहुत मुफीद साबित हुआ है। वातावरण धुल कर साफ हो चुका है। हालांकि ये तमाम कवायद कोरोना वायरस के संक्रमण को फैलने से रोकने के लिए है।

लॉकडाऊन की वजह से तमाम फैक्टरीयाँ बंद है। यातायात के तमाम साधन बंद है। आंतरराष्ट्रीय स्तर पर अर्थव्यवस्था को भारी धक्का लग रहा है। लाखों लोग बेरोजगार हुए हैं। शेअर बाजार औंधे मुँह आ गिरा है। लेकिन अच्छी बात ये है कि कार्बन उत्सर्जन रूक गया है। अमेरिका के न्यूयॉर्क शहर की ही बात करे तो पिछले साल की तुलना में इस साल वहां प्रदुषण ५० प्रतिशत कम हो गया है। इसी तरह चीन में भी कार्बन उत्सर्जन में २५ फीसदी की कमी आयी है।

कोरोना वायरस की महामारी ने ना जाने कितनों से उनके अपनों को हमेशा के लिए जुदा कर दिया है। हमारे शारीरिक और मानसिक स्वास्थ्य पर इसका बहुत नकारात्मक प्रभाव पड

रहा है। ना जाने कितनों का रोजगार खत्म हुआ है। अर्थव्यवस्था पटरी पर कब लौटेगी ये भी कहना मुश्किल है। लेकिन इस महामारी ने एक बात साफ कर दी कि मुश्किल घड़ी में सारी दुनिया एक साथ खड़ी होकर एक दुसरे का साथ देने के लिए तैयार है।

हाल ही में संयुक्त राष्ट्र महासचिव एंटोनियो गुटेरेस ने एक लेख के माध्यम से विश्व भर में महिलाओं के लिए कोविड-१९ से उत्पन्न हुई चुनौतियों और उनकी समस्याओं पर चिंता व्यक्त की है। वर्तमान में विश्व के विभिन्न देशों में कोविड-१९ के नियंत्रण के लिये लागू लॉकडाउन के दौरान महिलाओं के खिलाफ हिंसा की घटनाओं में वृद्धि दर्ज हुई है।

कोरोना वायरस जहाँ एक ओर समग्र विश्व के लिए एक चुनौती बन चुका है। वहीं इससे देश की अर्थव्यवस्था और कारोबार से देश

की नींव डगमगा गयी है। लॉकडाउन के चलते देश के सभी बड़े उद्योग व व्यापक स्तर के तमाम कारोबार ठप्प पड़े हुए है। सभी प्रकार के आयात-निर्यात इससे प्रभावित हो गए है। इससे कृषि क्षेत्र पर भी बहुत बुरा असर पडा है। वहीं खडी फसल कटाई के बाद अब लॉकडाउन के चलते खराब होने के कगार पर है। कोरोना से लघु उद्योगों से बड़े उद्योगों तक, शेअर बाजार, पर्यटन, मेडिसिन कंपनिया सभी प्रभावित हुए है।

संयुक्त राष्ट्र ने अपनी रिपोर्ट में कहा है कि, शिक्षा प्रणाली पर कोविड-१९ के प्रभाव के कारण शैक्षिक वित्तपोषण का अंतर एक-तिहाई तक बढ़ सकता है। स्कूलों और शिक्षा संस्थानों के बंद होने से विश्व की तकरीबन ९४% छात्र आबादी प्रभावित हुई है और निम्न तथा निम्न मध्यम आय वाले देशों में यह संख्या ९९% है।

• • • •

कोरोना और आर्थिक चुनौतियाँ

कु. क्षीरसागर माधवी विलास

एम.ए. द्वितीय वर्ष

जानकारों का कहना है कि अर्थव्यवस्था पर इन स्थितियों का कितना गहरा असर पड़ेगा यह दो बातों पर निर्भर करेगा, एक तो ये कि आने वाले वक्त में कोरोना वायरस की समस्या भारत में कितनी गंभीर होती है और दुसरा कि कब तक इस पर काबू पाया जाता है।

कोरोना वायरस ने न केवल भारत बल्कि दुनिया की अर्थव्यवस्था की हालत खराब कर रखी है। विश्व बैंक कि ताजा रिपोर्ट के मुताबिक कोरोना वायरस के कारण भारत की इकॉनॉमी पर बड़ा असर पड़ने वाला है। कोरोना से भारत की आर्थिक वृद्धि पर भारी गिरावट आएगी।

वर्ल्ड बैंक के अनुमान के मुताबिक वित्तीय वर्ष २०१९-२० में भारतीय अर्थव्यवस्था की वृद्धि दर घटकर मात्र ५% रह जाएगी। तो वहीं २०२०-२१ में तुलनात्मक आधार पर अर्थव्यवस्था की वृद्धि दर में भारी गिरावट आएगी, जो घटकर मात्र २.८% रह जाएगी। रिपोर्ट में कहा गया है कि यह

महामारी ऐसे वक्त में आई है जबकि वित्तीय क्षेत्र पर दबाव के कारण पहले से ही भारतीय इकॉनॉमी सुस्ती का मार झेल रही थी। कोरोना वायरस के कारण इस पर और दबाव बढ़ा है।

दरअसल कोरोना वायरस के कारण देशभर में लॉकडाउन है। सभी फैक्टरी, ऑफिस, मॉल्स, व्यवसाय आदि सब बंद है। घरेलू आपूर्ति और माँग प्रभावित होने के चलते आर्थिक वृद्धि पर प्रभावित हुई है। वहीं जोखिम बढ़ने से घरेलू निवेश में सुधार में भी देरी होने की संभावना दिख रही है। ऐसे में अर्थव्यवस्था मुश्किल दौर में पहुँच सकती है। रिपोर्ट में सरकार को वित्तीय और मौद्रिक नीति के समर्थन की जरूरत पर जोर देने की सलाह दी गई है। चुनौति से निपटने के लिए भारत को इस महामारी को फैलने से रोकने के लिए जल्द से जल्द ज्यादा प्रभावी कदम उठाना होगा। साथ ही स्थानिय स्तर पर अस्थायी रोजगार सृजन कार्यक्रमों पर भी ध्यान देना होगा। विश्व बैंक ने आगाह किया है कि इस महामारी की वजह

से भारत ही नहीं बल्कि समुचा दक्षिण एशिया गरीबी उन्मुलन से मिलें फायदे को गँवा सकता है। इंटरनेशनल लेबर ऑर्गनायझेशन ने कहा था कि कोरोना वायरस सिर्फ एक वैश्विक स्वास्थ्य संकट नहीं रहा बल्कि ये एक बड़ा लेबर मार्केट और आर्थिक संकट भी बन गया है। जो लोगों को बड़े पैमाने पर प्रभावित करेगा।

दुनिया भर में बचत और राजस्व के रूप में जमा खरबो डॉलर स्वाहा हो चुका है। वैश्विक जीडीपी में रोज कमी दर्ज की जा रही है। लाखों लोग अपना रोजगार खो चुके हैं। आंतरराष्ट्रीय मुद्रा कोष ने बताया है कि ९० देश उस से मदत माँग रहे हैं। आई.एल.ओ. के अनुसार कोरोना वायरस की वजह से दुनियाभर में ढाई करोड नोकरीयाँ खतरे में हैं। कोविड-१९ के कारण चीन से होने वाले आयात के प्रभावित होने से स्थानीय और बाहरी आपूर्ति शृंखला के संदर्भ में चिंता बढी है। सरकार द्वारा कोविड-१९ के प्रसार को रोकने के लिए लॉकडाउन के कारण बेरोजगारी बढी है। जिससे सार्वजनिक खर्च में भारी कटौती हुई है। लॉकडाउन के कारण कच्चे माल की उपलब्धता, उत्पादन और तैयार उत्पादों के वितरण की शृंखला प्रभावित हुई है। जिसे पुनः शुरू करने में कुछ समय लग सकता है। उदाहरण के लिये उत्पादन स्थगित होने के कारण मजदुरों का पलायन बढा है, ऐसे में कंपनियों के लिये पुनः कुशल मजदुरों की नियुक्ति कर पुरी क्षमता के साथ उत्पादन शुरू करना एक बडी चुनौति होगी। जिसका प्रभाव अर्थव्यवस्था की धीमी प्रगति के रूप में देखा जा सकता है। खनन

और उत्पादन जैसे अन्य प्राथमिक या द्वितीयक क्षेत्रों में गिरावट का प्रभाव सेवा क्षेत्र कंपनियों पर भी पडा है। जो सेक्टर इस बुरे दौर से सबसे ज्यादा प्रभावित होंगे वहीं पर नोकरीयों को भी सबसे ज्यादा खतरा होगा। एविएशन सेक्टर में ५० प्रतिशत वेतन कम करने की खबर तो पहले ही आ चुकी है। रेस्टॉरंट बंद है। लोग घुमने नहीं निकल रहे, नया सामान नहीं खरीद रहे लेकिन कंपनियों को किराया, वेतन और अन्य खर्च का भुगतान तो करना ही है। ये नुकसान झेल रही कंपनिया ज्यादा समय तक भार सहन नहीं कर पाएंगी और इसका सीधा असर नोकरीयों पर पडेगा। हालाकि सरकार ने कंपनियों से नोकरी से ना निकालने की अपिल की है लेकिन इसका बहुत ज्यादा असर नहीं होगा।

किसान सहायता निधि और अन्य नकद भुगतान स्कीमों की किशते जल्दी जारी होगी, इसके लिए बजट में आवटन हो चुका है। उज्ज्वला के तहत मुफ्त एलपीजी सिलेंडर के लिए तेल कंपनियों को सबसिडी भुगतान रोका जाएगा, अन्य देशों की तरह भारत सरकार कोरोना के मारे मजदुरों, छोटे कारोबारियों, नोकरीयां गंवाने वालों को सरकार कोई नई सीधी मदत नहीं दे सकी है।

भारत की राजधानी दिल्ली में रह रहे हजारो गरीबों में से वो सरकार की ओर से मिलने वाले राशन के लिए लगने वाली कतार में खडे है। आपने बच्चे को गोद में लिए सरकारी दाल-चावल मिलने के इंतजार में है।

जिस फैक्टरी मे वो दैनिक मजदुरी करते थे वो बंद हो गई है और उनकी आमदनी का

जरिया भी ठप्प हो गया है। आने वाले वक्त में अपने परिवार का पेट कैसे भरेंगे इसकी चिंता उन्हे सता रही है।

केंद्रीय वित्त मंत्री निर्मला सितारमण उसी दिन एक प्रेस कॉन्फ्रेंस में कहती है कि, 'कोई भी भूखा न रहे सरकार इसका प्रयास कर रही है'। लेकिन जिन कतारों में लोग खड़े हैं वो बहुत लंबी है और खाने की मात्रा पर्याप्त नहीं है। कोरोना वायरस के संक्रमण की वजह से इस वक्त देश में लाखों लोगों के सामने रोजी रोटी का संकट है। कोरोना की तेज रफ्तार का असर पुरे भारत में पडा है। लॉकडाउन के कारण ही सामान्य जनता जो रोज कमाते हैं और खाते हैं उनके सामने यह प्रश्न है। इस लॉकडाउन में हम क्या खायेंगे? हमें कौन मदत करेगा? यह प्रश्न है। सब्जीवाला, फलवाला, ठेलेवाला, मजदूर आदि के सामने यह प्रश्न है।

कोविड संक्रमण की दुसरी लहर गांवों को तेजी से अपनी चपेट में ले रही है। जागरूकता की कमी कमजोर मेडिकल इन्फ्रास्ट्रक्चर व लाचर स्वास्थ्य व्यवस्था के कारण हो रही मौतों से भय का वातावरण बन गया है। नतीजन खेती व अन्य आर्थिक गतिविधियों पर इसका खासा असर पडा है। गाँवों में लोग खेती, पशुपालन या फिर मजदुरी करके जीवन-यापन करते हैं। परंपरागत खेती में गेहूँ-चावल जैसे मोटे अनाज को छोड़ दे तो लॉकडाउन के कारण सब्जी, फलों व डेअरी उत्पादों का उठाव बुरी तरह प्रभावित हुआ है। व्यापारी गाँवों तक नहीं पहुंच पा रहे हैं। इस वजह से इन्हे बाजार उपलब्ध नहीं हो पा रहा है। लॉकडाउन के

कारण बहुत स्तर पर होटल, रेस्तराँ एवं मिठाई या खानपान की अन्य दुकानों काफी दिनों से बंद हैं। इस कारण दुध व अन्य डेअरी उत्पाद, सब्जी व फलों की मांग काफी कम हो गई है।

स्टोरेज की उचित व्यवस्था नहीं होने के कारण इन उत्पादों को किसान अपने पास रखने में सक्षम नहीं हैं। उनकी रोजी-रोटी तो रोजाना इनसे होने वाली आमदनी पर निर्भर है। उठाव नहीं हो पाने के कारण या तो इन्हे औने-पौने भाव में बेचना पड रहा है या फिर उन्हे फेकना पड रहा है। कोरोना की दुसरी लहर ने उन किसानों की हालत खास्ता कर दी है जो भूमिहीन होने के कारण बटाईदारी कर या एक-दो गाय, भैंस पाल कर जीवनयापन करते हैं। दुग्ध समितियाँ या कंपनियाँ जो गाँवों से दूध कलेक्ट करती हैं, उनकी बिक्री में काफी कमी आने से उनका कलेक्शन भी घट गया है। किन्तु दुग्ध उत्पादन तो ज्यों का त्यों है। जानकार बताते हैं कि कुल दूध उत्पादन का ६० प्रतिशत इस्तेमाल होटलों, मिठाई या चाय की दुकानों में है। जबकि ४० फिसदी इस्तेमाल संगठित क्षेत्र याने सरकारी, सहकारी या निजी कंपनियाँ प्रोसेसिंग के लिए करती हैं।

मिठाई के लिए दुकानों में दूध सप्लाई करने वाले पशुपालक दूध रोजाना पहुंचाते हैं। लेकिन दुकान बंद होने से इनकी परेशानी बढ गई है। कई घरों में जाकर दूध पहुंचा रहे हैं फिर भी काफी दूध बच जाता है जो बर्बाद हो रहा है। इन लोगों का पुरा आर्थिक चक्र ही गडबडा गया है। सब्जी या फल उपजाने वाले किसानों का भी यही

हाल है। खरीददार नहीं मिल पाने के कारण उनके लिए लागत निकालना भी मुश्किल हो रहा है।

मोटे अनाज जैसे गेहूँ, चावल, चना उपजाने वाले किसान भी बेहाल है। अगर खेती की लागत ही नहीं निकलेगी या फिर कम आमदनी होगी तो किसानों की आर्थिक सेहत ही बिगड़ जाएगी।

देशभर में कोरोना वायरस के प्रसार को रोकने के लिए लागू लॉकडाउन से उत्पन्न आर्थिक स्थितियाँ उन लोगों को बुरी तरह प्रभावित करेंगी जो इस महामारी से तो शायद बच जायेंगे लेकिन रोजमरा की आवश्यक जरूरतों का पुरा न होना उनके लिए अलग मुश्किलें खड़ी करेगा।

केंद्र सरकार ने अभी तक इस बात की कोई घोषणा की है कि भारत में फैले कोविड-१९ को नियंत्रित करने के लिए लॉकडाउन के कारण पहले से ही सामना कर रहे आर्थिक आपातकाल से निपटने की उसकी क्या योजना है।

ऐसी स्थिति में लोगों कि तत्काल मदत करने के लिए नकद से लेकर शहरी क्षेत्रों में प्रवासियों के लिए सामान देकर सहायता तथा स्वास्थ्य संबंधी आवश्यक उपायों के बारे में कुछ सुझाव है, जिन पर गौर किया जा सकता है।

• • • •

कोरोना और हम

कु. जाधव ज्योती लक्ष्मण

एम.ए. प्रथम वर्ष

कोरोना वायरस को कोविड नाम के वायरस से जाना जाता है। विश्व स्वास्थ्य संगठन ने कोरोना को महामारी के नाम से घोषित किया है। कोरोना एक वायरस है जो संक्रमण की माध्यम से पुरी दुनिया में बहुत तेजी से फैलने वाली बिमारी बन गया है। जिससे हर दिन लाखों की संख्या मे लोग इस वायरस से संक्रमित हो रहे है। इसका कारण यह है की वायरस एक व्यक्ती से दुसरे व्यक्ती तक फैल रहा है। कोविड-१९ एक प्राणघातक रोग है।

यह रोग चीन के चुहान शहर से शुरू हो कर पुरे विश्व में फैल गया। इस बिमारी से सारी दुनिया बुरी तरह प्रभावित है। डब्ल्यूएचओ ने इसे महामारी घोषित कर दिया है। कोरोना से संक्रमित होने के ४ से १४ दिनों में इसके प्रभाव नजर आते है। इसके शुरुवाती लक्षण फ्लू जैसे ही होते है। जो धीरे-धीरे एक विकराल रूप धारण कर लेता है। यह एक ऐसी बिमारी है जो सिधे तौर पर आपके श्वसन तंत्र को प्रभावित करती है। इससे बचने का सबसे अच्छा उपाय है बचाव। सतर्क रहे, स्वस्थ

रहे और वायरस और कोरोना को दूर भगाएँ।

कोरोना महामारी एक ऐसी बिमारी है जो दिन ब दिन बढ़ती ही चली जा रही है। इससे बचने के लिए लोगों को हिंमत से काम लेकर मास्क लगाकर अपनी सुरक्षा करनी चाहिए। कोविड-१९ की उत्पत्ती को जानना जरूरी है। लेकिन फिर भी इसके स्रोत का ठीक से पता लगाना मुश्किल है। युनिवर्सिटी कॉलेज लंडन के वैज्ञानिक लुसीर्बिन ड्रीप ने कहा, यह बहुत मुश्किल है कि हम इसका पता नही लगा पाए। वास्तव में काफी खुशनसीबी होगी अगर हमे इसके बारे में जानकारी मिल जाए।

कोविड-१९ के बीमारी के वजह से लोगों को जीने की उम्मीद तो दूर मरने का एहेसास तक नही हो रहा है। इस कोरोना वायरस की वजह से लोगों ने अपने जीने की उम्मीद तक छोड दी थी। कोरोना वायरस फैलने की वजह से लोगों को खाने-पिने की समस्या हो रही थी। और ऐसे में जो लोग मजदुरी का काम करते थे उन्हे तो खाली पेट ही मरना पडता था। उपर से ये कोविड-१९ कोरोना वायरस की बीमारी और उपर से गरिबी।

तब तो पुछे ही मत गरिबों कों जिते-जिते अपना दम तोडना पडा। अरे सिर्फ इतना ही नही, गरीब लोगों को अगर कोरोना हुआ तो इलाज के लिए पैसे तक नही थे। इससे गरीबों को जिते जी अपना दम तोडना पडता था। और अगर अस्पताल में इलाज के लिए गए तो वो भी अच्छे नही थे। कई डॉक्टर अच्छे है लेकिन उनसे ज्यादा तो बुरे डॉक्टर की संख्या पडी है। कोई डॉक्टर तो कोरोना के थोडे से लक्षण दिखे तो इलाज करके पैसे कमा रहे थे। कोरोना एक वायरस से फैलने वाला रोग है जिसने महामारी का रूप ले लिया है। और समस्त संसार में तबाही मचा रहा है। इस रोग की शुरुवात जुकाम एवं खाँसी मात्र से होती है। इसका संक्रमण दिसंबर में चीन के बुहान शहर से शुरू हुआ। डब्ल्यूएचओ के मुताबिक बुखार, खाँसी, साँस लेने मे तकलीफ इसके लक्षण है। इसका पुरी तरह से इलाज अब तक नही हो पा रहा है।

बचाव के उपाय-

१. हाथो को बार बार साबून से धोये।
२. खाँसते या छिकते समय नाक व मुँह को ढककर रखे।
३. सामाजिक दुरी बनाकर रखे।
४. मास्क का उपयोग करे।

कोरोना वायरस के लक्षण सामान्य परिणाम घातक साबित होता है। कोरोना एक वायरस है जो संक्रमण की माध्यम से पुरी दुनिया में बहुत तेजी से फैलने वाली बिमारी बन गया है। जिससे हर दिन लाखों की संख्या में लोग इस वायरस से संक्रमित हो रहे है। इसका कारण यह है की ये वायरस एक व्यक्ती और दुसरे व्यक्ती के हाथ मिलाने से होता

है। कोरोना की वजह से लोगो का जिना मुश्किल हो चुका है। और दिन-ब-दिन संक्रमित लोगों की संख्या बढ़ती जा रही है। कोरोना की संख्या बढ़ने से तबाही हो रही है। इसका इलाज क्या है यह भी अब तक पता नही चला है। कोरोना संक्रमण की वजह से कई देशो के लोगों की मौत हो चुकी है, और यह आकडा बढ़ता ही जा रहा है। न जाने यह वायरस से और कितने लोगों को अपनी जान गवानी पडेगी। यह वायरस चीन की वजह से फैल गया है और उसकी सजा हमे भुगतनी पड रही है। कोरोना वायरस की वजह से सरकार को लॉकडाउन करना पडा। क्योंकि यह वायरस पुरे देश में ना फैले। पर लॉकडाउन करके भी देशमें बहुत से लोग संक्रमण से बच नही पाए। कोरोना की वजह से कई लोगों को अपने परिवार के सदस्य से बिछडना पडा है।

विश्व स्वास्थ्य संगठण (डब्ल्यूएचओ) ने कोरोना वायरस को महामारी घोषित कर दिया है। इस वायरस को पहले कभी नही देखा गया। कोरोना वायरस बहुत सुक्ष्म लेकिन प्रभाव घातक वायरस है। पुरी दुनिया में तेजी से फैला हुआ कोरोना वायरस बहुत सुक्ष्म लेकिन प्रभावी वायरस है। इस दुनिया में मनुष्य को कई बार अनेक भयंकर महामारियों को सामना करना पडा है। लेकिन वर्तमान में सारी दुनिया को एक ऐसे वायरस ने त्रस्त किया है, जिसका केवल नाम सुरकर ही लोगों के मन में डर पैदा हो रहा है। इस वायरस के कारण जीना मुश्किल हो गया है।

कोविड १९ : शिक्षा पर पडा

नकारात्मक प्रभाव

कु. केंद्रे पूजा प्रल्हाद

एम.ए. द्वितीय वर्ष

विश्व स्वास्थ्य संगठन (डब्ल्यू एच ओ) ने कोरोना वायरस को महामारी घोषित कर दिया है। कोरोना वायरस महामारी को कुल एक साल बीत चुका है और यह अभी और भी ज्यादा खतरनाक हो चुका है।

पिछले साल कोरोना वायरस (कोविड-१९) ने पुरी दुनिया को अपनी चपेट में ले लिया। इसके बाद से लेकर आज तक करोडो लोगों की वायरस से मौत हो चुकी है। चीन देश से आया हुआ यह वायरस आसानी से एक इंसान से दुसरे इंसान मे फैलता है। इसके चलते सरकार द्वारा अलग अलग तरह की सावधानियाँ बरती जा रही है। साथ ही कोरोना वायरस के वैक्सीन को भी ज्यादा से ज्यादा लोगों तक पहुँचाने की कोशिश की जा रही है। यह बिमारी सबसे पहले २०१९ में चीन के वुहान शहर में देखी गई। इससे ना केवल लोगों कि जान गई, साथ ही कई लोगों की आर्थिक स्थिती को भी बहुत नुकसान पहुँचा। ऐसे में कोरोना की दुसरी लहर के चलते इस वायरस

का संक्रमण २०२१ मे और भी बढ गया और साथ ही कोरोना के लक्षण भी बदल गये है।

वायरस के संक्रमण फैलने से रोकने के लिए सभी देश में कई सारे नियम लागू किए गये है जिसके कारण लॉकडाउन लगया गया। इसके अलावा लोगों को स्वच्छता और सामाजिक दुरी का महत्व सिखाया गया और हमारी इम्युनिटी मजबूत करने के लिए प्रोत्साहित किया गया। मास्क पहनना, कोरोना संक्रमित क्षेत्रों से बचना, सोशल डिस्टेन्सिंग का पालन करना, हाथों को साबून या हैंडवॉश से साफ करना, सैनिटायज़र का उपयोग करना आदि बातों का ध्यान रखना और खुद को संक्रमण से बचाए रखना आदि का संदेश दिया गया।

कोरोना वायरस के कारण हमारी आदते और हमारी दिनचर्या में काफी हद तक बदलाव आए है। हमारी जीवनशैली में हो रहे इन बदलावों को हम हर दिन अनुभव भी कर रहे है। इतिहास की कई बडी आपदाओं के बाद सामाजिक,

आर्थिक, समझ और जीवनशैली में बदलाव देखे गए है। कोरोना संकट के दौर में भी देश दुनिया में सामाजिक जीवन काफी हद तक प्रभावित हो रहा है। हमारे खानपान और तौर तरिकों से लेकर हमारी कार्यशैली बदल रही है। इस कोरोना संकट में लॉकडॉन के दौरान हमारे जीवनपर कुछ सकारात्मक और कुछ नकारात्मक प्रभाव पडा है, उसे निम्न प्रकार से देखा जा सकता है—

सकारात्मक प्रभाव :

कोरोना वायरस के बाद घरों में अचानक सफाई का स्तर बढ़ गया है। साफ-सफाई बरतने की आदत, वर्क फ्रॉम होम संस्कृति, पहनावे और रहन सहन में बदलाव, किचन में तैयार हो रहे नए शेफ, सिखने की कला, कितने डिजिटल फ्रेंडली हुए है हम। धुप्रपान की आदत छोडना, निःशुल्क सलाह-सुझाव, पुराने दौर की यादों मे लगता मन आदि सकारात्मक प्रभाव दिखाई देते है। सकारात्मक प्रभाव के साथ साथ नकारात्मक प्रभाव भी दिखाई देता है।

नकारात्मक प्रभाव :

आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक जीवनपर प्रभाव, रोजगार संबंधी, घरेलू हिंसा, मानसिक तणाव, खाने की समस्या, मजदुरों की समस्या और विद्यार्थियों पर गहरा प्रभाव पडा है।

शिक्षा पर कोरोना के नकारात्मक प्रभाव से असल पढाई-लिखाई करवाई जा सकती है? जितना कक्षा में आमने-सामने पढाया जाता है उसका प्रभाव विद्यार्थियों पर होता है, उतना ऑनलाईन पढाई में नही होता। लॉकडाउन के बाद शिक्षण संस्था खुलने पर सबसे ज्यादा खतरा

विद्यार्थियों के लिए है मगर बंद रहने से अनेक कॉलेज एवं इन्स्टिट्यूट का अस्तित्व समाप्त होने की कगार पर है।

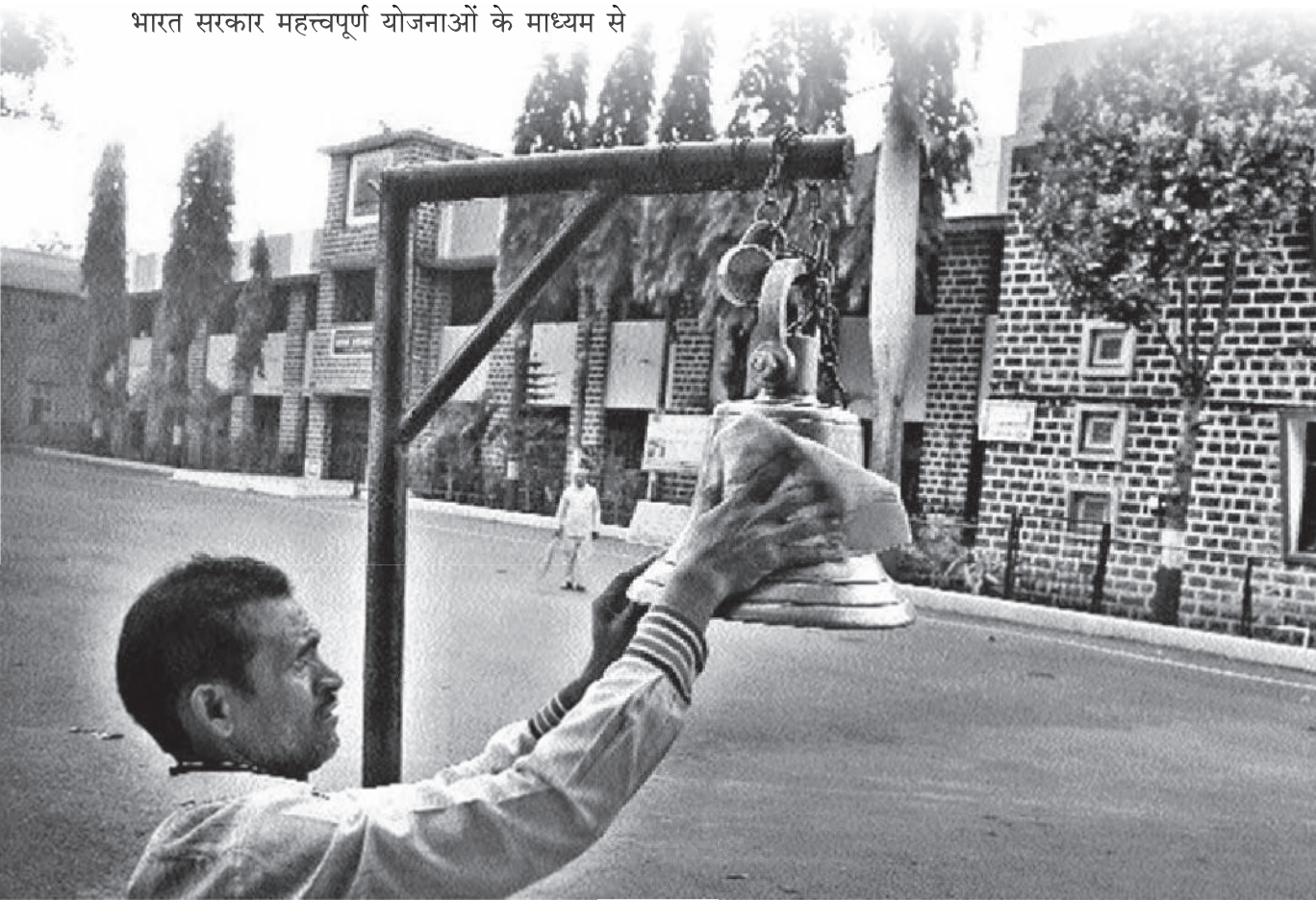
ऑनलाईन शिक्षा भी उन मुठ्ठी भर बच्चों तक ही पहुँच पा रही है जहाँ बच्चों के पास स्मार्ट मोबाईल फोन के साथ इंटरनेट का कनेक्शन मौजूद है। भारत के ज्यादातर गावों में नेटवर्क का प्रॉब्लेम है। अनेक गावों में बिजली की समस्या है। ऐसे में बच्चे ऑनलाईन शिक्षा कैसे प्राप्त कर पाएंगे? जाहिर है कि यह बच्चे सिर्फ स्कूल में ही शिक्षा पा सकते है। युजीसी के अनुसार भारत मे ९५० विश्वविद्यालय है जिनमें निजी विश्वविद्यालयों की संख्या ३६१ है।

हालिया के सर्वेक्षण के मुताबिक शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० में लगभग ७.७ लाख स्नातक विद्यार्थियों ने निजी विश्वविद्यालयों मे दाखिला लिया इनमें लडकियों की संख्या लडको की अपेक्षा कम रही। इससे साफ है कि महामारी से पैदा आर्थिक संकट में लडकियों के शिक्षा पर असर पड रहा है। बालविवाह और बाल मजदुरों की संख्या भी तेजी से बढ़ी है। इससे वे शिक्षा से दूर हो रहे है। निजी विश्वविद्यालयों की फिस सरकारी विश्वविद्यालयों की अपेक्षा कई अधिक है मगर बेरोजगारी की इस घडी मे मध्यम वर्गीय परिवारों के लिए बच्चों को पालना कठीण हो रहा है तो वे उनकी शिक्षा की फीस का पैसा कहाँ से लाए? इससे जहाँ लाखो विद्यार्थी शिक्षा से हमोशा के लिए वंचित हो जायेंगे वही अनेक निजी शिक्षण संस्थानों पर बंदी की परिस्थिती आ गई है। शिक्षण संस्थान बंद होने से दुनिया भर में तकरीबन ९४%

विद्यार्थी प्रभावित हुए है।

महामारी के कारण ऐसे कारोबार ठप होने के शिकार माता पिता अब निजी शिक्षा का विकल्प तलाश कर रहे हैं। आर्थिक तंगी, पढ़े-लिखे युवाओं को आत्महत्या के फंदे में फंसा रही है। आईएएस, आयपीएस अधिकारी बनने के सपने देखने वाले विद्यार्थियों में ऐसी घोर निराशा व्याप्त होना समाज और सरकार पर सवाल खड़े कर रहा है। लाखों रुपए फीस चुका कर प्राप्त शिक्षा के बावजूद खाली बैठना विद्यार्थियों को लगातार सता रहा है। सेंटर फॉर मॉनिटरिंग इंडियन इकॉनॉमी के मुताबिक लॉकडाउन के पहले दो हफ्तों में लगभग १.८९ करोड़ भारतीयों का रोजगार छुट गया। विद्यार्थियों के लिए गुणवत्तापूर्ण शिक्षा का प्रबंध भारत सरकार महत्वपूर्ण योजनाओं के माध्यम से

करती आई है। इस बार संकट बड़ा है, सरकार को छात्र-छात्राओं की शिक्षा जारी रखने में मदद करनी होगी। महामारी से उभरते समय सरकार को शिक्षकों, शिक्षण संस्थाओं एवं विद्यार्थियों की समस्याओं को हल करना होगा तभी भारत के होनहारों का भविष्य सुरक्षित हो सकता है। इससे उनकी पढाई जारी रहने के साथ ही फीस और नोकरी का दबाव भी उन पर कम पड़ेगा। भारत सरकार का दायित्व है कि जनता को महामारी से सुरक्षित करे तथा विद्यार्थियों की शिक्षा उनकी जीवन रक्षा के साथ जारी रखे। तभी युवाओं, विद्यार्थियों का भविष्य सुरक्षित रहेगा।

कोविड १९ में पारिवारिक आर्थिक स्थितियाँ

कु. पठाण हलीमा कलीम खान

एम.ए. द्वितीय वर्ष

कोरोना वायरस संक्रमण के विश्वव्यापी प्रभाव से सामाजिक, राजनैतिक और आर्थिक यह सभी बुरी तरह प्रभावित हो रही है। मानव जीवन पर भी कोरोना वायरस संक्रमण ने प्रभाव डाला है। कोविड-१९ के मानव जीवन पर पड़ रहे व्यापक प्रभावों का मानव जीवन बहोत गहरा और व्यापक प्रभाव पड़ा है।

पिछले कई दिनों से हमारी पुरी दुनिया एकदम से बदल गई है। हजारों लोगों को जाने गवानी पडी, लाखों लोग बिमार पडे हुए है। कोरोना की वजह से कई परिवार उजड गये और लोगों को अनेक परेशानियों का सामना करना पडा। लोग कोविड में बेरोजगार हो गए और परिवार में लोगों को सिर्फ पाणी पीकर दिन गुजारने पडे क्योंकि काम या रोजगार के सभी रास्ते बंद हो गये थे। जिस की वजह से ज्यादा तर लोगों को भुखा सोना पडा। और परिवार को कई परेशानियों का सामना करना पड रहा था।

जो लोग रोज काम करके अपना

जीवनयापन करते है ऐसे लोगों को तो बहुत बडी पारिवारिक समस्या का सामना करना पडा। और ऐसी स्थितीमें आर्थिक परेशानियों का सामना करना पडा। कई लोग की आर्थिक हालत अच्छी न होने की वजह से लोगों ने अपनी जिंदगी खत्म करने का फैसला लिया और आत्महत्या कर अपनी जिंदगी की जीवन यात्रा समाप्त की।

हमारा भारत देश विकसनशील है, इस वजह से यहाँ की अर्थव्यवस्था की हालत बहोत खराब हो रखी है। कोरोना के वजह से भारत की आर्थिक व्यवस्था में भारी गिरावट आयी है। हमारे यहाँ व्यापारी व्यापार बढ़ाने के लिये कर्ज या अपने से बडे व्यापारियों से बडी बडी रक्कम उधार ले रखी है। जिससे कोरोना काल में सब बंद हो जाने की वजह से अपना कर्ज का ब्याज बढ जाने के कारण ऐसे व्यापारियों को आर्थिक चुनौतियों का सामना करना पड रहा है।

इस कोरोना कि महामारी में पारिवारिक आर्थिक स्थितीयाँ भी बुरी तरह से बढ गयी है।

रोजगार बंद होने की वजह से लोगों को अपने आये दिन कैसे गुजरेंगे इसकी चिंता सताये जा रही है। और डसमें भी परिवार में अगर किसी को कोरोना हो जाता है तो ऐसी स्थिति उत्पन्न हो रही है, जिसे कहते हैं, 'गरिबी में आटा गिला'। इस उदाहरण के समान लोगों कि पारिवारिक आर्थिक स्थितियाँ उत्पन्न हो रही है।

स्टोरेज की उचित व्यवस्था न होने के वजह से किसान जो खेती में सब्जी उगाते हैं उसे रखने के लिए व्यवस्था नहीं है और किसानों की रोजी रोटी तो रोजाना इसी से चलती है। और कोरोना काल में सब बंद होने की वजह से कम दामों में सब्जियाँ बेचने की वजह से जो सबजी बोई गई है उसकी जिस भाव में उसका बीज लाया है वह पैसा निकालना भी मुश्किल हो गया है। जिसकी वजह से किसानों को भी कई तरह की आर्थिक कठिनायों का सामना करना पड रहा है और मजबुरन आर्थिक स्थितियाँ कमजोर होने की वजह से आत्महत्याए करनी पड रही है।

संपन्न माँ ने बच्चों से पूछा

आज क्या बनाऊ?

विपिन्न माँ ने बच्चों को देख

स्वयं से पुछा आज क्या बनाऊ?

प्रश्न एक ही था

दोनों के अर्थ और आर्थिक भिन्न रही केवल।

उपरोक्त कविता के स्थिति अनुसार ही हमारे आसपास इर्दगिर्द माहोल था। गरीबों को क्या आया हुआ दिन किस तरह गुजरेगा इसी की चिंता थी। क्या आज हमें खाना मिला है, क्या कल भी इसी तरह हम भरपेट खाना खा पायेंगे? या भूखा

ही सोना पडेगा?

इस तरह से पारिवारिक आर्थिक हालातों ने एक सामान्य आदमी की हालत कर दी थी। एक तरफ पेट कैसे भरे तो दूसरी तरफ घर में माँ बाप किसी की बहन, पत्नी या बेटा, भाई इनमें से अगर कोई कोरोना कि चपेट में आया तो उनका इलाज कैसे किया जाए और उनके इलाज के खर्चों के लिए पैसे कहाँ से लाये ऐसी अनगिनत परेशानियों से एक सामान्य व्यक्ति झुज रहा था। या कहिए अभी भी झुज रहा है।

यह पुरा हाल हमारे पुरे विश्व की सामान्य जनता की ऐसी ही अनगिनत परेशानियों का सामना करना पडा है। सब में ज्यादा कोविड-१९ में अगर पारिवारिक आर्थिक समस्या अगर हम देख रहे हैं तो सबसे ज्यादा जो रोज काम करके अपना पेट भरते हैं, जिनका रोजगार खेतों में है बेगार करके अपना जीवन यापन करते हैं ऐसे परिवार को बहोत बडी परेशानियों का सामना करना पडा है।

ऐसे परिवारों को कोविड-१९ में ऐसे सामन्य परिवार, बेगारे करने वाले परिवार, किसान, छोटे मोटे व्यापारियों को कोविड-१९ में वे लोगों की या तो कर्ज लेना पडा या अपने छोटे बडे खेत, मकान या गाडी, मोटर इन चिजों को बचना पडा है। कुछ लोगों को तो अपना गाँव छोडकर जाना पडा जो शहरों में काम करते थे, मिलों में ऐसे लोगो ने अपना रोजगार गवाँ बैठे और अपना पेट भरने के लिए मोहताज हो गए हैं।

कोविड-१९ एवम् आर्थिक स्थितियाँ

कु. सय्यद सालेहा युसूफ
एम.ए. द्वितीय वर्ष

आज मानव के समक्ष एक ऐसा संकट उपस्थित हुआ है, जिसकी वैज्ञानिकों को न तो कोई आशंका थी न ही उससे निपटने की कोई तैयारी। यह संकट है कोरोना वायरस के संक्रमण से तेजी से फैल रही कोविड-१९ नामक महामारी का। आज तो केवल यही कहा जा सकता है कि वैश्विक स्तर पर किए जा रहे मानवीय प्रयास शीघ्र ही सफल होंगे और कोविड-१९ का उन्मुलन उसी तरह संभव होगा जैसे प्लेग, टीबी, चेचक इत्यादी का हुआ। कोरोना वायरस ने मनुष्य के सामने उसके भविष्य को लेकर कई प्रश्न उपस्थित कर दिए हैं। जिन पर मानव समाज को कहनता से विचार-विमर्श करना होगा। आज मनुष्य के इस अहंकार को गहरा धक्का लगा है कि उसने प्रकृति के रहस्यों को समझने और उस पर नियंत्रण करने की क्षमता प्राप्त कर ली है। कोरोना ने मनुष्य के ज्ञान और समझ की अपूर्णता और सीमाओं को सामने ला दिया है। देश में कोरोना वायरस संक्रमित मरीजों

की संख्या बढ़ गई है। इससे ना सिर्फ लोगों की जान जा रही है, बल्कि अर्थव्यवस्था पर भी बुरा असर पड़ रहा है। इससे ऑटोमोबाइल उद्योग, पर्यटन उद्योग, शेअर बाजार और दवा कंपनियों सहित कई सेक्टर प्रभावित हो रहे हैं। ना सिर्फ आईपीएल बल्कि देश दुनिया के बड़े-बड़े समारोह भी टाल दिए गए हैं। चीन में उत्पादन में आयी कमी का असर भारत के व्यापार पर भी पड़ा है। इससे भारत की अर्थव्यवस्था को करीब ३४.८ करोड़ डॉलर तक नुकसान उठाना पड़ सकता है।

कोरोना का पर्यटन कारोबार पर भी असर दिखने लगा है क्योंकि कई देशों ने चीन और कोरोना वायरस से प्रभावित दुसरे देशों से आनेवाले यात्रियों पर प्रतिबंध लगा दिए हैं। इस वजह से बड़ी संख्या में लोगों ने आगामी महीनों के लिए अपनी यात्रा रद्द करनी शुरू कर दी है। लोकल सर्किल के एक सर्वे में इसका खुलासा हुआ है। सर्वे में शामिल ४१ फीसदी लोगों ने कहा कि कोरोना संकट की वजह से वे गर्मी की छुट्टियों को

लेकर चिंतित है, जब कि ७२ फीसदी इसे लेकर सतर्क हैं। वहीं, १६ फीसदी लोगों का मानना है कि मौजूदा परिस्थितियों में उन्हे यात्राएँ नहीं करनी चाहिए क्योंकि यह वायरस प्रभावित कर सकता है।

आंतरराष्ट्रीय एअर ट्रान्सपोर्ट एसोसिएशन के मुताबिक विमान उद्योग को यात्रियों से होनेवाले कारोबार में कम से कम ६३ अरब डॉलर का नुकसान हो सकता है। इस अनुमान में माल दुलाई के व्यापार को होनेवाला नुकसान भी शामिल नहीं है।

भारत के ऑटोमोबाईल उद्योग में करीब ३.७ करोड़ लोग काम करते हैं। भारत में ऑटो उद्योग पहले से ही आर्थिक सुस्ती का शिकार था। अब यह और प्रभावित हो सकता है। मौजूदा स्थिति को देखते हुए अगर भारतीय क्रिकेट बोर्ड 'बीसीसीआय' आईपीएल के पुरे टूर्नामेंट को स्थगित करता है तो प्रसारकों और फ्रैंचाइजियों को मिलाकर कम से कम ३,००० करोड़ रुपये का नुकसान उठाना पडता है।

इस बात का अंदाजा सभी को था और यही कारण है कि कुछ फ्रैंचाइजियों के मालिक खाली स्टेडियम में मैच करवाने के लिए भी राजी हो गए। उनके मुताबिक स्टेडियम में सिर्फ एक प्रतिशत लोक ही मैच देखते है और उससे नुकसान तो होगा लेकिन उतना अधिक नहीं। लेकिन बीसीसीआई के सामने स्वास्थ्य, सुरक्षा के साथ साथ आर्थिक स्तर की भी चिंता थी।

इस बात का अंदाजा इसी बात से लगाया जा सकता है कि दुनिया की सबसे अमीर क्रिकेट लीग के रद्द होने पर कई हजार करोड़ रुपये का

नुकसान होने की आशंका है। इतना ही नहीं टूर्नामेंट के रद्द होने पर कई सौ नौकरियाँ भी दाव पर लगेगी। इन सब कारणों को देखते हुए बीसीसीआई अध्यक्ष सौरव गांगुली ने भी कहा कि फिलहाल के लिए आईपीएल को टाल रहे है।

रिपोर्ट्स की माने तो आठ अलग-अलग फ्रैंचाइजियों को जहा ३००-४०० करोड़ रुपये का नुकसान उठाना पडता, वही प्रसारकों, आयोजकों, स्पॉन्सर्स को भी हजारो करोड़ रुपये का भारी नुकसान होता। इसके अलावा अलग-अलग शहरों में होनेवाले आयोजन की वजह से यात्रा, होटल, ट्रान्सपोर्ट जैसे केई क्षेत्रों में रोजगार को भी भारी नुकसान होगा।

भारतीय शेअर बाजार अपने सबसे बुरे दौर से गजर रहा है। शुक्रवार को शुरूवाती कारोबार में १५ मिनट से भी कम समय में निवेशकों के १२ लाख करोड़ रुपये स्वाहः हो गए थे। गुरुवार को भी बाजार ऐतिहासिक गिरावट के साथ बंद हुआ था। तब शेअर बाजार के पतन के चलते निवेशकों के ११.४२ लाख करोड़ रुपये डूब गए थे।

इतना ही नहीं, सप्ताह के पहले कारोबारी दिन सोमवार को भी सेन्सेक्स-निफ्टी में एक दिन में भारी गिरावट देखने को मिली थी। तब बीएसई में निवेशकों की संपत्ति ६.८४ लाख करोड़ रुपये कम हो गई थी। जवाहरात और ज्वेलरी का कारोबार भी कोरोना वायरस के प्रकोप से प्रभावित है। कोरोना वायरस से इस सेक्टर को करीब सवा अरब डॉलर का नुकसान होने की आशंका है।

साल २०२१ में सिर्फ कृषि और बिजली को छोडकर बाकी सभी सेक्टर्स कोरोना महामारी

और लॉकडाउन से बुरी तरह प्रभावित हुए। व्यापार, निर्माण, खनन और विनिर्माण सेक्टर में भारी गिरावट दर्ज की गयी। भारत में असंगठित क्षेत्र में ४० करोड़ कामगारों में से ज्यादातर इन्ही सेक्टर में काम करते हैं। इन सेक्टर में आयी बड़ी गिरावट के चलते बड़ी संख्या में ये कामगार बेरोजगार हुए। सीएमआई के आंकड़ों के मुताबिक अब भी देश में बेरोजगारी दर फिलहाल ११% से ज्यादा है। कमाई न होने के चलते ये या तो गरीबी के मुँह में चले गए हैं या जानेवाले हैं। पीईडब्ल्यू के एक रिसर्च के मुताबिक महामारी के दौरान दुनिया भर में गरीबी के स्तर पर चले गए लोगों में ६० प्रतिशत लोग भारतीय हैं।

भारत में मिडिल क्लास में आनेवाले लोगों की संख्या में ३.२ करोड़ की गिरावट आयी है और गरीब लोगों की संख्या में ७.५ करोड़ की बढ़ोतरी हुई है। ऐसा तब हुआ, जबकि वर्ल्ड इकोनॉमिक फोरम की २०२० की एक रिपोर्ट के मुताबिक भारत में किसी गरीब परिवार को मिडिल क्लास में आने में ७ पिढियों का समय लग जाता

है।

जब अप्रैल २०२० में भारत कोरोना महामारी से प्रभावित हुआ, तो लगभग १२.६ करोड़ लोगों की नौकरिया गईं। इसमें लगभग ९ करोड़ लोग ऐसे थे जो दिहाड़ी मजदूर थे। जब पूरे देश में लॉकडाउन लागू हुआ, तो लगभग सभी दिहाड़ी मजदूरों की कमाई का स्रोत बंद हो गया था। उनका रोजगार छिन गया। हालाँकि जैसे ही अर्थव्यवस्था दोबारा खुली, ये दिहाड़ी मजदूर उन्ही इमारतों के निर्माण के लिए लौटे लेकिन उनकी कमाई कम हो गयी।

इस तरह लोगों की नौकरियाँ जाने से उन्हें आर्थिक नुकसान हुआ।

खुले बाजार भी खाली
सरपट दौड़ते रक्षक दल
निकलो तो मिलती गाली
एक डराती दूर देश से आई
कोई बिमारी बाहरवाली
एक खा जाती सालो-साल से
घर बैठी अपनी अंदरवाली

• • • •

कोविड १९ और मानवी जीवन

कु. वाघमारे सारिका प्रभाकर
एम.ए. द्वितीय वर्ष

दोस्तों की महफिल सजे जमाना हो गया
लगता है जैसे खुल के जिए एक जमाना हो गया
काश कहीं मिल जाए वो काफिला दोस्तों का
जिंदगी जिये एक जमाना हो गया

सचमुच ये गुलजार की पंक्ति पढकर
ये सोचने पर मजबूर करती है कि
हमारा अपना पास होकर भी इस कोविड-१९ की
वजह से कितने दूर हो गए है। इस महामारी ने
कितना हाहाकार मचा दिया है।

पुरे विश्वभर में फैला हुआ कोरोना
वायरस कोवीड-१९ के नाम से भी जाना जाता है।
यह एक संक्रमित बीमारी है। कोरोना वायरस का
संक्रमण सबसे पहले दिसंबर २०२० में चीन के
वुहान शहर में हुआ था। यह संक्रमण एक संक्रमित
व्यक्ती से दुसरे व्यक्ती में जल्द फैलता है।

विश्व स्वास्थ्य संगठण (डब्ल्यूएचओ) ने
कोरोना वायरस को महामारी नाम से घोषित कर
दिया है। इस वायरस का संक्रमण होने के बाद

व्यक्ति को जुकाम, साँस लेने में तकलिफ, गले में
खराशी जैसी समस्याएँ उत्पन्न होती है। यह वायरस
अलग-अलग लोगों पर उनकी रोगप्रतिरोधक
क्षमता से अलग-अलग तरीकें से प्रभाव डालता
है। इसके गंभीर मामले में बहुत ज्यादा परेशानी,
किडनी फेल होना और मौत भी हो सकती है।

कोरोना महामारी ने हमारी सामाजिकता
पर प्रहार किया है। हमारी आपसदारी को चोटिल
किया है। तकरीबन डेढ साल से ज्यादा समय हो
रहा है। जब ना त्योहारों मे मिल पाए है।

इस महामारी की वजह से पुरा विश्व झुज
रहा है। देश की आर्थिक व्यवस्था पर भी भारी
असर पडा है। देश की आर्थिक व्यवस्था डगमगा
गयी हैं। शिक्षा पर भी इसका गहरा असर हुआ है।
इसका अधिक गहरा परिणाम गरीब मजदूर लोगों
को झेलना पडा।

ऑक्सिजन के सहारे टिकी अनगिनत
साँसे और कोरोना के शिकार हुए लोगों के अंबार

के बीच हमें इस वैश्विक महामारी का विनाशकारी प्रभाव केवल मानव जीवन और उसके स्वास्थ्य के साथ ही अर्थव्यवस्था तथा नागरिक असुविधाओं और कष्टों पर ही नजर आ रहा है। जब की हमारी इस महामारी ने हमारा सदियों के अनुभवों और आवश्यकताओं के अनुरूप विकसित सामाजिक तानाबाना और व्यवहार को भी उतना ही नुकसान पहुंचा दिया है।

महामारी से बचने के लिए बनाई गयी सामाजिक दूरियों ने न केवल मित्रों और रिश्तेदारों को दूर कर दिया है बल्कि माता-पिता और पुत्र-पुत्रियों के बीच तथा भाई-बहनों के बीच भी खौफ तथा अलगाव की दीवार खड़ी कर दी है। असीमित विश्व की सीमाएँ सिमट कर हमारे दरवाजे तक आ गई है।

सोशल डिस्टेंसिंग से बढ़ी रिश्तों में दुरियाँ धरती पर सबसे ताकतवर मानव शत्रु साबित हो रहे हैं। इस कोरोना पर भी मानव जल्द ही विजय पा लेगा। लेकिन संकट से जुझ रही मानवता के जहेन में कोरोना के बाद की दुनिया और उसकी नयी व्यवस्थाओं के प्रति अभी से जिज्ञासा उत्पन्न होने के साथ ही एक सवाल यह भी उठ रहा है कि इस महामारी ने हमारे सामाजिक रिश्तों को जो क्षति पहुँचाई है, उसकी भरपाई कैसे होगी? प्रकृति की इस मार के आगे फिलहाल विज्ञान भी लाचार है। इसलिए सोशल डिस्टेंसिंग के सिद्धांत को लागू किया जा रहा है।

इस अलगाव के कारण मानवता उस

दिशा में बढ़ रही है जहां पर सीमाएँ हमारे घरों के दरवाजों तक आ गई है। इंसानों की प्रकृति बीमारों के नजदीक जाने और उस पर दूरियाँ प्रकट कर रही है, लेकिन इस कोरोना वायरस ने इंसानों की सबसे अच्छी प्रवृत्ति पर भी हमला कर दिया है।

खुशी और गम में भी लोग पास नहीं आ रहे हैं। लोग पहले खुशी और गम के मौकों पर इकट्ठे हो ही जाते थे। इन दोनों ही अवसरों पर देश-विदेश में रहनेवाले रिश्तेदार एकत्र हो कर खुशी और गम के भागीदार बनते थे। आज कोरोना मरीजों की कुशल क्षेम जानने के लिए मरीज के पास जाना तो दूर रहा उसकी मौत हो जाने पर भी करीबी लोग मृतक के शव के पास नहीं जा रहे हैं। शव के पास जाना तो दूर रहा इस गमी के मौके पर निकट रिश्तेदार भी मृतक के परिवार को सांत्वना देने नहीं जा रहे हैं। डर के मारे लोग मृतक के घर के पास नहीं भटक रहे हैं। मृतक का दुखी परिवार स्वयं को अकेला, बेगाना महसूस कर रहा है। ऐसे परिवारों को मनोबल बढ़ानेवाला कोई भी नहीं है। मरीजों से जीते जी छुआछूत तो हो रही है, लेकिन मरने के बाद भी उसका पार्थिव शरीर उठाने के लिए चार कंधे मिलना भी कठिन हो गया है।

सनातन धर्म के सोलह संस्कारों में से कुछ संस्कार को अंतिम संस्कार माना जाता है। कुछ अन्य संस्कारों को चाहे कोई माने या न माने मगर संस्कार के बिना शवदाह करने को अधोगति माना जाता है। कुछ मृतकों की संताने अस्पताल में अपने माता-पिता के शव को लावारिस छोड़कर

भाग गये।

कुछ स्थानों पर कोरोना से मरे लोगों के शव लेने उनके परिजनों के न आने पर हिंदू-मुस्लिम युवकों ने हिंदू-मुस्लिम यह भेद तोड़कर मानवता का परिचय देते हुए शवों का दाह संस्कार किया। त्योहारों में खुशियाँ बांटना, गले मिलना भूल गए। युगों युगों संपूर्ण विश्व में विभिन्न धर्माव लंबियों और संस्कृतियों के लोग सालभर किसी न किसी बहाने त्यौहार मनाकर अपने जीवन में खुशियाँ भरने का प्रयास करते आए हैं। त्योहार खुशियाँ बाँटने के लिए ही होते हैं। ईद और होली जैसे गले मिलनेवाले त्योहार तो खुशियाँ बाँटने के साथ ही आपसी सौदाह एवं भाईचारे की प्रतिबद्धता प्रकट करने के लिए होते हैं। जब से कोरोना का हव्वा खडा हुआ तब से होली बेरंग और ईद बेगानी हो गई है। गले मिलना तो दूर रहा लोग एक दुसरे के निकट खड़े होने में भी डर रहे हैं।

भारत में विभिन्न धर्मों की भी हजारों की संख्या में जातियाँ और उपजातियाँ हैं। संविधान में वर्णित जन जातियों की संख्या भी सात सौ से अधिक है जिनकी सैकड़ों उपजातिय शाखाएँ हैं। और इन सभी के विभिन्न रस्मों रिवाजों के साथ ही भिन्न भिन्न त्योहार होते हैं। अगर भारत सरकार की अवकाश की सूची पर गौर करें तो उसमें ३६ प्रमुख त्योहारों का उल्लेख है। लेकिन कोरोना महामारी ने लोगों के प्रियजनों और मित्रजनों को छीदने के साथ ही त्योहारों का उल्लास और उनके पीछे छिपी मान्यताओं को भी छीन लिया है।

प्रीति भोज-ब्रह्म भोज भी संक्रमित हो गए। विवाह समारोहों की मेहमान नवाजी में भी संक्रमण के खतरे के कारण बारातों के साथ ही प्रीति भोज भी गायब हो गया। अंतिम संस्कार में शव यात्री तो गायब हो ही गए, लेकिन तेरहवीं और श्राद्ध के भोज भी कंटेनमेंट जोन में फंस गए। आपस में सुख-दुख बाँटने के साथ ही सामुदायिकता और सहयोग की भावना भी कोरोना संक्रमित हो रही है और हो गई है।

इस महामारी ने मनुष्य को एकांगी होने को मजबूर कर दिया है। मनुष्य एक सामाजिक जीव अवश्य है। ईसा पूर्व यूनानी दार्शनिक अरस्तु ने सही कहा था, मनुष्य एक सामाजिक जीव है। इसलिए जब भी यह संकट दूर होगा तब लोगों को सामाजिक जुड़ाव की जरूरत ज्यादा महसूस होगी।

मनुष्य के बिना समाज और समाज के बिना मनुष्य के अस्तित्व की कल्पना नहीं की जा सकती। जीव जंतुओं का भी अपना समाज होता है। अनादिकाल में जब मनुष्य भी एक जंगली जानवर की तरह था तो उसे भी उस समय अन्य जीवों से सुरक्षा और भोजन के लिए समूह की जरूरत पडी होगी।

उसके बाद विकास का क्रम आगे बढ़ा तो मानव झुंड कबीलों में बदले और सभ्यता के विकास के साथ एक शक्तिशाली और बुद्धिमान राजा की अधीनता स्वीकार कर मनुष्य ने स्वयं को हर मामले में सुरक्षित किया होगा। सुधरते-सुधरते वह क्रम आज लोकतंत्र तक पहुँच गया।

इसलिए उम्मीद की जानी चाहिए कि इस संकट के बाद बचीकुची मानवता एक बार फिर पुरी ताकत से खडी होगी और पुनः अपने सामाजिक ताने बाने के ढांचे को समय की मांग के अनुरूप खडा कर अगली चुनौतियों का सामना करेगी। इस समय हर देश के नागरिक को अपना आत्मविश्वास बढाना चाहिए। क्योंकि जिंदगी में मुसीबतों से न घबराकर उनका सामना करनेवालों को बाजीगर कहते हैं। इस महामारी कोरोना के खिलाफ देश के स्वास्थ्य कर्मी, पुलिस, कोरोना योद्धा, हमारी सरकार आदि स्वयं को जोखिम में डालकर दिनरात मानवता की सेवा कर रही हैं। हमें

उनका सम्मान करना चाहिए। यह हमारे इम्तिहान की घडी हैं। इसमें हमें जीत हासिल करनी है।

इस समय हम सभी हरिवंशराव बच्चन जी की कविता की कुछ पंक्तियाँ सदैव ध्यान में रखें-

असफलता एक चुनौती है

स्वीकार कर लो

क्या कमी रह गयी

देखें और सुधार करो

मुझे उम्मीद है इस महामारी के युध्द में हम जरूर जितेंगे।

• • • •

कोरोना तुम्हे दूर भगाना है

कु. शेख आलिया रौफ

बी.ए. द्वितीय वर्ष

कोरोना, तुम कितने विनाशकारी,
निष्ठुर असूर हो
मानवता के शत्रु हो।
सुनो, हम ने भी ठाना है,
तुम्हे दूर भगाना है।
सृष्टि का एहसास करो ना !
प्रभू में आस्था व विश्वास करो ना !
संबंधों का आदर करो ना
परस्पर माधुर्य का प्रचार करो ना
मोदीजी की स्वच्छता का प्रसार करो ना
भारत के संस्कार मान, जीना आरंभ करो ना
विश्व गुरु पदपर स्थापित सत्य, स्वीकार करो ना
आपस का सौहार्द करो ना!
मेलजोल की जरूरत अब महसूस करो ना
टुटे रिश्तो का पुनः जुडाव करो ना
डिजिटल वर्ल्ड को धरी बना
जीना आरंभ करो ना
सूर्योदय के महत्त्व का ज्ञान करो ना
सुर्यास्त का सौंदर्य ग्रहण करो ना
पल-पल श्रम-महत्त्व समझना शुरू करो ना
परहित व परोपकार की आवश्यकता
हसूस करो ना
कल भी जीते थे भाग भाग कर

धन संचय को पिछलगू बनकर
आज जान गए मोल सांसो का
माधुर्य व सौंदर्य स्पष्ट सरल बातो का
कहा गया है वह वैमनस्य व अंधी दौड
टिक गई मानो, एक बिंदू पर
मानव समाज की होड
धन्यवाद कोरोना शतशः नमन कोरोना
परिवर्तन सृष्टी का अटल नियम है
जो आया है वह अवश्य जाएगा
ये दिन भी टल जायेंगे
दुख सारे मिट जायेंगे
मिलकर जियेंगे पुनः प्रसन्नवदना हो
कल-सुनहरे दिन अवश्य आयेंगे
प्रभु! दूर भगा दो ये कोरोना
सिमटीं मानवता का प्रसार पुनः कर दो ना
कृपादृष्टी अपनी भगवान ! दर्शा दो ना
आधि व्याधी का यह बिंदू कोरोना
कभी ना आए पुनः कोरोना
अपने बंदो पर रहम करोना
ज्ञान चक्षु खेल पुनः
सबका कल्याण करो ना
दूर भगा दो यह कोरोना
प्रभू ! दूर भगा दो ये कोरोना !

कोरोना से बचाव

कु. शेख आलिया रौफ

बी.ए. द्वितीय वर्ष

कोरोना हो रहा हर देश हर शहर
दुनिया के हर देश में बरसा रहा अपना कहर

सुन मेरी मेरी बात कोरोना से ना डर
छोटी छोटी बातें और छोटे से उपाय कर
कोरोना से बचना है तो
पब्लिक प्लेस से बच और रह अपने घर

मजबूरी है जिसकी जाने की
बात है पापी पेट और खाने की
तो कोई बात नहीं
किसी बात का डर नहीं
घर से निकल तू मास्क लगा कर
लोगों से बात करना
एक मीटर की दूरी बनाकर

सुन मेरी बात कोरोना से ना डर
छोटी छोटी बातें और छोटे से उपाय कर
कोरोना से बचना है तो
पब्लिक प्लेस से बच और रह अपने घर

ना बात मिला ना हाथ मिला
ना मुँह लगा ना गले लगा

अँडवाईज है सबको पहन हाथ में ग्लोव्हज
और मुँह पे अपने मास्क लगा
भीड भाड से दूर दूर रहकर
खुद को बचा और दुसरो को भी बचा
गन्दगी से बच, सफाई कर
बीस सेकंड तक हाथ धो
और खुद को सैनेटाइज कर
बस इतनी सी सावधानी
फिर किस बात का है डर
सुन मेरी बात कोरोना से ना डर
छोटी छोटी बातें और छोटे से उपाय कर
कोरोना से बचना है तो
पब्लिक प्लेस से बच और रह अपने घर

कोविड १९ : मानवी जीवनपर होनेवाले परिणाम २

कु. सूर्यवंशी रेणुका दशरथ

एम.ए. द्वितीय वर्ष

लो लिख दी कविता मैंने
धरतीपर आए दानव की
लिख दिया लेखनी से मैंने
महामारी का काला परचय

मानव की कुछ भूलों से
कैसे निकला मानव का दम
संस्कारों को भूल गए
और पाश्चात्य को अपनाया
जो काम कभी करते हम

उनको हमने बिसराया
कन्द, मुल, फल भूल गए हम
लेग पीस हमे भाया
फिर कोरोना के चक्कर में
हर कोई देखो पछताया

यदि बढ़ानी है प्रतिरक्षा
तो नित्य प्रति व्यायाम करो
हर घंटे साबुन से हाथो का
स्नान जरूरी है
कोरोना से लडना है तो
कफर्यू जाम जरूरी है

और जरूरी है अपनाना
पुरातन संस्कृति को
हाथ मिलना छोड आज
नमस्ते वाली रिती को
यदि बचना इससे है तो
एक अनुठी ढाल जरूरी है

कोरोना की हथुनी है

कु. बादाडे पायल गोविंद

बी.ए. द्वितीय वर्ष

सारे विश्व में सन्नाटा है
सडके सूनसान यु पडी है
देखो... देखो दोस्तो...
कोरोना की इंसान पर
कैसी मार पडी है ।
जहाँ स्वतंत्र है पक्षी आज
वही इंसान पिंजरे मे खडे है
जैसा करोगे वैसा भरोगे
वही बात घुम फिर
सामने खडी है ।
आज ऐसा लगता है जैसे
चीन ने किया हो कोई जादू टोना

क्योंकि पूरा विश्व बोल रहा है
हाथ ना मिला
हो सकता कोरोना है।
कोरोना के प्रकोप से
जहाँ पर्यावरण मुस्कराया है
वही देखो दोस्तो
भारत का जीडीपी
माईनस में आया है।
रोज कर तुलसी का सेवन
नीम गिलोये घूट पियो ना
तभी हो पाएगा इसका सर्वनाश
और हम कहेंगे भाग अब कोरोना
धीरज रखो दोस्तो...
कोरोना से डरो ना
सरकारी अनुदेशों का पालन कर
सुरक्षित घर पर ही रहो ना

कोरोना तुझसे डरते नहीं हम

कु. सोनकांबळे रूपाली मारुती
एम.ए. द्वितीय वर्ष

ओ कोरोना तू कहाँ से आया?
सब कुछ हो गया पराया पराया
तेरा आना किसी को ना भाया

मम्मी बोले हाथ धोए
घर से बाहर कहीं ना जाए
सखा-सहेली सब भूल जाए
स्कूल की टीचर की याद सताए।

नानी का घर हमें बुलाए
शॉपिंग के लिए मन ललचाए
बर्थडे फीका-फीका पड जाए।

ओ कोरोना तू बता
हम छोटे-छोटे बच्चे
कैसे अपना दिल बहलाए
तेरा भय इतना सताए।

कोरोना तुझसे नहीं डरते हम
हममें है तुझसे लडने का दम

सोशल डिस्टेंसिंग निभाएंगे
गुड सिटीजन बनकर दिखाएंगे
सरकार के रूल्स अपनाएंगे
घर में बैठकर तुझे हराएंगे
और फिर अपना जीवन ख
शहाल बनाएंगे

कोरोना एक विपदा

कु. इंगळे मनस्वी
बी.ए. ऑनिमेशन

हम जवान हो या बुढ़े
लेकिन हमे साहसी होना चाहिए
अनकहे दुश्मन के खिलाफ

वही दिन आया जब
कोरोना जैसा राक्षस
सामने आके खड़ा था
अचानक से आया वो
रूप लिया उसने भयानक
चुनौती दि दुनिया को
लोग डरने लगे है
होने से सिक

इस दुश्मन ने तबही तो बहोत की
पर दे गया ढेर सारे खुशियों के पल
गरिबों के किये उसने हाल
सरकार का भी कहा बनी उनकी ढाल ?

तुने बहोत सिखाया
तुने मौत का तांडव भी मचाया
पर अफसोस हमारी एकजूट तुझे
जल्दही भगायेंगे और
हम फिरसे खुलके मुस्कुरायेंगे
और पहले तो भाई
मास्क उतार फेकेंगे

इन्सान को बचाए या अर्थव्यवस्था को ?
पैसो से सब काम नही होता
लोग कहते है जिने के लिए
ये याद दिलाया इन्सानों को

कोविड १९ (कोरोना वायरस)

कु. देशमुख अनुजा हरिश्चंद्र
एम.ए. द्वितीय वर्ष

वर्तमान में संपूर्ण मानव जाति के लिए कोरोना वायरस सबसे खतरनाक दुश्मन बना हुआ है। यह एक अदृश्य शत्रु है जो बिना दिखे मानव को अपना शिकार बना लेता है। संपूर्ण भारतवर्ष वर्तमान में इसकी दुसरी लहर की चपेट में है। इस वायरस ने अनेकानेक मनुष्यों को असमय काल के गाल में समाया है। इसने अर्थव्यवस्था को नष्ट करके गरीबी और बेरोजगारी में बेतहाशा वृद्धि किया है। इस खतरनाक बीमारी से संपूर्ण मानव सभ्यता त्राहिमाम-त्राहिमाम कर रहा है। इसके आगे अमेरिका, डब्ल्यूएचओ और अन्य विकसित देश भी बेबस दिखते हैं।

कोरोना संक्रमण के लक्षण :

कोरोना संक्रमण में बदन दर्द, थकान, गले में खराश, स्वाद और सुगंध का चले जाना, सर्दी, बुखार, साँस लेने में परेशानी और भी अनेक लक्षण दिखाई देते हैं। वर्तमान में दुसरी लहर में

युवा वर्ग सबसे ज्यादा प्रभावित हुआ है। साथ ही बच्चे और बुजुर्ग भी बड़ी संख्या में संक्रमित हुए हैं। अगर ऐसे लक्षण आप में या आपले परिवार में दिखाई दे तो तुरंत जाँच करवाना चाहिए। यदि समय जाँच नी कराते और देरी होती है तो व्यक्ति की जान पर बन आती है।

कोरोना वायरस का फैलाव :

यह वायरस सर्वप्रथम चीन के वुहान शहर में पाया गया। आज संपूर्ण विश्व आवागमन के तेज साधनों से जुड़ा है। जिसकी वजह से यह वायरस चीन से होता हुआ विश्व के कोने-कोने में फैल गया। इसके फैलाव का प्रमुख कारण यह है कि यह परिस्थितियों के हिसाब से अपना रूप बदलने में माहिर है। जिसे अंग्रेजी में 'म्यूटेंट' करते हैं। आज पुरे विश्व में इसके कई रूप मौजूद हैं।

कोरोना संक्रमण से बचाव :

विश्व स्वास्थ्य संगठन और स्वास्थ्य

मंत्रालय भारत सरकारने इस वायरस से बचने के निम्नलिखित उपाय बताए हैं-

- मास्क (ट्रिपल लेयर) लगाकर घर से निकलना।
- हाथो को बार-बार साबून से धोना।
- हैंड सॅनेटाइज़र का प्रयोग करना।
- भीड-भाड वाले जगह में जाने से बचना।
- लक्षण दिखने पर तुरंत अपनी जाँच करवाना।
- अनावश्यक बाहर न निकलना।

उपसंहार :

वर्तमान में लगाये जाने वाले टिके रक्षा नहीं करते हैं। साथ ही अभी १८ साल से कम के बच्चों के लिए कोई टिका उपलब्ध नहीं है। अतः जब तक इस वायरस से बचने का प्रामाणिक और स्थायी उपाय नहीं मिल जाता तब तक सावधानी और आदर्श कोरोना व्यवहार ही महामारी का इलाज है।

• • • •

बधाई ही !!
आपको यमदूत
नियुक्त किया
जाता है।

**मास्क
पहनो!**
जिओ और
जिने दो

कोरोना एक महामारी

कु. टेंकाळे करूणा वसंतराव
एम.ए. द्वितीय वर्ष

आज पुरे विश्व में कोरोना महामारी अपने पैर पसार चुकी हैं। लेकिन चीन, ब्राजील, फ्रांस और भारत में इसका प्रभाव ज्यादा देखने को मिला है। कोरोना वायरस मनुष्य के बाल से १०० गुना तक छोटा हैं। इस वायरस का संक्रमण सबसे पहले चीन के 'वुहान' में शुरू हुआ था। अब तक इस वायरस को रोकने को कोई टीका या दवाई नहीं बनी हैं।

कोरोना संक्रमण का फैलाव :

जानलेवा होने के साथ साथ कोरोना वायरस का सबसे बड़ा खतरा इसका एक मनुष्य से दुसरे मनुष्य में आसान और तीव्र गति से फैलाव है।

कोरोना संक्रमण से बचने के उपाय :

स्वास्थ्य मंत्रालय ने कोरोना वायरस से बचने के लिए जो दिशा निर्देश जारी किए है वो इस प्रकार है-

- हाथों का साबुन से थोड़ी थोड़ी देर बाद धोना।

- अल्कोहल आधारित हैंड रब का इस्तेमाल करना।
- मास्क लगाकर घर से बाहर निकलना।
- ज्यादा जरूरी काम होने पर ही घर से बाहर निकले और एक दुसरे से ६ फीट की दुरी बनाए रखना।

७ जनवरी २०२० को चीन ने नये वायरस 'कोरोना' के बारे में जानकारी वर्ल्ड हेल्थ ऑर्गनायजेशन (डब्ल्यूएचओ) को दी। डब्ल्यू एच ओ ने कोरोना वायरस को महामारी घोषित कर दिया।

को - कोई भी

रो - रोड पर

ना - ना निकले

कोरोना समस्या पर भारत की पहल-

२१ मार्च सन २०२० को प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी के नेतृत्व में भारत में लॉकडाउन कर दिया गया। तथा संपूर्ण देश में धारा १४४ लागू कर दी

गयी। सामाजिक-व्यक्तिगत दुरी बनायें रखने के कारण मृत्युदर में कमी आयी तथा रिकवरी नेट भी सुरक्षाजनक रहा।

“घर में रहेगा इण्डिया”

कोविड १९ से निपटले के लिए खोज (प्रयास)

संपूर्ण विश्व कोरोना वायरस से निपटने के लिए वैक्सीन की खोज में जुटा है। लेकिन सफलता अभी तक हाथ नहीं लगी है। इसमें आयुर्वेदिक, होमिओपैथीक आदी संस्थाएँ भी प्रयत्नशील है। “उत्साहो बलवान आर्य न अस्ति उत्साह परम् बलम् उत्साहस्य लोकेषु, न किञ्चित अपि दुर्लभम्॥”

उपसंहार :

जब तक इस महामारी का कोई इलाज नहीं आता तब तक बससे सिर्फ खुद की सावधानी और चौकन्ने रहने से ही बचा जा सकता है। इसके फैलाव को रोकने के लिए भारत सरकार द्वारा लॉकडाउन और कर्फ्यू भी लगाया गया था। जिसके परिणाम स्वरूप देश की अर्थ व्यवस्था को बहुत नुकसान उठाना पडा था। इसलिए लॉकडाउन और कर्फ्यू को ज्यादातर जगहों पर चरणों में खत्म किया जा रहा है। सरकार द्वारा नागरिकों को खुद की सुरक्षा के लिए निर्देश भी जारी किए गए, ताकि लोगों के कारोबार भी चलते रहें और इस महामारी से भी निपटा जा सके।

कोविड-१९ नाम का यह वायरस अब तक दुनिया के काफी देशों में फैल चुका है। यह बहुत सूक्ष्म एवं प्रभावी वायरस है। संकट कि इस घडी में सभी देश एक दुसरे के साथ सामंजस्य तथा सहयोग की भावना से साथ दे रहे है।

भारत की जनता भी भारत सरकार को सहयोग कर रही है तथा सभी नियमों का पालन करने के लिए प्रयासरत है।

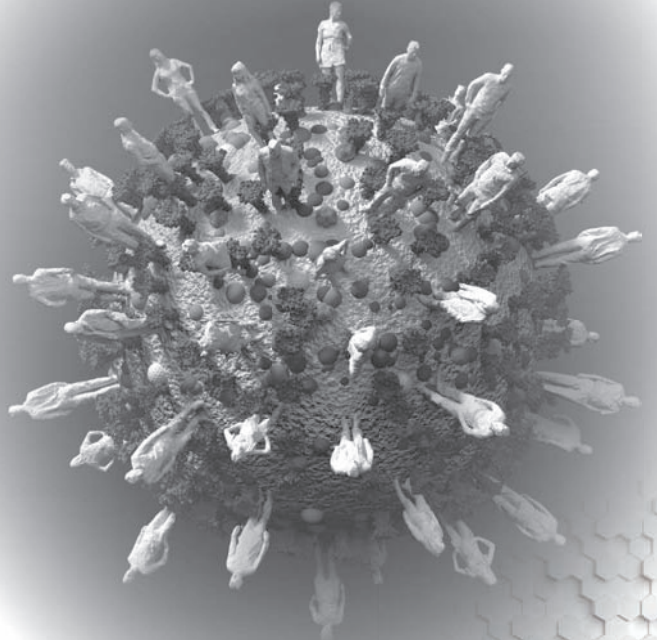
सर्वे भवन्तु सुखिनः

सर्वे सन्तु निरामयाः।

सर्वे भद्राणि पश्चन्तु

माँ कश्चिद दुःख भाग्यवेत॥

• • • •

कोरोना और मानव

कु. शेख अजिजा अलिम
एम.ए. द्वितीय वर्ष

भारत एक स्वतंत्र विशाल देश है। मार्च २०२० से भारत में कोविड-१९ इस विषाणु का प्रादुर्भाव नजर आने लगा। कोविड १९ कोरोना यह बीमारी से न केवल भारत बल्कि पुरी दुनिया को सामाजिक, आर्थिक, मानसिक आदि तरह का नुकसान हुआ है। पुरी दुनिया इस विषाणु के कारण थम सी गयी थी। कई लोगों ने अपने प्रियजनों को खो दिया। कई तरह की मुश्किलों का सामना लोगों को करना पडा। किसी के लिए न रुकने वाली दौडती भागती सारी दुनिया की जिंदगी एक दम से रूक सी गयी थी।

आज जो लोग इस वायरस से लडकर बचे हुए हैं उनका भी रहेन-सहेन पुरी तरह से बदल गया है। यह वायरस दिसंबर २०१९ में चीन के वुहान शहर में पहली बार सामने आया था। उसके बाद से आज २०२१ तक भी यह वायरस का कहर जारी है, और न जाने कब तक रहेगा। शुरुवात वुहान से ही हुई, जहाँ पुरे शहर की तालाबंदी कर

दी गयी। इटली में इतने लोग मर गए की वहाँ दुसरे विश्व युध्द के बाद पहली बार लोगों की आवाजाही पर इतनी सख्त पाबंदी लगी।

कोरोना वायरस के लक्षण:

पहले बुखार होता है। इसके बाद सुखी खांसी होती है और फिर एक हफ्ते बाद साँस लेने में परेशानी होने लगती है।

संक्रमण होने पर :

जब तक आप ठीक न हो जाए तब तक आप दुसरो से अलग रहे। इस लक्षण से संबंधित दवाईयों का इस्तेमाल करे।

क्या है बचाव के उपाय ?

हाथों को साबुन से धोना चाहिए। अल्कहोल आधारित हैंड रब का इस्तेमाल भी किया जाना चाहिए। खाँसते या छीकते समय नाक और मुँह रूमाल या टिशू पेपर से ढककर रखे।

इस प्रकार से यह बीमारी इन्सान के लिए जानलेवा साबित होने के कारण बचाव के लिए

जो निर्बंध लगाए गए हैं उनका पुरी तरह से पालन करना आवश्यक है।

एक ओर मानवी जीवन पर इस वायरस का परिणाम हुआ है तो दुसरी ओर हम देख सकते हैं की पर्यावरण पर भी इसका परिणाम हुआ है। पर्यावरण पर हुआ परिणाम सकारात्मक रूप में है। कहा गया है की द्वितीय युद्ध के बाद से अब ही ऐसा समय आया है की हवा में शुद्धी दिखाई मापा गया है। मात्र इस वायरस की वजह से कई लोगों ने अपनों को हमेशा के लिए खो दिया है। यह एक वैश्विक महामारी है। गरीब, मजदूर वर्ग पर इसका बहुत बुरा परिणाम हुआ है। वित्तहानी के कारण

अर्थव्यवस्था पर भी इसका प्रभाव हुआ है। लोगों का जीवन जीने का तरीका पुरी तरह से बदल गया। कहीं ना कहीं हम यह कह सकते हैं की हमें अब इस वायरस के साथ जीवन जीने की आदत डालनी होगी।

कोरोना योद्धाओं के हौसलों को आओ मिलकर और बढ़ाते हैं सहयोग, समर्पण, दृढ़ विश्वास से कोरोना को हराते हैं।

कोरोना : वैश्विक समस्या

कु. शिंदे क्रांती कान्होबा
एम.ए. द्वितीय वर्ष

आज पुरे विश्व में कोरोना महामारी अपने पैर पसार चुकी हैं। लेकिन चीन, ब्राजील, फ्रांस और भारत में इसका प्रभाव ज्यादा देखने को मिला है। कोरोना वायरस मनुष्य के बाल से १०० गुना तक छोटा है। इस वायरस का संक्रमण सबसे पहले चीन के 'वुहान' में शुरू हुआ था। अब तक इस वायरस को रोकने को कोई टीका या दवाई नहीं बनी हैं।
कोरोना संक्रमण का फैलाव :

जानलेवा होने के साथ साथ कोरोना वायरस का सबसे बड़ा खतरा इसका एक मनुष्य से दूसरे मनुष्य में आसान और तीव्र गति से फैलाव है।

कोरोना संक्रमण से बचने के उपाय :

स्वास्थ्य मंत्रालय ने कोरोना वायरस से बचने के लिए जो दिशा निर्देश जारी किए है वो इस प्रकार है-

- हाथों का साबुन से थोड़ी थोड़ी देर बाद धोना।
- अल्कोहल आधारित हैंड रब का इस्तेमाल

करना।

- मास्क लगाकर घर से बाहर निकलना।
- ज्यादा जरूरी काम होने पर ही घर से बाहर निकले और एक दुसरे से ६ फीट की दुरी बनाए रखना।

७ जनवरी २०२० को चीन ने नये वायरस 'कोरोना' के बारे में जानकारी वर्ल्ड हेल्थ ऑर्गनायजेशन (डब्ल्यूएचओ) को दी। डब्ल्यू एच ओ ने कोरोना वायरस को महामारी घोषित कर दिया।

को - कोई भी

रो - रोड पर

ना - ना निकले

कोरोना समस्या पर भारत की पहल-

२१ मार्च सन २०२० को प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी के नेतृत्व में भारत में लॉकडाउन कर दिया गया। तथा संपूर्ण देश में धारा १४४ लागू कर दी गयी। सामाजिक-व्यक्तिगत दुरी बनाये रखने के कारण मृत्युदर में कमी आयी तथा रिकवरी नेट भी

सुरक्षाजनक रहा।

“घर में रहेगा इण्डिया”

कोविड १९ से निपटने के लिए खोज (प्रयास)

संपूर्ण विश्व कोरोना वायरस से निपटने के लिए वैकसीन की खोज में जुटा है। लेकिन सफलता अभी तक हाथ नहीं लगी है। इसमें आयुर्वेदिक, होमिओपैथीक आदी संस्थाएँ भी प्रयत्नशील है। “उत्साहो बलवान आर्य न अस्ति उत्साह परम् बलम् उत्साहस्य लोकेषु, न किञ्चित अपि दुर्लभम्॥”

उपसंहार :

जब तक इस महामारी का कोई इलाज नहीं आता तब तक बससे सिर्फ खुद की सावधानी और चौकन्ने रहने से ही बचा जा सकता है। इसके फैलाव को रोकने के लिए भारत सरकार द्वारा लॉकडाउन और कर्फ्यू भी लगाया गया था। जिसके परिणाम स्वरूप देश की अर्थ व्यवस्था को बहुत नुकसान उठाना पडा था। इसलिए लॉकडाउन और

कर्फ्यू को ज्यादातर जगहों पर चरणों में खत्म किया जा रहा है। सरकार द्वारा नागरिकों को खुद की सुरक्षा के लिए निर्देश भी जारी किए गए, ताकि लोगों के कारोबार भी चलते रहें और इस महामारी से भी निपटा जा सके।

कोविड-१९ नाम का यह वायरस अब तक दुनिया के काफी देशों में फैल चुका है। यह बहुत सूक्ष्म एवं प्रभावी वायरस है। संकट कि इस घडी में सभी देश एक दुसरे के साथ सामंजस्य तथा सहयोग की भावना से साथ दे रहे है।

भारत की जनता भी भारत सरकार को सहयोग कर रही है तथा सभी नियमों का पालन करने के लिए प्रयासरत है।

सर्वे भवन्तु सुखिनः

सर्वे सन्तु निरामयाः।

सर्वे भद्राणि पश्चन्तु

माँ कश्चिद् दुःख भाग्यवेत॥

*English
Section*

Impact of Covid-19 on Education System

Mr. Pawar Rahul Hanumant

M.A. -II English

The corona virus disease(covid-19), which originated in China, has quickly spread to various countries. Millions of people have been died in the world. We all have been affected by this pandemic. No one would have guessed that a virus like covid-19 would come and changed the lifestyle of the people. Due to covid-19, many changes came to our world and it would take some time for everyone to adapt these new challenges.

The covid-19 impact was everywhere, which resulted in the closure of schools and colleges. Initially, it was decided to temporarily close the educational institutions to reduce the impact of covid-19. Later it was reopened for a few grades, which increased the number of infection rates and then closed again.

Though schools and colleges are closed, students are attending their classes through online classroom. It is a good thing to happen on the one side but many students are struggling to buy the gadgets required for online classes. teachers who are all expert in blackboard, chalk, books and classroom teaching are really new to this digital teaching. As well as there are lots

of students who haven't got the resources to attend the online classes suffer a lot.

Educated parents are supporting their children throughout the pandemic, but we also have to understand that there are some students in India whose parents are not literate. So they cannot ask help from them. There are also students in India who come to school just because they can get food. The Great Midday Meal Scheme has helped many children to get their nutrition. Because of the closure of the schools many students were suffering from not having enough food for their survival. This pandemic has not only affected the students but also the low-budget Institutions and resulting in closed down the same.

Positive Impact on Education System:

Though the outbreak of Covid-19 has created many negative impacts on education, educational institutions have accepted the challenge and trying their best to help the students during the pandemic. The education system has got the opportunity for transformation from traditional system to New Era.

In lock down situation, students were not able to get the hard copies of study

material and therefore most of the students used soft copy material. The pandemic has created a massive rise in virtual meetings, webinars and e-conferencing opportunities. The pandemic situation has made people to learn and use digital technology which resulted in increasing the digital literacy.

Learning materials are shared among the students easily and the related queries are resolved through email, SMS, phone calls and using different social media like WhatsApp and Facebook. Educators and learners are getting opportunities to interact around the world. Students are able to manage their time more efficiently in online education during pandemic. During the Pandemic situation, most of the students preferred open and distance learning mode as it encourage sells as it provided opportunities to learn from diverse resources and customise the learning as per their needs.

Negative Impact on Education System:

Education system has suffered a lot due to the outbreak of Covid-19. It has created many negative impacts on education. schools and colleges are closed and classes have been suspended different boards have already postpone the annual examinations and entrance tests across India. Teachers and students are not prepared for online examination; they were not ready for this sudden transaction from face to face learning to online learning. In urban areas some educated parents are able to guide but some may not have the enough level of education needed to teach children in the house. Specially in rural area many students have limited or no internet

access and many students may not be able to afford computers, laptop for supporting mobile phones in their homes, online teaching learning may created a digital divide among students. The lock down has hit the poor students very hard in India as most of them are unable to explore online learning according to various reports. This online teaching learning method creates a big gap between rich versus poor and urban versus rural students.

Conclusion

There are both positive and negative matters happening around us amid the covid-19. technology paves the way for education, thus helping the students and teachers to connect virtually through online classroom, webinars, online exams and so on. But the sad truth is that it is not available to many students all over the nation.

Everything is happening for the well-being of students so that they can stay safe at home without getting affected by the life threatening virus. We are not ready for this but it has come, so we have to go through this together, We have to update the infrastructure and should think of ways to undertake the situation and providing education to every child amid the pandemic if we face something preciously like this in the future to help the next generation. Stay home stay safe.

came to school just because they can get food. The great Midday Meal Scheme has helped many child who couldn't bring their food from the home to get their nutrition.

Because of the closure of the school's many students were suffering from not having enough food for their survival. There is always a delay or cancellation of exams, which leads to Confusion for many students and there is no room for curriculum. There is a lot of chance that the education of female children and transgender children will affect, as their parents many see, the financial and opportunity cost of doing so.

This pandemic has not only affected the students but also the low budget Institutions and schools resulting in closed down the same. There are both positive and a negative matters happening around us amid the covid-19. Technology paves the way for education does helping the students and teachers to connect Virtually through online, in classrooms, webinars,

digital exams and so on.

But the sad truth is that it is not available to many students all over the nation.

Everything is happening for the well-being of the student so that they can stay safe at home without getting affected by the life threatening virus.

Pandemic covid-19 has shattered the old held beliefs and system of every sector of the world. nature has shown us again nothing permanent. Indian education system is badly hampered by covid-19; it was not ready for such tremendous and unplanned change. It is estimated that around 320000000 students have been effected all.

Education activities were paused when lock down was declared. Indian teachers-students have adopted the digital medium as an alternative to traditional method. It is a not like that Indian teachers and students were unaware and distance from the digital education medium but frequency of using digital method was low at present Indian.

Indian education system has adopted new ways of teaching learning and will survive and bring major changes in the future.

• • • •

field of education that is most affected by the covid-19. The state government closed the school but started the Campaign under the policy of imparting online education to the student. Private school students Asin adopting this method of education, but while Zilla Parishad student disadvantaged of online education.

Recompense for academic losses during the lock down does not mean pause wanting exams, but ensuring that student studies had not barked. The central and state governments should immediately plan how the education of children of this section the society will continue constant during the school days keeping in view of the children.

Many countries have also closed educational institutions to prevent Corona. According to UNESCO report, in April 2020, 154 crore students in 188 countries were at home .1.5 million schools are closed in India. As result, 26 crore students and 89 lakh teachers are sitting at home, while 50,000 institutions Of Higher Learning are closed and 3.70 crores students and 15 lakh college teacher are sitting empty handed.

The government closed schools and opted for online education. This option has not been as successful. There are many difficulties in online learning. Parents who have the same financial situation are not able to bring smart phones to their children. As a result, the the picture of the picture of education at 3 o'clock in rural areas. Pandemic and lock down have made the education system a game changer. in the coming new session teachers are likely to have work hard on the students.

Quarantine

Miss. Priti G. Ranjankar

We are so far

From each other

It's Corona LOC

Please take care.

Those daily conversations

Are Now stone deaf

Trust is on ventilator

and love is the last leaf

Relations might be healing

Now it's not a fake worship

It's that purity in hearts

Which I always missed

My soul is caged

How can I breath

Though do I have started

My journey on your street

Covid-19 Effect Over Eco Cycle

Miss. Ranjankar Priti

M.A. - II

Covid-19 pandemic is considered the most crucial global health calamity of the century. A pandemic is a disease outbreak that spreads across countries and the continents. It affects more people and takes more lives than epidemic. The World health organisation declared covid-19 to be a pandemic, when it was clear that illness was severe and that quickly over world wide. In the month of December 2019, new infection respiratory disease emerge in Wuhan covid-19. A class of coronavirus is known as SARS Cov 2 (Sereve Respiratory Syndrome Coronavirus 2)

Every field is studying the impact of covid-19 over respected sectors such as economics ,medical science and education etc. Literature is also concerned with the various theories like humanism, post apocalypse, eco criticism and many more. We can notice notable positive effect of covid-19 over environment due to the lockdown. Mother Earth is healing rapidly. Purification of air, water and climates is inevitable. In short we can state that covid-19 has positive side. It has become hope to nature. As follows we can elaborate its effects over various aspects of the environment.

Air :

Nitrogen dioxide means NO₂ is a toxic element that releases through transports and factories massively. World health organisation says that if it gets much concentrate 200 micro per metre it damages respiratory system. No factories and transports are shut downed throughout the world hence, carbon dioxide emission has excessively declined . Satellites have snapped some photos of the changed atmosphere in that we can see what a great change has come up! Another dangerous gas PM_{2.5} acronym for atmospheric particulate matter which is so small that can easily get enter in blood streams through respiratory infections. According to World health organisation 4 million people die throughout the world only because of PM_{2.5} every year. People suffer from lung cancer, heart attack, stroke and other serious problems. Recent research was done by a scientist in Stanford University in that collected data on this, from various cities of China and compared with morality death rate. By that reference 77000 people can survive as air pollution has reduced in one month. It is a good phenomena for eco critics and for other beings as well

Water :

Chairman of Delhi jal board Mr Raghav Chadhha reported that water of Yamuna river is much clean and chemical free Dr. P. K. Mishra has also committed on the current condition of Ganga river. Its water has cleaned up , 40 to 50%. All this could be possible due to shut down industries , factories. Moreover underwater life is safe, it is in progress. All we need to understand these other living beings are essential part of the nature. Our Life Cycle is dependent on it

Wildlife :

Wildlife is heavily impacted due lock down. Viral videos if we watch may feel, animals are feeling comfortable in roaming in roads and in human areas. However, this has resulted into to the positive outcomes for the animals living in wildlife areas and sanctuaries . However, local pet animals are Street animals starving due to to the lack of of or an absence of of the waste or or unused food items that were thrown on roads, streets. Roads have been quite clean nowadays as various tobacco items are are banned which has resulted into cleaner, safe public places.

Another key question can occur here, is covid-19 affecting animals? Yes. There are some cases have been found that dogs and cats are covid positive. Some might have came in contact with their masters who are probably infected. Moreover, in America one tigress also found infected in zoo. Elephant reserve of Assam is also being impacted due to an excessive coal mining with Arunachal Pradesh Italian hydropower project being in high concern for renewing

the ecological and environmental. As far our concern regarding nature or our endeavour to recover it all came out to within some days . It is not so tricky to keep it safe as you think. We just need to limit our greed.

Climate change :

CO2 is a major cause for the climate changing. Research data says that maximum CO2 gets released through transports. Experts have found that there is a major decline in carbon dioxide emission after lockdown. Its effect is that we can see Himalaya peaks from Jalandhar in Punjab situated 140 km away. Delhi, where kilometre was barely seen by naked eye now the kilometres of region can be easily accessed in a view. Such a news reports are pouring in from worldwide. If we see the history of 60 years we will get that carbon emission declined for the 4-5 times. When there was a global financial crisis in 2008, CO2 was declined. When USSR broke up few to had been declined massively. Also at the time of first and second oil crises CO2 was declined. Whenever economy crashes at that time carbon dioxide gets declined. There is an inverse relation between economy and environment

Indian strategy :

In comparison to other countries of the world, India is still considered a developing country in the world. Vino experience a much cleaner, safer and sanitized nation with emerging developments in various spheres of an economy. When Government of India announce lockdown its fiscal policy and granted 20% of its GDP amounting 20 lakh crores for the developmental purpose.

Covid-19 is also making our country self reliant in medical appliances. Where now on the basis of 'Atmanirbhar Bharat '. With an imminent growth we will be known to be a developed country.

Conclusion :

Henceforth, this might to be another factor resulting into downfall of the environmental development. This is a challenge to maintain the environmental balance with economical, industrial, self reliant and to result in boon impact of of covid-19. It proves the statement by Mahatma Gandhi,

"Nature has enough for every man's need, but not for every man's greed".

Impact of Lock Down

Miss. K. Pratima

Administrative Service T. Y.

They Asked to write
Impact of lock down on us....

To describe the feeling
Which are beyond the words...

In worry of future
Suffering from emotional voyage

We cherish bygone memories

At the virtual stage.....

Learning to be in control

Wandering in self....

Dealing with today

And waiting for the help

A Turning Point of Lives

Miss. Dixit Ankita Balwant

B.A. Second

The Covid-19 pandemic has led a dramatic lesson of human life worldwide and present an unprecedented challenge to public, food system and the world of work in this time period the economic and social disruption caused by the pandemic make is devastating: tens of millions of people are at risk of falling in extreme poverty, while number of undernourished people, currently estimated at nearly 690 million, cold increased by up to 132 million by the end of the year

From school closures to devastated industries and millions of jobs lost. The pandemic impacts all aspects of society. To slow the speed of virus school closed across the world. One year into the pandemic, almost half of the world's students are are still affected by the school closures. Millions of girls in some countries might not be going back at all putting them at risk of adolescent pregnancy, child marriage and violence. Business close too , leading to the equivalent of 255 million-full time jobs lost, in term of working house, in 2020 and almost half of 2021. Among the worst hit are workers in the informal economy,

young people and women. Any economic recovery will likely be un even , equality in the upcoming years leading to greater

Solution:

The best solution is to stop this damage from happening, through use of tests, treatments and vaccines everywhere they're needed. This will cast only a fraction of of use economic loss the pandemic is causing every week.

There is believe in the heart that we will be successful and overcome out of the situation and once we all live together normal and happily. Go ahead India and fight. Thank you doctors and all volunteer and peoples who did a lot and fight for humanity

We all have dreams and our wishes by that we live our life, in this pandemic time period we learnt that the life is mysterious if we do not follow the correct path of humanity, do not take care of nature then nature also not take care of us. We develop our ways that helps us to live easy and wealthy life but in this process of development we go away from nature, family our beloved that's why I

think the pandemic thought us the values of our surroundings. We all know that without development there is no path of success but we have to understand the the emotions and bonds towards our family, surroundings and nature, with the help of those we can be more and more happy to gain success

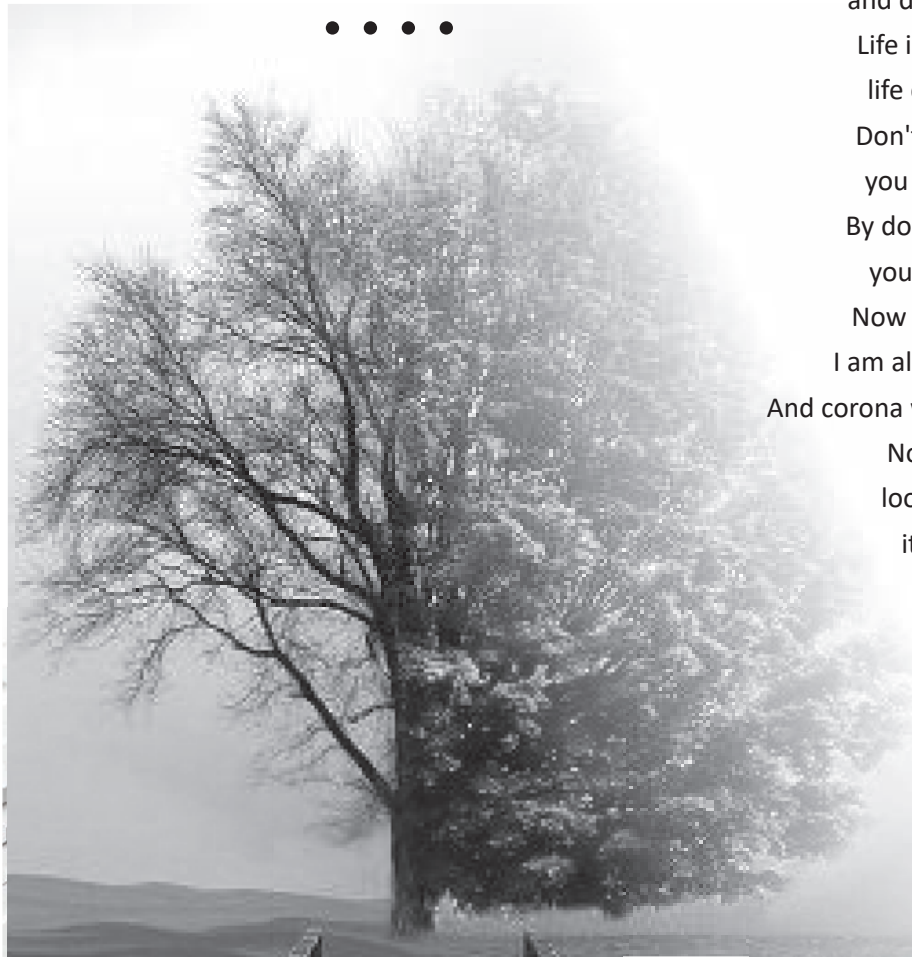
In this pandemic time period I learnt the value of family, society, nature and ethics of humanity and learnt to be self confident, self belief which makes us more stronger and stronger to handle pressor find uncontrolled situations. It will be the best listen lesson to the humans that we have to face all situations we can't avoid all these. it is our responsibility to be responsible.

Corona

Miss. Somvanshi Rohini Rajabhau
BA Second

My skies were
clear and bright
you turn it black
and that's not right
I had many beautiful things
like flying kite.
you interfered it every where
and digged that sight
Life is beautiful and
life cycle is my art
Don't interrupt that
you are just a part
By doing these things
you made my fun
Now it's my dan and
I am also coming to run
And corona was just a simple trick,
Now your Don
look at yourself
it's my turn.

Impact of Covid-19 on Education Sector in India

Miss. Priti Ranjankar
B.A. Second

Education is known more innovative and effective today as compared to what it was before this pandemic began. Whole lifestyle and routine has been compelled due to Covid-19 virus.

As the covid patients were rising rapidly, WHO advised "Social Distancing" as first prevention and this led to the lock down in every part of India. The first lock down was imposed by government on 24th March 2020. The educational sectors including schools, colleges, universities and coaching institutes were shut down. Every classes were suspended and examinations were postponed. All educational activities like school examinations, admissions, entrance tests of various universities and companies, interviews for internships, competitive examinations are held in this period, but the closure of schools and universities hugely affected the learning across the country. But this effect was not realized at that time. The students were thankful to covid for suspension of exams.

Rise in patients led to extension

in lock down which has created many opportunities to come out of traditional classroom, teaching model to a new era of digital model.

Initially, there was quite confusion in the educators and students, they didn't understand how to handle and cope up with this drastic change of learning and teaching. But the situation taught so many lessons to manage with challenges and opportunities in this pandemic. Educational institutes began to strengthen their technological knowledge. Students and teachers started the classes online with the help of various technological platforms. Whatsapp groups of students and teachers were created for the effective communication through which they were continuously connected to share study materials.

But, there are some negative impacts also included. Some institutes and students were not well equipped with this type of technologies like - no high speed internet, no digital gadgets, etc. Those institutes and students has to suffer a lot in this pandemic. They had to leave the

विविध विभागांचे
अहवाल

निसर्ग मंडळ

दवर्षी प्रमाणे दयानंद कला महाविद्यालय, निसर्ग मंडळाची स्थापना करण्यात येते. या मंडळाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत-

१. नैसर्गिक बाबींचे महत्त्व समजणे
२. जीवनशैली नैसर्गिक बनवणे
३. निसर्गाच्या सान्निध्यात राहणे

यावर्षी कोरोना प्रादुर्भावामुळे विद्यार्थी प्रत्यक्ष उपस्थित राहू शकत नसल्यामुळे निसर्ग मंडळाकडून एक नवीन उपक्रम सुरू करण्यात आला. नंदनवन विकसित करण्याच्या दृष्टीने कुंडीदानाचा संकल्प केला गेला. दयानंद कला महाविद्यालयाच्या प्रत्येक शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्याकडून एक कुंडी व एक रोप भेट स्वरूपात घेऊन नंदनवन फुलवण्यात आले. यात प्राध्यापक व विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्त सहभाग घेऊन कुंड्या भेट दिल्या.

दयानंद कला महाविद्यालयातील निसर्ग मंडळातर्फे प्रा. डॉ. अंजली जोशी यांनी एक अभिनव उपक्रम राबिवला. मन आणि शरीराच्या आरोग्यासाठी निसर्गात रमले पाहिजे या दृष्टीकोनातून निसर्ग मंडळातर्फे महाविद्यालयातील प्राध्यापक आणि शिक्षकेतर कर्मचारी यांना एक कुंडी आणि एक रोप महाविद्यालयाला भेट देण्यासंबंधी आवाहन करण्यात आले. पंचवीस प्राध्यापक आणि शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांनी या

उपक्रमात सहभाग नोंदवला. या सर्वांच्या आर्थिक सहभागातून २५ कुंड्या आणि २५ रोपं आज महाविद्यालयाला भेट देण्यात आली. पुढील उपक्रमात महाविद्यालयात तुळशीचे बन करण्याचा निर्णय घेण्यात आला. तुळस ही ऑक्सिजन मोठ्या प्रमाणात उत्सर्जित करते. त्यामुळे मोठ्या प्रमाणावर तुळशीची रोपे लावण्याचे निश्चित करण्यात आले. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड यांनी या उपक्रमाचे कौतुक करून सर्वांना आवाहन केले की, प्रत्येक सदस्याने आपल्या वाढदिवसाच्या दिवशी महाविद्यालयास एक रोप आणि कुंडी भेट द्यावी ज्यामुळे महाविद्यालयाचा परिसर सुशोभित होईल.

निसर्ग मंडळाच्या प्रभारी डॉ. अंजली जोशी या उपक्रमात सहभागी झालेल्या आणि उपस्थित असलेल्या सर्व प्राध्यापक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांचे आभार मानले. डॉ. संदीप जगदाळे यांचे विशेष सहकार्य लाभले. आज मदर तेरेसा यांचा जन्मदिवस हा महिला समानता दिवस म्हणून ओळखला जातो. या दिवसाच्या सर्वांना शुभेच्छा देण्यात आल्या.

डॉ. अंजली जोशी
प्रभारी, निसर्ग मंडळ

ग्रंथालय विभाग

भारतातील दहाव्या क्रमांकाचे व महाराष्ट्रातील एक नंबरचे ग्रंथालय म्हणजे दयानंद कला ग्रंथालय होय. अतिशय जुन्या ग्रंथांनी व्यापलेले असे आपले ग्रंथालय आहे. ग्रंथालयामध्ये १९११ पासूनचे मॅगझीन्स आपणास पहावयास मिळतील. वेगवेगळी ग्रंथसंपदा, धार्मिक, राजकीय, सामाजिक, सांस्कृतिक अशी अनेक प्रकारचे ग्रंथ आपणास पहावयास मिळतील. आज आपल्या ग्रंथालयाची ग्रंथ संख्या १ लाख झालेली आहे. एक स्वतंत्र कला शाखेचे ग्रंथालय म्हणून आपली ओळख वेगळी आहे.

माहिती तंत्रज्ञानाच्या युगामध्ये आपलेही ग्रंथालय नवनवीन बदल स्वीकारत आहे. 'DELNET' सॉफ्टवेअर मार्फत संपूर्ण जगामध्ये आपलेही ग्रंथालय कनेक्ट झाले आहे. जगातील कुठल्याही ग्रंथालयातील पुस्तक आपण मागवू शकतो व आपलेही पुस्तक संपूर्ण जगामध्ये

'DELNET' मार्फत पाठवू शकतो. आज आपल्या ग्रंथालयात ६२ प्रकारचे मॅगझीन्स, २७ प्रकारचे वृत्तपत्र येतात. तसेच N-LIST मार्फत आपण ६ हजारांहून अधिक मॅगझीन्स पाहू शकतो, वाचू शकतो. काळाबरोबर आपले ग्रंथालय डिजीटल ग्रंथालय होण्याच्या मार्गावर आहे. आता सध्या संपूर्ण संगणकीकरण झालेले आहे. विद्यार्थ्यांना, प्राध्यापकांना SOUL मार्फत प्रत्येक ग्रंथालयातील पुस्तक पहावयास मिळते. विद्यार्थी OPAC चा वापर करतात. पुस्तकांची डिमांड करतात. विद्यार्थ्यांना सुध्दा यामध्ये अनेक सुविधा ग्रंथालयामार्फत दिल्या जातात. ज्येष्ठ नागरिक, PhD, M.Phil, SET, NET, इतर कर्मचारी यांनाही ग्रंथालयामार्फत सुविधा दिल्या जातात.

डॉ. विणा कुलकर्णी
प्र. ग्रंथपाल

विद्यार्थी परिषद

आमच्या महाविद्यालयात प्रतिवर्षाप्रमाणे या वर्षी पण विद्यार्थी परिषदेची स्थापना करण्यात आली. पण कोविडच्या महामारीमुळे विद्यार्थी प्रत्यक्ष वर्गात उपस्थित नव्हते. तरी सुध्दा ऑनलाईन माध्यमातून त्यांच्या कला गुणांना वाव मिळावा म्हणून विविध उपक्रम राबवण्यात आले. उल्लेखनीय म्हणजे महाविद्यालयाच्या अनेक माजी

विद्यार्थी कलावंतांनी कोरोना जागृत करत विविध कार्यक्रम सादर करून विद्यार्थी, पलाक व समाजास योग्य प्रकारची काळजी घेण्याचे आवाहन केले.

विद्यार्थी परिषदेचा मुख्य हेतू विद्यार्थ्यांमध्ये विविध कला गुणांचा विकास व्हावा म्हणून त्यांना योग्य मंच उपलब्ध करून देणे होय. पण कोविड-१९ मुळे हे शक्य झाले नाही. तरी

फेसबुक, व्हाट्सअप व इतर समाज माध्यमांच्या सहाय्याने विद्यार्थ्यांनी आपली योग्यता सिद्ध करून दाखवली.

विद्यार्थ्यांमध्ये नेतृत्व गुण विकसित व्हावेत म्हणून महाविद्यालयात एनसीसी, एनएसएस, विविध मंडळे यांच्या माध्यमातून वेगवेगळे कार्यक्रम घेण्यात येतात. कोविड-१९ च्या काळात आमच्या महाविद्यालयातील एनएसएसच्या विद्यार्थ्यांनी विशिष्ट योगदान दिल्यामुळे त्यांचा महाराष्ट्र शासनाकडून गौरव करण्यात आला. त्याशिवाय इतर ही अनेक कार्यक्रम महाविद्यालयात साजरे होत असतात.

परंतु महामारीमुळे ते शक्य झाले नाही. पुढील काळात निश्चितच विविध कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाईल. वर्षभरात महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस. पी. गायकवाड, कनिष्ठ महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. अनिलकुमार माळी, पर्यवेक्षक डॉ. दिलीप नागरगोजे, प्रा. डॉ. संतोष पाटील, प्रा. डॉ. बालाजी घुटे, लेफ्ट. प्रा. विवेक झंपले, प्रा. डॉ. नितेश स्वामी यांचे खुप सहकार्य लाभले त्याबद्दल त्यांचे मनस्वी आभार.

डॉ. प्रदीप सूर्यवंशी
प्रभारी

एन.सी.सी.

एनसीसी तरुणांमध्ये अनुशासन, चारित्र्य, भाईचारा, साहसी कार्याची भावना आणि निःस्वार्थ सेवा या संकल्पनांचा विकास करते. लष्करासारखा कडक युनिफॉर्म, कडक शिस्त, अन्यायाच्या विरोधात उभे ठाकण्याची धाडसी वृत्ती, युध्दप्रसंगी रणमैदानातही उतरण्याची संधी विद्यार्थ्यांना एनसीसी मधून मिळते. राष्ट्रीय छात्र सेना ही भारतातील देशांतर्गत असुरक्षित प्रसंगी नागरी संरक्षणासाठी मोलाचे कार्य करणारी छात्र सेवा संघटना आहे. शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ यावर्षी महाविद्यालयाच्या वतीने ५४ विद्यार्थ्यांना मैदानी चाचणी घेऊन प्रवेश देण्यात आला. त्यांकी सी प्रमाणपत्र परीक्षेसाठी १२ छात्रांना आणि बी प्रमाणपत्रासाठी १५ छात्रांना पात्र ठरविण्यात आले.

तसेच सिनिअर अंडर ऑफिसर म्हणून पागवाले सोपान याची निवड करण्यात आली.

५३ महाराष्ट्र एनसीसी बटालियन, लातूर आणि दयानंद शिक्षण संस्थेचे विज्ञान, वाणिःय आणि कला महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित संयुक्त एनसीसी वार्षिक प्रशिक्षण शिबिराची सुरुवात कर्नल सुनील अब्राहम यांच्या अभिभाषणाने दि. ८ फेब्रुवारी रोजी झाली. या शिबिरात एकता आणि अनुशासन ही मुल्ये रूजविण्याच्या उद्देशाने विद्यार्थ्यांना शस्त्र प्रशिक्षण, युद्ध कौशल्ये, नकाशा वाचन, शारीरिक प्रशिक्षण, योग आणि ड्रिल इत्यादी प्रशिक्षण दिले गेले. हे शिबीर ८ फेब्रुवारी ते १२ फेब्रुवारी दरम्यान दयानंद शिक्षण संस्थेच्या प्रांगणात आयोजित करण्यात

आले होते.

कोविड-१९ च्या प्रादुर्भावामुळे १५ ऑगस्ट व २६ जानेवारी राष्ट्रीय सणांच्या दिवशी फक्त प्राचार्य, उपप्राचार्य, एनसीसी अधिकारी, एसएस अधिकारी यांच्या उपस्थितीत ध्वजारोहणाचा कार्यक्रम पार पडला. त्याचप्रमाणे १७ सप्टेंबर विद्यापीठ दिनानिमित्त कमी लोकांच्या उपस्थितीत आपल्या महाविद्यालयात ध्वजारोहण पार पडले.

७ जुलै रोजी लोकमत वृत्त समुह व दयानंद कला महाविद्यालय एनसीसी आणि

एनएसएस विभाग यांच्या वतीने रक्तदान शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते. या शिबिरासही विद्यार्थी आणि कॅडेट्सचा उत्स्फूर्त सहभाग होता. आमच्या कॅडेट्सना महाविद्यालयाचे विद्यार्थीप्रिय प्राचार्य डॉ. एस. पी. गायकवाड, आदरणीय प्रा. ले. डॉ. प्रदीप सूर्यवंशी, प्रा. बी. टी. घुटे, प्रा. संतोष पाटील, प्रा. अशोक वाघमारे, प्रा. महेश जंगापळे व इतर अनेक प्राध्यापकांचे प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष सहकार्य लाभले.

ले.प्रा. विवेक झंपले
प्रभारी

फॅशन डिझाईन

शैक्षणिक वर्षाची सुरुवात विभागातील प्राध्यापक आणि विद्यार्थ्यांद्वारे तयार करण्यात आलेले मास्क याचे वाटप करून करण्यात आले. दयानंद शिक्षण संस्था अंतर्गत दयानंद कला महाविद्यालय फॅशन डिझाईन विभाग यांनी सामाजिक बांधिलकी दायित्व म्हणून कोरोनाच्या संकट काळात सर्वत्र लॉकडाउन असताना लातूर शहरातील अत्यावश्यक सेवा बजावणारे अधिकारी कर्मचाऱ्यांना कोरोनाचा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी लातूर शहरातील प्रशासकीय सेवा देणारे महानगरपालिका सफाई कामगार, लातूर व उदगीर पोलिस स्टेशन अंतर्गत येणारे कर्मचारी, दयानंद शिक्षण संस्था अंतर्गत येणारे सर्व प्राध्यापक, कर्मचारी, पत्रकार, बँक, बालगृह, अनाथ आश्रम

इत्यादी ठिकाणी मास्कचे वाटप करण्यात आले. सामाजिक कार्य या भावनेतून दयानंद शिक्षण संस्था यांनी ७०० मीटर कपड्याची उपलब्धता करून दिली या यातून १४००० मास्क बनविण्यात आले या यासाठी संस्थेला ३२००० ते ३५००० पर्यंत खर्च आलेला आहे. कोरोना काळात महत्त्वपूर्ण कामगिरी सामाजिक बांधिलकी या नात्याने केलेली आहे.

यानंतर फॅशन डिझाईन विभागातील करिअर आणि अभ्यासक्रम या विषयावर दि. १२ ऑगस्ट रोजी वेबीनार घेण्यात आला. ऑनलाईन द्वारे विद्यार्थ्यांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद होता.

दि. ६ जानेवारी २०२१ रोजी फॅशन डिझायनर प्रियंका दिखवत, मुंबई यांचे 'स्टायलिंग

इन फॅशन' या विषयावर ऑनलाईन गेस्ट लेक्चर आयोजित करण्यात आले होते.

दि. १६ जून २०२१ रोजी 'करिअर इन फॅशन' या विषयावर कुंजण बजाज यांचे गेस्ट लेक्चर घेण्यात आले. यामध्ये विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्त प्रतिसाद नोंदवला.

तसेच दि. १६ जुलै २०२१ रोजी फॅशन डिझाईन विभागातर्फे इको फ्रेंडली आर्टिकल्स या विषयावर ऑनलाईन वर्कशॉप घेण्यात आले. या

वर्कशॉपद्वारे विद्यार्थ्यांना वेस्ट मटेरियल पासून क्रिएटीव्ह आर्टिकल्स बनविण्याचे स्किल सांगण्यात आले.

लॉकडाऊनच्या काळात २०२० च्या तुकडीतून पदवी पूर्ण केलेल्या श्रीदेवी झिंजरूटे हिला फिल्म व सिरिअल्समध्ये कॉस्चुम डिझाईनर म्हणून काम करण्यात संधी मिळाली.

प्रा. सुवर्णा लवंद
विभाग प्रमुख, फॅशन विभाग

दयानंद स्पर्धा परिक्षा केंद्र

दयानंद कला महाविद्यालयात येणारा विद्यार्थी हा बहुतांशपणे ग्रामीण भागातील आहे. म्हणून दयानंद शिक्षण संस्थेचे मा. अध्यक्ष, लक्ष्मीरमणजी लाहोटी व मा. सचिव रमेशजी बियाणी यांनी ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना स्पर्धा परीक्षेची तयारी करता यावी, हे विद्यार्थी पुणे, मुंबई, औरंगाबाद किंवा इतर तत्वम शहरात आर्थिक अडचणीमुळे जाऊन अभ्यास करू शकत नाहीत म्हणून दयानंद कला महाविद्यालयातच युपीएससी, एमपीएससी, पीएसआय, एसआयटी, बँकिंग किंवा सरल सेवा भरतीच्या परीक्षेची तयारी करून घेण्यासाठी इ.स. २०१२ मध्ये दयानंद स्पर्धा परीक्षा केंद्र स्थापन करण्यात आले. या केंद्रात स्पर्धा परीक्षेची तयारी करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना विविध सेवा सुविधा महाविद्यालयाकडून उपलब्ध करून दिल्या जातात. यामध्ये स्वतंत्र स्पर्धा परीक्षेचे अद्यावत

ग्रंथालय, अभ्यासिका (मुला-मुलींसाठी स्वतंत्र) अध्यापन इत्यादी सेवा पुरवल्या जातात. दरवर्षी अद्यावत स्पर्धा परीक्षेची पुस्तके ग्रंथालयात खरेदी केली जातात. पण शै. वर्ष २०२०-२१ मध्ये कोरोना संकटामुळे पुस्तक खरेदी करता आली नाही. ग्रंथालयात स्पर्धा परीक्षेस उपयुक्त मराठी व इंग्रजी वर्तमानपत्रे, मासिके, विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करून देण्यात आली.

या अभ्यास केंद्रात २५० विद्यार्थी आसन क्षमतेची सर्व सोयीनी युक्त अभ्यासिका उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. यामध्ये १०० आसन क्षमतेची मुलींची व २५० मुलांची बैठक व्यवस्था या ठिकाणी आहे. ही अभ्यासिका सकाळी ७ ते रात्री ११ वाजेपर्यंत सुरू असते. यामध्ये महाविद्यालयातील विद्यार्थी व बाहेरील विद्यार्थीही प्रवेश घेऊ शकतात. यासाठी २०० रूपये व्यवस्था

फी घेतली जाते. तसेच ज्यांना वाचनासाठी पुस्तके घ्यावयाची आहेत त्यांच्याकडून सुरक्षेसाठी १००० रुपये अनामत रक्कम घेतली जाते. विद्यार्थ्यांमध्ये विविध स्पर्धा परीक्षांविषयी जन-जागृती व्हावी यासाठी विविध यशस्वी विद्यार्थ्यांचे मार्गदर्शन व प्रशासनातील अधिकाऱ्यांची व्याख्याने आयोजित

केली जातात. कोविड-१९ च्या संकटामुळे शै. वर्ष २०२०-२१ मध्ये बरेच दिवस अभ्यासिका बंद ठेवावी लागली. परंतु विद्यार्थ्यांना आवश्यक ऑनलाईन मार्गदर्शन या काळात करण्यात आले. या केंद्राचे समन्वयक म्हणून प्रा. डॉ. सुभाष कदम यांनी काम पाहिले.

प्रा.डॉ. सुभाष कदम

मराठी वाङ्मय मंडळ

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२०२१ मध्ये महाविद्यालयात मराठी वाङ्मय मंडळाची ऑनलाईन अॅपद्वारे स्थापना करण्यात आली. जुलै २०२० मध्ये झूम मिटिंगद्वारे विद्यार्थ्यांना मंडळाच्या ध्येय उद्दिष्टांची माहिती देण्यात आली. ३ मार्च २०२० रोजी झूम मिटिंगद्वारे विद्यार्थ्यांचे काव्यवाचन घेण्यात आले तर ऑगस्ट २०२० रोजी कथाकथन कसे करावे या विषयी डॉ. अंकुशकुमार चव्हाण यांनी मार्गदर्शन केले. दि. ५ ऑक्टोबर २०२० रोजी डॉ. शिवाजी जवळगेकर यांनी 'विद्यार्थ्यांनी काव्यवाचन कसे करावे' या विषयावर मार्गदर्शन केले. १६ डिसेंबर २०२० रोजी 'नाट्यसंवाद वाचन' हा कार्यक्रम अॅपद्वारे घेण्यात आला. दि. ८ फेब्रुवारी २०२१ रोजी विद्यार्थ्यांना शुद्ध लेखनाविषयी मार्गदर्शन करण्यात आले.

याशिवाय दि. १ ते १५ जानेवारी २०२१ दरम्यान 'मराठी भाषा संवर्धन पंधरवाडा'

ऑनलाईन पद्धतीने साजरा करण्यात आला. २७ फेब्रुवारी २०२१ रोजी कवी कुसुमाग्रज यांचा जन्मदिवस 'मराठी भाषा भाषा गौरव दिन' म्हणून साजरा करण्यात आला. या प्रसंगी विद्यार्थ्यांना कवी कुसुमाग्रह यांच्याविषयी माहिती देण्यात आली. मराठी विभागातील गुणवंत विद्यार्थ्यांचा मंडळाच्या वतीने मा. प्राचार्यांच्या शुभहस्ते गौरव करण्यात आला. मराठी वाङ्मय मंडळाच्या सर्व कार्यक्रमासाठी प्राचार्य डॉ. एस. पी. गायकवाड, विभागप्रमुख डॉ. शिवाजी जवळगेकर, संगणकतज्ज्ञ प्रा. सचिन पतंगे यांचे मार्गदर्शन लाभले तर कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी डॉ. सुनीता सांगोले, डॉ. सुभाष कदम यांचे सहकार्य लाभले.

डॉ. अंकुशकुमार चव्हाण
प्रभारी

महिला तक्रार निवारण केंद्र

दयानंद कला महाविद्यालयात २०१४-१५ या शैक्षणिक वर्षापासून न्यायमूर्ती चंद्रशेखर धर्माधिकारी यांच्या सूचनेनुसार तसेच विशाखा मार्गदर्शक तत्वांनुसार अंतर्गत महिला तक्रार निवारण समितीची स्थापना करण्यात आली आहे. कामाच्या ठिकाणी महिलांचा लैंगिक छळ करण्यापासून प्रतिबंध करण्यासाठी ही समिती कार्यरत आहे. प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड यांच्या मार्गदर्शनानुसार डॉ. अंजली जोशी यांच्या अध्यक्षतेखाली ही समिती कार्य करते. या समितीची कार्यकारिणी पुढीलप्रमाणे आहे-

सदस्य - डॉ. शिवाजी गायकवाड, अध्यक्ष- डॉ. अंजली जोशी, सदस्य- प्रा. दुर्गा शर्मा, प्रा. सुवर्णा लवंद, प्रा. अंजली बनसोडे, चंद्रकला भार्गव, कुमुदिनी भार्गव, अश्विनी सुरवसे, डॉ. सुनील साळुंखे, डॉ. प्रदीप सूर्यवंशी, डॉ. अशोक वाघमारे, श्री. नवनाथ भालेराव.

दर चार महिन्यांनी महिला तक्रार निवारण समितीची बैठक आयोजित केली जाते. त्यामध्ये महिला लैंगिक अत्याचाराच्या तक्रारींचा आढावा घेतला जातो. त्याबरोबरच स्त्री सक्षमीकरणाचे उपक्रमही राबवले जातात. विद्यार्थी-विद्यार्थिनींचे समुपदेशनही केले जाते. विशाखा मार्गदर्शक तत्वांनुसार या समितीत ५०% महिला सदस्य असून २ समाजसेविका यात सदस्य म्हणून कार्यरत आहेत.

शै. वर्ष २०२०-२१ मध्ये दि. २९-१०-२०२० तसेच दि. २५-६-२०२१ रोजी

समितीच्या बैठका संपन्न झाल्या. यात लैंगिक अत्याचाराच्या तक्रारींचा आढावा घेण्यात आला. भारतीय स्त्री शक्ती आणि दयानंद कला महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने महिलांसाठी कार्यशाळा आयोजित करण्यातचे ठरवण्यात आले.

१ जानेवारी २०२० रोजी या समितीतर्फे डिजिटल साक्षरता कार्यशाळा घेण्यात आली. या कार्यशाळेत विद्यार्थिनी व महिला कर्मचाऱ्यांना डिजिटल साक्षरता संबंधी मार्गदर्शन करण्यासाठी सौ. अर्चना सोमाणी उपस्थित होत्या. ही कार्यशाळा राज्य महिला आयोग, मराठवाडा बहुउद्देशीय संस्था यांच्या संयुक्त विद्यमाने घेण्यात आली. यात २५० विद्यार्थिनींनी सहभाग नोंदवला.

२७ सप्टेंबर २०१९ रोजी छोटीसी आशा हा विद्यार्थिनींशी मुक्त संवादाचा कार्यक्रम घेण्यात आला. यात ८०० विद्यार्थिनींनी सहभाग घेऊन आपल्या अडचणींविषयी चर्चा केली. प्राचार्यांशी चर्चा करून त्यांच्या अडचणी सोडवण्यात आल्या.

महिला आयोग राष्ट्रीय परीक्षा २०१८ चे आयोजन करून विद्यार्थिनींना महिला कायद्या संबंधी सजग करण्यात आले. यात ६३ विद्यार्थिनींचा सहभाग होता. दयानंद कला महाविद्यालयातील विद्यार्थिनींना सुरक्षित वातावरणात शिक्षण घेता यावे म्हणून महिला तक्रार निवारण समिती कार्य करते. या समितीच्या अध्यक्षपदाची जबाबदारी माझ्यावर देऊन विश्वास व्यक्त केल्याबद्दल प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड सराचें आभार.

डॉ. अंजली जोशी
महिला तक्रार निवारण समिती

सांस्कृतिक विभाग

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ हे वर्ष सांस्कृतिक विभागासाठी कोविड-१९ मुळे विविध उपक्रम घेण्यासाठी खुपच अडचणीचे ठरले. या वर्षात आंतरमहाविद्यालयीन युवक महोत्सव, इन्द्रधनुष्य, पश्चिम विभागीय आंतरविद्यापीठ स्पर्धा, राष्ट्रीय युवक महोत्सव, राष्ट्रीय कव्वाली स्पर्धा, अष्टविनायक राष्ट्रीय संगीत स्पर्धा, रिऑलिटी शो इत्यादी अनेक महोत्सव व स्पर्धा ज्या विद्यार्थ्यांच्या कलागुणांना व्यासपीठ उपलब्ध करून देतात त्या होवू शकल्या नाही. तरी विद्यार्थ्यांनी या वर्षात जेव्हा लॉकडाऊनचे नियम शिथिल केले गेले तेव्हा लातूर विभागीय युवक महोत्सव, राज्य स्तरीय युवा महोत्सव, रिऑलिटी शो यामध्ये घवघवीत यश संपादन केले.

भारत सरकारच्या क्रीडा वयुवक सेवा संचालनालय यांच्या वतीने आयोजित लातूर विभागीय स्तरावरील स्पर्धेत दयानंद कला महाविद्यालयाने लोकनृत्य (लावणी) व लोकगीत (गोंधळ) या कलाप्रकारात सर्वप्रथम क्रमांक पटकावला.

दि. ३ जानेवारी २०२१ रोजी मुंबई विभागाच्या वतीने आयोजित राज्य स्तरीय युवा महोत्सवासाठी या विद्यार्थ्यांची निवड झाली आहे. या स्पर्धेत लोकनृत्य या कला प्रकारात लावणीनृत्य सादर करून द्वितीय क्रमांक पटकावला. यात कु. तनुजा शिंदे, कु. साक्षी आदमाने, कु. दीप्ती जाधव यांनी सहभाग नोंदविला. त्यांना स्नेहा शिंदे

हिचे मार्गदर्शन लाभले तर लोकगीत स्पर्धेत राजन सरवदे, ज्योतिबा बडे, सचिन जाधव, स्वरांजली पांचाळ, अधिराज जगदाळे, कु. यशश्री पाठक, अनंत खलुले यांनी सहभाग नोंदविला. त्यांना सुरज साबळे याने ढोलकीच्या साथसंगत केली. यांना सांस्कृतिक मंडळाचे प्रभारी डॉ. बालाजी घुटे, डॉ. देवेंद्र कुलकर्णी, डॉ. संदीपान जगदाळे, प्रा. शरद पाडे यांनी मार्गदर्शन केले.

कलर्स मराठी या वाहिनीवरील मराठी गीतांचा अत्यंत लोकप्रिय असलेला कार्यक्रम म्हणजेच 'सुर नवा ध्यास नवा'. या कार्यक्रमाचे चौथे पर्व दि. ५ एप्रिल पासून सुरू झाले. या कार्यक्रमात दयानंद कला महाविद्यालयात बी. ए. प्रथम वर्षात संगीत विषयाचे अध्ययन करणाऱ्या कु. किशोरी भुजंग मुर्के हिची निवड झाली. 'सूर नवा ध्यास नवा - आशा उद्याची' हे चौथे पर्व महिला विशेष असणार आहे. या स्पर्धेसाठी गाण्याच्या ऑडिओ क्लिप्स मागवण्यात आल्या होत्या. हजारो युवती व महिलांनी याला उत्स्फूर्त प्रतिसाद दिला. यातील निवड गायिकांना मुंबई येथे बोलावून प्रत्यक्ष निवड चाचणी घेण्यात आली. या हजारो महिलांपैकी केवळ १६ युवती/महिलांची निवड करण्यात आली आहे. या स्पर्धेत तिने शास्त्रीय गायनावर आधारित गाणी सादर करून अंतिम ८ स्पर्धेकांत पोचली. तिला सर्वोत्कृष्ट सादरीकरणाबद्दल मानाची कट्यार देऊन अवधूत गुप्ते व राष्ट्रीय पुरस्कार विजेते गायक महेश काळे

यांच्या हस्ते सन्मानित करण्यात आले.

शास्त्रीय संगीताचा झेंडा सातासमुद्रापलिकडे घेऊन जाणारे, राष्ट्रीय पुरस्कार प्राप्त गायक पं. महेश काळे यांनी किशोरी मर्के हिचे गायन ऐकून तिला इंडियन क्लासिकल म्युझिक अॅण्ड आर्टस् फाऊंडेशन स्कॉलरशिप जाहीर केली आहे. या माध्यमातून तिला प्रतिमहा १० हजार रुपये व पं. महेश काळे यांच्याकडून मोफत शास्त्रीय संगीताचे धडे मिळणार आहेत.

ही शिष्यवृत्ती तिला शास्त्रीय संगीताचे शिक्षण घेईपर्यंत मिळणार आहे. आतापर्यंत केवळ दोघांना ही शिष्यवृत्ती मिळाली आहे.

सांस्कृतिक विभागास संस्थाध्यक्ष मा. लक्ष्मीरमणजी लाहोटी, सचिव रमेशजी बियाणी, प्राचार्य डॉ. एस. पी. गायकवाड हे सातत्याने मानसिक, आर्थिक व नैतिक पाठबळ देऊन प्रोत्साहन देतात.

डॉ. बालाजी घुटे
प्रभारी

कनिष्ठ महाविद्यालय

विद्यार्थ्यांना यशाकडे घेऊन जाणारा सर्वात जवळचा मार्ग म्हणजे दयानंद कला महाविद्यालय, अशी ख्याती असलेल्या महाविद्यालयाचा उपप्राचार्य म्हणून काम करताना मला सार्थ अभिमान वाटतो. विद्यार्थ्यांचे यश आणि दयानंद कला महाविद्यालय हे दोन शब्द एकमेकांना पर्यायी झाले आहेत. कला शाखेत यशस्वी कारकीर्द करण्यासाठी महाराष्ट्रातील अनेक जिल्ह्यातील विद्यार्थी इयत्ता दहावी नंतर लातूरच्या दयानंद कला महाविद्यालयास प्रथम प्राधान्य देतात. आधुनिक तंत्र पद्धतीचो अध्ययन-अध्यापनासाठी वापर, सरवारातील सातत्य, गुणवत्ता विकास वर्गाचे उत्तम नियोजन, शैक्षणिक सहली, प्रदर्शन, लेखन, वाचन व संभाषण कौशल्य विकसित करण्यासाठी सातत्याने समन्वय असावा यासाठी विद्यार्थी-पालक मेळाव्याचे आयोजन, निवडक गुणवंत

विद्यार्थ्यांसाठी शिक्षक पालक योजना या सारख्या अनेक योजना आखून दयानंद कला महाविद्यालय आपल्या यशाची उज्ज्वल परंपरा कायम ठेवून यशाची नवनवी शिखरे पादाक्रांत करित आहे.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ वर्षाच्या सुरुवातीस महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा. डॉ. एस. पी. गायकवाड यांच्या अध्यक्षतेखाली कनिष्ठ महाविद्यालयीन प्राध्यापकांची बैठक घेऊन विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी विविध समित्या गठीत करण्यात आल्या. वर्षभराच्या कामकाजाचे उत्तम नियोजन करण्यात आले.

यश मिळविण्यासाठी आवश्यक असणारी सर्वात मोठी शक्ती म्हणजे आत्मविश्वास होय. आत्मविश्वास हा सरावातून निर्माण होतो. १२ वी बोर्ड परीक्षेत यश मिळविण्याच्या दृष्टीने विद्यार्थ्यांकडून सातत्याने सराव करून घेण्यासाठी

महाविद्यालयातील परिक्षा विभाग प्रमुख प्रा. एस. बी. कुलकर्णी, प्रा. शैलेश सूर्यवंशी व प्रा. जिगाजी बुद्रुके यांच्याकडे परीक्षा विभागाची जबाबदारी सोपविण्यात आली. परीक्षा विभागाने वर्षभराचे उत्तम नियोजन करून इ. १२ वी वर्गाच्या विद्यार्थ्यांसाठी एकूण ६ सराव परीक्षांचे आयोजन केले. विद्यार्थ्यांना उत्तेजन देण्यासाठी प्रत्येक परीक्षेत प्रथम, द्वितीय व तृतीय येणाऱ्या विद्यार्थ्यांस अनुक्रम रुपये १०००/-, ७००/- व ५००/- या प्रमाणे रोख पारितोषिके महाविद्यालयाच्या वतीने देण्यात आली.

इयत्ता १२ वी च्या विद्यार्थ्यांत गुणात्मक स्पर्धा वाढावी म्हणून त्यांना प्रोत्साहनपर रोख पारितोषिके संस्थेकडून प्रथम येणाऱ्यास १० हजार तसेच संस्था पदाधिकारी, प्राध्यापक यांच्याकडून ही विविध रोख पारितोषिके असे हजारो रुपयांची पारितोषिके विद्यार्थ्यांना दिली जातात. यामुळे महाविद्यालयाच्या १२ वी बोर्ड परीक्षेची निकालाची उज्ज्वल परंपरा कायम ठेवली आहे.

विद्यार्थ्यांच्या यशात केवळ महाविद्यालयाचाच वाटा नसतो तर त्यांच्या कुटुंबाचाही मोलाचा वाटा असतो. त्यामुळे शिक्षक व पालकांमध्ये संवाद असणे आवश्यक असते. असा संवाद साधला जावा यासाठी दर शुक्रवारी व शनिवारी प्रत्येक वीस विद्यार्थ्यांच्या पालकांच्या बैठकीचे आयोजन करण्यात येते. बैठकीत विद्यार्थी व पालकांच्या समस्या समजून घेऊन व त्या समस्या सोडवून विद्यार्थी व पालकात एक विश्वासाचे वातावरण निर्माण करण्यात येते.

उपस्थिती समितीने दर महिन्याला अनुपस्थित विद्यार्थ्यांची दखल घेऊन विद्यार्थ्यांच्या

पालकांपर्यंत अनुपस्थिती बाबत लघु संदेशाद्वारे व प्रत्येक दूरध्वनीद्वारे संपर्क करून माहिती देण्यात आली.

विद्यार्थ्यांची ग्रामीण जीवनाशी नाळ जोडून ठेवण्यासाठी आमच्या महाविद्यालयाचा एन.एस. एस. विभाग नेहमी अग्रेसर असतो. कर्तृत्ववान कार्यक्रम अधिकारी प्रा. विलास कोमटवार व प्रा. सुरेश क्षीरसागर यांच्या नेतृत्वाखाली राष्ट्रीय सेवा योजनेचा विभाग कार्यरत आहे.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड यांनी इयत्ता ११ वी व इयत्ता १२ वी वर्गातील विशेष प्राविण्यात असलेल्या विद्यार्थ्यांना ग्रंथालयाचा मनसोक्त वापर करता यावा यासाठी 'गोल्ड कार्ड' ही संकल्पना नव्यानेच राबविली. त्यामुळे या योजनेचा १६७ विद्यार्थ्यांनी फायदा घेतला. तसेच त्यांच्यासाठी स्वतंत्र अभ्यासिकेची व्यवस्था सुद्धा केली.

विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासात महाविद्यालयाचा क्रीडा विभाग देखील मोलाचे योगदान देत आहे. या विभागातर्फे विद्यार्थ्यांसाठी कबड्डी, व्हॉलिबॉल, क्रिकेट, जिम्नॅस्टिक, योगा इत्यादी विविध क्रीडा प्रकाराचे आयोजन करण्यात आले. यातील अनेक विद्यार्थ्यांची निवड विभाग व राज्य पातळीवर झालेली आहे.

दयानंद महाविद्यालयात विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक हिताचा विचार करता नाविन्यपूर्ण उपक्रम नेहमीच राबविले जातात. कोरोना विषाणूच्या प्रादुर्भावाचे परिणाम पाहता विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक हिताचा विचार करून महाविद्यालयातील प्राध्यापकांनी १२ वी वर्गातील विद्यार्थ्यांकरिता ऑनलाईन तासिका सुरू करण्यात आल्या

असून गुगल फॉर्मच्या माध्यमातून ऑनलाईन टेस्ट व असाइनमेंट घेण्यात आल्या. तसेच ऑनलाईन रिझल्ट व प्रमाणपत्रही विद्यार्थ्यांना देण्यात आले. ऑनलाईन ई-लर्निंग मॉडल्सच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना पीपीटी, व्हिडिओ व ऑनलाईन लेक्चर व ई बुक्स संदर्भातील माहिती महाविद्यालयाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. 'भारत पढे ऑनलाईन' ही योजना महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांसाठी वर्षभर राबविली जात आहे. तसेच इ. ११ वी व १२ वी वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी वर्षभर मायक्रोसॉफ्ट टीम्सच्या माध्यमातून ऑनलाईन तासिका व परीक्षा घेतल्या जातात.

इयत्ता ११ वी च्या गरीब व होतकरून

विद्यार्थ्यांना मोफत गणवेश वाटप करण्यात आले तसेच कमवा व शिका या योजनेत विद्यार्थ्यांना सहभागी करून घेऊन त्यांना आर्थिक मदत करण्यातही आमचे महाविद्यालय अग्रेसर आहे. दयानंद शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा. लक्ष्मीरमणजी लाहोटी, शालेय समितीचे चेअरमन मा. ललितभाई शाह, सचिव मा. रमेशजी बियाणी, संयुक्त सचिव मा. सुरेशजी जैन यांचे मार्गदर्शन व प्रोत्साहन तसेच प्र.प्राचार्य डॉ. एस. पी. गायकवाड यांचे सुक्ष्म नियोजन व कार्य तत्परता आणि प्राध्यापकांच्या सहकार्याने विद्यार्थ्यांच्या उज्ज्वल यशासाठी आमचे महाविद्यालय नेहमीच अग्रेसर राहण्याचा प्रयत्न करते.

उपप्राचार्य अनिलकुमार माळी

संशोधन विभाग

राष्ट्रीय पातळीवर संशोधक म्हणून मान्यता पावलेल्या संशोधक अभ्यासकांची परंपरा लाभलेले दयानंद कला महाविद्यालयाचे संशोधन केंद्र आहे. मराठी, हिंदी व इंग्रजी या विषयातील अनुदानित पदव्युत्तर विभागासोबतच स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठाची मान्यता प्राप्त संशोधन केंद्रे आहेत. आज मितीस संशोधन केंद्रास मराठी विषयात १५, हिंदी विषयात १६ तर इंग्रजी विषयात १४ असे एकूण ४५ संशोधन मार्गदर्शक आहेत. आजपर्यंत तिनही विषयातील कार्यरत संशोधकांची संख्या ११० होती. या वर्षी नव्या ३५ विद्यार्थ्यांनी संशोधन केंद्रात नोंदणी केली आहे

असे एकूण १४५ विद्यार्थी संशोधन केंद्रात कार्यरत आहेत. यावर्षी ६ विद्यार्थ्यांनी पूर्व मौखिकी देऊन प्रबंध सादर करण्यात मान्यता घेतली आहे. विद्यापीठाच्या सूचनेप्रमाणे प्रोग्रेस रिपोर्ट सेमिनार आणि कोर्सवर्कचे आयोजन नियमितपणे केले गेले.

महाविद्यालयातील प्राध्यापकांत संशोधनास गती मिळावून म्हणून संशोधन विभागाच्या वतीने संस्थेच्या रू. ८०००/- इतक्या अनुदानातून IAE, हैद्राबाद या संस्थेच्या वतीने आयोजित 'National Webinar on Current Trends, IPR & Patents, Project Proposals and Fund Raising' या विषयावरील वेबिनारचा ४ प्राध्यापकांनी लाभ घेतला. संस्थेच्या वतीने

लघुशोध प्रकल्पास अनुदान दिले जाते. यात दोन प्राध्यापकांना लघुशोध प्रकल्पासाठी रु. ३० हजार मंजुरी मिळाली आहे. दयानंद शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा. लक्ष्मीरमण लाहोटी, सचिव मा. रमेश बियाणी यांच्याकडे असलेल्या दूरदृष्टीमुळे प्राध्यापकांच्या संशोधन कार्यास मिळणारे आर्थिक पाठबळ संशोधन विकासास प्रोत्साहन देणारे ठरले. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड यांच्या प्रोत्साहनातून चालू शैक्षणिक वर्षात ४ प्राध्यापकांनी लघुशोध प्रकल्प प्रस्ताव सादर केला आहे. नियमित बैठका घेऊन संशोधन विभाग अद्यावत करण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न केले जातात.

म्हणूनच परिसरातील संशोधकांस, संशोधक मार्गदर्शकांस दयानंद कला महाविद्यालयातील संशोधन विभागाची मदत होते.

अहवालात नमुद करण्यास अभिमान वाटतो की, विद्यापीठाने नेमलेल्या समितीच्या मार्फत दयानंद कला महाविद्यालयाच्या संशोधन केंद्राचे मूल्यमापन करून घेण्यात आले. यात विद्यापीठाने संशोधन विभागास 'अ' दर्जा देऊन गौरव केला आहे.

डॉ. सुनीता सांगोले
संचालक
संशोधन विभाग

हिन्दी साहित्य मंडल

प्रति वर्ष की तरह इस वर्ष भी महाविद्यालय में हिंदी साहित्य मंडल की स्थापना की गई। इस मंडल के माध्यम से छात्रों में हिंदी के प्रति रूचि बढ़ाने का काम किया जाता है। साथ ही साथ मंडल के निम्नलिखित उद्देश्य रहे हैं-

- छात्रों का हिंदी साहित्य में चल रहे विविध विमर्श के प्रति आकर्षण बढ़ाना।
- हिंदी साहित्य के प्रति छात्रों के अंदर रूचि बढ़ाना।
- अहिंदी प्रदेश में हिंदी का प्रचार-प्रसार करना।
- विविध स्पर्धाओं का आयोजन करना।
- हिंदी साहित्यिकों के जयंती आदि कार्यक्रम का आयोजन करना।
- हिंदी विषय के छात्रों को केवल हिंदी में बोलने

के लिए उनको प्रोत्साहन देना।

- वर्तमान में हिंदी पढ़ने, बोलने, लिखने के लिए उनको प्रेरित करना।
- हिंदी जगत में रोजगार के अवसरों का छात्रों को ज्ञान देना।

उपरोक्त उद्देश्यों के अतिरिक्त और भी ढेर सारे उद्देश्य रहे हैं लेकिन शब्द मर्यादा के कारण प्रमुख उद्देश्य यहाँ दिए गए हैं।

महामारी कोरोना के कारण महाविद्यालय बंद होने के कारण कोई कार्यक्रम नहीं हुआ लेकिन फिर भी 'समाज माध्यम' के जरिये छात्रों को मार्गदर्शन तथा ज्ञान दिया गया।

डॉ. प्रदीप सूर्यवंशी

स्टाफ अकॅडमी

राष्ट्रीय पातळीवर संशोधक म्हणून मान्यता पावलेल्या संशोधक अभ्यासकांची परंपरा लाभलेले दयानंद कला महाविद्यालयाचे संशोधन केंद्र आहे. मराठी, हिंदी व इंग्रजी या विषयातील अनुदानित पदव्युत्तर विभागासोबतच स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठाची मान्यता प्राप्त संशोधन केंद्रे आहेत. आज मितीस संशोधन केंद्रास मराठी विषयात १५, हिंदी विषयात १६ तर इंग्रजी विषयात १४ असे एकूण ४५ संशोधन मार्गदर्शक आहेत. आजपर्यंत तिनही विषयातील कार्यरत संशोधकांची संख्या ११० होती. या वर्षी नव्या ३५ विद्यार्थ्यांनी संशोधन केंद्रात नोंदणी केली आहे असे एकूण १४५ विद्यार्थी संशोधन केंद्रात कार्यरत आहेत. यावर्षी ६ विद्यार्थ्यांनी पूर्व मौखिकी देऊन प्रबंध सादर करण्यात मान्यता घेतली आहे. विद्यापीठाच्या सूचनेप्रमाणे प्रोग्रेस रिपोर्ट सेमिनार आणि कोर्सवर्कचे आयोजन नियमितपणे केले गेले.

महाविद्यालयातील प्राध्यापकांत संशोधनास गती मिळवून म्हणून संशोधन विभागाच्या वतीने संस्थेच्या रू. ८०००/- इतक्या अनुदानातून IAE, हैद्राबाद या संस्थेच्या वतीने आयोजित 'National Webinar on Current Trends, IPR & Patents, Project Proposals and Fund Raising' या विषयावरील वेबीनारचा ४ प्राध्यापकांनी लाभ घेतला. संस्थेच्या वतीने प्रोत्साहन व आर्थिक पाठबळ लाभते. प्रस्तुत कार्यशाळेसही संस्थेचे अनुदान लाभले आहे. महाविद्यालयाचे प्राचार्य अशा उपक्रमास नेहमी प्रोत्साहित करतात.

तसेच सर्व प्राध्यापक तसेच प्रशासकीय कर्मचारी यांच्याकडून मिळणाऱ्या सहकार्यामुळेच Faculty Development Program यशस्वी होऊ शकला. प्रस्तुत Work Efficiency Improvement Strategies कार्यशाळा आम्हा सर्व स्टाफचे मनोबल उंचावून कार्यक्षमता वाढीस गती देणारी ठरली. यापुढी असे उपक्रम सतत घेण्याचा मनोदय आहे.

डॉ. सुनीता सांगोले
समन्वयक, स्टाफ अकॅडमी

Movie Club

For inculcating film appreciation last year a movie club was established. B.A. and M.A. students were enrolled for the year 2020-2021. The club was inaugurated at the auspicious hands of Prof. Santosh Pathare (well known film critic and stage artist).

The club also signed Memorandum of Understanding (MoU) with Abjijaat Film Society, Latur for screening classic and western movies. Under the banner of Movie Club a promotional programme of a Marathi movie Mhorkya was conducted. The programme was graced by the director, the child artist lead etc. Due to covid-19 screening of movies was not possible.

Dr. Doke N. N.
Incharge, Movie Club

कमवा व शिका योजना

दयानंद कला महाविद्यालयात शिक्षण घेत असलेल्या आर्थिक दुर्बल विद्यार्थ्यांसाठी 'कमवा आणि शिका योजना' राबवली जाते. या महाविद्यालयामध्ये येणारे बहुसंख्य विद्यार्थी हे ग्रामीण भागातून येतात. त्यांची आर्थिक परिस्थिती कमालीची नाजूक असते. अशा आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल विद्यार्थ्यांना स्वकमाईतून शिक्षण घेण्यास मदत व्हावी या हेतुने ही योजना महाविद्यालयात राबविली जाते.

दरवर्षी आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत विद्यार्थ्यांसाठी शैक्षणिक वर्षाच्या प्रारंभी सूचना काढून इच्छुक विद्यार्थ्यांची प्राचार्य कक्षात मुलाखत घेण्यात येते. उपस्थित विद्यार्थ्यांमधून व त्यांची गरज लक्षात घेऊन २० विद्यार्थ्यांची

निवड करण्यात येते. निवड करण्यात आलेल्या विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयात हलकेसे एक तासाचे काम विभागून देण्यात येते. यामध्ये कार्यालय, ग्रंथालय, वर्ग खोल्या स्वच्छता, झाडाला पाणी घालणे, ग्रंथालयातील पुस्तकाची व्यवस्था, पुस्तक देव-घेव इत्यादी कामांचा समावेश होतो. अशा सहभागी विद्यार्थ्यांना महिन्याला ठराविक मानधन देण्यात येते. त्यामुळे संबंधीत विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक खर्चासाठी महाविद्यालयाकडून थोडीफार आर्थिक मदत होते. याशिवाय विद्यार्थी दशेपासूनच श्रमप्रतिष्ठेचे महत्त्वही पटवून देण्याचे कार्य महाविद्यालय करते.

डॉ. रामेश्वर खंदारे
सन्वयक

विद्यार्थी-शिक्षक-पालक संघ

महाविद्यालयामध्ये विद्यार्थी-शिक्षक-पालक संघाची स्थापना करण्यात आली आहे. विद्यार्थी-शिक्षक-पालक संघाचे अध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड आणि समन्वयक म्हणून प्रा. डॉ. रामेश्वर खंदारे यांची तर सदस्य म्हणून प्रा. विलास कोमटवाड यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे.

विद्यार्थी-शिक्षक-पालक हे देशाचे महत्त्वाचे आधारस्तंभ आहेत. महाविद्यालयाच्या आणि विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक विकासामध्ये विद्यार्थ्यांबरोबरच त्यांच्या पालकांचाही मोठा

हातभार असतो. त्यामुळे विद्यार्थी-शिक्षक-पालक संघाची स्थापना करण्यात आली आहे.

या संघामार्फत विद्यार्थी व पालकांच्या मनात असलेले संभ्रम, शंका, अडचणी दूर करण्याचे कार्य केले जाते. विद्यार्थी हिताची व विकासायी रणनिती ठरविण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य केले जाते. पालकांचा प्राध्यापक व महाविद्यालया प्रती काय अभिप्राय आहे? याचीही चाचपणी या संघामार्फत केली जाते.

प्रा.डॉ. रामेश्वर खंदारे
समन्वयक

सामाजिक शास्त्रे अभ्यास मंडळ

महाविद्यालयामध्ये पदवी व पदवी स्तरावर शिक्षण घेत असताना विद्यार्थ्यांना शिक्षणाबरोबरच सामाजिक मूल्यांची / कर्तव्यांची जाणीव करून देण्यासाठी तसेच विद्यार्थ्यांच्या विविध कलागुणांना वाव मिळवून देण्यासाठी सामाजिक शास्त्रे अभ्यास मंडळाची स्थापना करण्यात येते.

या अभ्यास मंडळाच्या सर्व पदाधिकाऱ्यांची निवड महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांच्या मार्गदर्शनानुसार विद्यार्थ्यांतूनच करण्यात येते.

या अभ्यास मंडळांतर्गत निसर्गात व समाजात घडणाऱ्या घटनांचे विश्लेषणात्मक कार्यक्रम आयोजित केले जातात व विद्यार्थ्यांच्या जिज्ञासू वृत्तीला प्रोत्साहित केले जाते. यामध्ये सामाजिक समस्या, सामाजिक समूह, सामाजिक घटना, सामाजिक पर्यवेक्षण, सामाजिक परिवर्तन, संस्कृती, सामाजिकरण, समुदाय यांचा अंतर्भाव होतो.

समन्वयक

प्रा. डॉ. रामेश्वर खंदारे

इनक्युबेशन सेंटर

इनक्युबेशन सेंटरचा उद्देश विद्यार्थ्यांमधील सुप्त कलागुणांना हेरून विविध क्षेत्रात पुढे जाण्यासाठीची पात्रता निर्माण करणे हा आहे. विद्यार्थ्यांमधील गायन, वादन, चित्रकला अशा गुणांना वाव देण्याच्या दृष्टीने त्यांना प्रशिक्षण देणे, प्रोत्साहन देण्याचे कार्य इनक्युबेशन सेंटर करते.

२०२०-२१ मध्ये कोरोना प्रादुर्भावामुळे प्रत्यक्षात सांस्कृतिक स्पर्धा होऊ शकल्या नाहीत. तरीही दयानंद कला महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी विविध क्षेत्रात आपली ओळख निर्माण केली.

कलर्स मराठी वाहिनीवरील 'सुर नवा ध्यास नवा' या रिअॅलिटी शोमध्ये किशोरी मुर्के

या विद्यार्थिनीने आपल्या उत्तम शास्त्रीय गायनाने संगीत क्षेत्रातील नामवंत गायक महेश काळे यांची संगीत क्षेत्रातील पुढील शिक्षणाची शिष्यवृत्ती प्राप्त केली. या विद्यार्थिनीला गायनासाठी दयानंद कला महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक मंडळाचे मार्गदर्शन लाभले आहे.

ज्योतिबा बडे या विद्यार्थ्यांने कव्वा बिर्याणी प्रॉडक्शन या नावाने यु ट्यूब चॅनल सुरू केले आहे. या चॅनलवर कॉमेडी वेब सिरीज चालू केली आहे.

डॉ. आर. एस. पारवे
प्रभारी, इनक्युबेशन सेंटर

राष्ट्रीय सेवा योजना

दि. १ एप्रिल २०२० रोजी कोवीड-१९ चा प्रादुर्भाव कमी करण्यासाठी महानगर पालिकेच्या ८७ सफाई कर्मचाऱ्यांना मास्क व सॅनिटायझरचे वाटप दयानंद शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा. श्री. लक्ष्मीरमणजी लाहोटी, सचिव मा. श्री. रमेशजी बियाणी, नगरसेवक श्री. पप्पू देशमुख यांच्या हस्ते वाटप करण्यात आले.

दि. २ एप्रिल २०२० रोजी कोवीड-१९ चा प्रादुर्भाव कमी करण्यासाठी गांधी चौकातील २५ पत्रकारांना मास्क व सॅनिटायझरचे वाटप करण्यात आले. पुण्यनगरी वृत्तपत्राच्या एम.आय. डी.सी. कार्यालयात २० मास्क व सॅनिटायझरचे वाटप करण्यात आले.

दि. ३ एप्रिल २०२० रोजी वाहतूक नियंत्रण शाखेतील ट्रॅफिक पोलिस कर्मचाऱ्यांना ७० मास्क व सॅनिटायझर देण्यात आले.

दि. ८ एप्रिल २०२० रोजी एम.आय. डी.सी. पोलिस स्टेशनमध्ये व त्यांच्या कार्टर्समध्ये २०० मास्क व सॅनिटायझरचे वाटप करण्यात आले.

दि. १८ एप्रिल २०२० रोजी आरोग्य सेतू अॅप डाउनलोड करण्यासाठीचा एक संदेश तयार करून माझ्या व्हॉटसअॅपवरून २०३१ लोकांना वैयक्तिक व्हॉटसअॅपवर पाठविला व प्रत्येकाने

इतर पाच व्यक्तींना सदरील अॅप डाउनलोड करण्यासाठी प्रेरित करावे अशी विनंती केली.

दि. १३ एप्रिल २०२० रोजी रासेयो सहायक संचालक, प्रादेशिक कार्यालय, पुणे व संचालक, रासेयो, स्वा.रा.ती.म.वि. नांदेड यांनी डॉ. संतोष पाटील यांची कोविड-१९ लातूर जिल्हा नोडल ऑफिसर म्हणून नेमणूक केली.

दि. १४ एप्रिल २०२० रोजी डॉ. संतोष पाटील यांनी राष्ट्रीय स्तरावरील कोविड-१९ ऑनलाईन प्रशिक्षण शिबिरात सहभाग घेतला. दि. १५ एप्रिल २०२० रोजी लातूर जिल्हाधिकारी जी. श्रीकांत यांच्यासोबत रा.से.यो. जिल्हा समन्वयक डॉ. संतोष पाटील यांची कोविड-१९ अॅन्टी कोरोना फोर्स संदर्भात बैठक संपन्न झाली.

दि. १ मे २०२० रोजी कोविड-१९, लॉकडाउनच्या काळात महाविद्यालयातील आर्थिक दृष्ट्या कमकुवत असलेल्या ८७ विद्यार्थ्यांना अन्नधान्याचे किट वितरण करण्यात आले. तसेच डॉ. संतोष पाटील यांनी सोशल मिडियावर कोविड-१९ च्या संदर्भात तिसरा व्हीडीओ अपलोड करून जनजागृती केली.

दि. ७ मे रोजी युनिसेफ या आंतरराष्ट्रीय संस्थेद्वारे आणि महाराष्ट्र राज्य राष्ट्रीय सेवा योजना कार्यालयाद्वारे स्वा. रा. ती. म. वि. नांदेड यांच्या

रा. से. यो. कार्यक्रम अधिकारी, स्वयंसेवक व स्वयंसेविका यांच्यासाठी मराठीत प्रशिक्षण आयोजित केले. त्यामध्ये डॉ. संतोष पाटील यांच्यासह अनेक स्वयंसेवकांनी सहभाग घेतला.

दि. १४ जून २०२० जागतिक रक्तदान दिनादिवशी श्री. विष्णू चांदुरे व श्री. मनोज आत्राम यांनी रक्तदान केले. दि. २१ जून २०२० रोजी आंतरराष्ट्रीय योग दिनाचे औचित्य साधून कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर युट्यूब चॅनल वरून ऑनलाईन योगासन व प्राणायाम शिबीर घेण्यात आले. यावेळी योग शिक्षक डॉ. संदीप जगदाळे यांनी प्रशिक्षण दिले. ५५९ नागरिकांनी याचा लाभ घेतला.

दि. १ जुलै २०२० ते १५ जुलै २०२० या कालावधीत प्रस्तूत महाविद्यालयातील राज्यशास्त्र विभाग व राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने कोविड-१९ च्या संदर्भात सर्व्हे करण्यात आला.

लातूर महानगरपालिकेच्या वतीने करण्यात येणाऱ्या विविध कोरोना संदर्भातील कामांसाठी प्रस्तूत महाविद्यालयातील ५८ राष्ट्रीय सेवा योजना स्वयंसेवकांनी मदत केली.

दि. २६ नोव्हेंबर २०२० भारतीय संविधानाच्या उद्देश पत्रिकेचे वाचन मा. श्री. अशोक मोटे, सदस्य सिनेट, स्वा.रा.ती.म.वि. नांदेड, प्रा. डॉ. जगदीश देशमुख, राज्यशास्त्र विभागप्रमुख, वसंतराव काळे महाविद्यालय, ढोकी. दि. २७ नोव्हेंबर २०२० भारतीय संविधानातील मुलभूत कर्तव्याचे वाचन उपप्राचार्य अनिल माळी यांच्याद्वारे करण्यात आले. तसेच प्रश्नमंजुषा

कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. दि. २८ नोव्हेंबर २०२० रोजी 'भारतीय संविधान समृद्ध जीवन जगण्याचा मार्ग' या विषयावर मा. श्री. डॉ. रमाकांत घाडगे, सदस्य व्यवस्थापन परिषद स्वा. रा. ती. म. वि. नांदेड ऑनलाईन व ऑफलाईन व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. तसेच दि. २८ नोव्हेंबर ते २ डिसेंबर २०२० दरम्यान भारतीय संविधानातील नैतिक मुल्ये' या विषयावर निबंधन स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. दि. १५ नोव्हेंबर २०२० रोजी दिपावली सणाचे औचित्य साधून व्यसनमुक्ती या विषयावर रांगोळी स्पर्धेचे ऑनलाईन (घरच्या घरी काढून व्हॉटसअप वर टाकणे) आयोजन करण्यात आले.

दि. ३० डिसेंबर २०२० रोजी 'एडस् : लक्षणे आणि उपाय' या विषयावर मा. श्री. अरुण कुमार गवळे, समुपदेशक, एचआयव्ही, जिल्हा रूग्णालय, लातूर यांचे ऑनलाईन व ऑफलाईन व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले. दि. २८ डिसेंबर २०२० रोजी मुंबई येथील विद्यापीठ स्तरीय एक दिवसीय कार्यशाळा 'युवा संसद - सहभाग आणि कामकाज' मध्ये सहभाग नोंदवला. दि. ३० डिसेंबर २०२० रोजी एड्स जनजागृती अभियानांतर्गत एचआयव्ही तपासणी शिबिर संपन्न झाले. तसेच नेहरू युवा केंद्र, लातूर व राष्ट्रीय सेवा योजना, दयानंद कला महाविद्यालय लातूर यांच्या संयुक्त विद्यमाने ऑनलाईन जिल्हा स्तरीय युवा संसदेचे आयोजन करण्यात आले.

दि. २८ डिसेंबर २०२० रोजी इंडियन रेडक्रॉस सोसायटी, डॉ. भालचंद्र ब्लड बँक, लातूर यांच्या सौजन्याने महाविद्यालयाच्या मुख्य

प्रवेश द्वारावर राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या माध्यमातून सॅनिटायझर स्टॅण्ड लावण्यात आले. दि. ३१ डिसेंबर २०२० रोजी एड्स जनजागृती अभियानांतर्गत ऑफलाईन व ऑनलाईन पोस्टर व रांगोळी स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले.

६ जानेवारी २०२१ रोजी औरंगाबाद येथे युवक बिरादरी मुंबई यांच्या वतीने आयोजित अभिरूप युवा संसद स्पर्धात्मक प्रशिक्षणात्मक अभियानात सहभाग नोंदवला.

७ जानेवारी २०२१ रोजी वेरूळ अजिंठा लेणीला भेट व स्वच्छता कार्यक्रमाचे आयोजन. १२ जानेवारी २०२१ रोजी मध्यवर्ती सभागृह,

विद्याभवन, मुंबई येथे वि. स. पागे संसदीय प्रशिक्षण केंद्र, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय आणि युवक बिरादरी (भारत) यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित अभिरूप युवा संसद अभियानात प्रा. डॉ. संतोष पाटील व मेघराज शेवाळे यांनी सहभाग घेतला. दि. ३१ जानेवारी २०२१ रोजी पोलिओ लसीकरणामध्ये सहभागी व पोलिओ लसीकरण जनजागृती करण्यात आली.

डॉ. संतोष पाटील
मुख्य कार्यक्रमाधिकारी

क्रीडा विभाग

सन २०२० ते २०२१ या शैक्षणिक वर्षामध्ये कोविड-१९ च्या वाढत्या प्रादुर्भावामुळे मा. जिल्हाधिकारी, लातूर व शासनाच्या आदेशानुसार क्रीडा प्रकार बंद होते.

विविध प्रकारच्या खेळाची उच्च दर्जाची मैदाने तयार करून घेताना दयानंद कला महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस. पी. गायकवाड, कनिष्ठ महाविद्यालय प्राचार्य अनिल माळी, पर्यवेक्षक डॉ. डी. एन. नागरगोजे, कार्यालय अधिक्षक श्री. नवनाथ भालेराव आणि क्रीडा प्राध्यापक डॉ. अशोक वाघमारे आदींनी पुढाकार

घेतला.

१९ जानेवारी २०२१ रोजी व्हॉलिबॉलच्या मैदानावर आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे फोड लाईट तयार करून घेण्यात आले. तसेच २० जानेवारी २०२१ रोजी कबड्डी, खो-खो, व्हॉलिबॉल व लॉन टेनिस आदी मैदान तयार करून घेण्यात आली.

डॉ. अशोक वाघमारे
क्रीडा संचालक

English Literary Association

English Literary Association was established in the year 2020-2021, to stimulate and motivate the young enterprising minds to perform challenging activities. It functions with the motive of sharpening the literary, aesthetic and communicative skills of the students. Every year useful programmes are conducted to enhance the language skills and dramatic talents. Students are provided a platform to nurture and exhibit their innate potentials.

The English Literary Association of Dayanand college of Arts Latur is based upon the spirit of developing and cultivating the best of the under-developed talents, to polish and refine them so that their personalities sparkle among the rest of human beings and they stand apart in the sea of crowds once they step out of the course from this institution. It is not to be imagined that students will drift into mental excellence without an effort. Deliberately the task must be chosen pursued and persistently must it be followed. There are many

minds that are brilliant but in the face of lack of suitable opportunities and platform they get lost in oblivion. The English literary Association offers a platform for such undermined brilliant minds who require a proper space to vent out the energetic literary spirits.

The English Literary Association plans and organises diverse range of literary activities for students of Dayanand Arts College. Students are encouraged to participate in various events that are organised throughout the academic year. The activities range from debates elocutions and story-telling competitions along with Reading Sessions. Often movies are screened for the students to motivate their spirits and to enhance their knowledge about literary world.

Due to Covid 19 pandemic we could not organise activities/programs in the academic year 2020-2021.

Lt. Vivek Zample
In-charge
English Literary Association

ऑनिमेशन विभाग

ऑनिमेशन मधील प्रथम वर्षाची प्रवेश प्रक्रिया पूर्ण झाली, भरघोस असा प्रतिसाद मिळाला. नूतन प्रथम वर्ष प्रवेशित विद्यार्थ्यांचे शब्द सुमनांनी स्वागत केले. ऑनिमेशनमध्ये कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर कलात्मक व्हिडिओ बनवून विभागातर्फे कोरोना जनजागृती करण्यात आली. यावर्षी ऑनलाईन स्वरूपामध्ये कसे सोप्या व सरळ पद्धतीने विद्यार्थ्यांपर्यंत सर्व विषयांचे थैअरी आणि प्रॅक्टिकल त्यांना कसे समजतील याची काळजी घेऊन ऑनलाईन तासिका घेण्यात आल्या. ऑनिमेशन विभागामध्ये 'व्हीएफएक्स एक्सपिरियन्स कॅनडा एमएनसी' या विषयावर कॅनडा बेसड कंपनीमध्ये रूजू झालेली तसेच ७ वर्षे कॉर्पोरेटमधील अनुभव मांडण्यासाठी माजी विद्यार्थिनी श्रीमती पूर्वा शाह-जैन यांनी २४ जुलै २०२१ रोजी झूम प्लॅटफॉर्मवर एक दिवसीय वेबिनार घेण्यात आला. यामध्ये अहोरात्र परिश्रम करून आपण पुढे कसे जाऊ शकतो, कोरोना काळात खचून न जाता आपल्या स्कील्सचा उपयोग करून कसे कार्य करू शकता व काम करताना आपल्या ऑनिमेशनमधील पदवीचा कसा फायदा होतो, किशोर वयात शिकत असताना आपण काय चुका करतो व त्या करून का असा सल्लाही त्यांनी विद्यार्थ्यांशी संवाद साधताना दिला. या कार्यक्रमांमध्ये आजी-माजी विद्यार्थी मोठ्या संख्येने सहभागी झाले होते.

समाजाने पारंपारिक शिक्षणासोबतच कौशल्य आधारित शिक्षणाकडे वाटचाल करावी तसेच ऑनिमेशन बदल जनजागृती व्हावी या हेतूने 'ऑनिमेशनमधील करिअरच्या संधी' या विषयावर महाविद्यालयामध्ये ऑनिमेशनच्या स्टाफने वेबिनार घेतले. त्यामध्ये मुक्तेश्वर महाविद्यालय, औसा तसेच इनर व्हील क्लब लातूर, अंबाजोगाई, अहमदपूर, चाकूर आणि औसा यांच्यासाठी ऑनलाईन वेबिनारचे आयोजन दि. १२ ऑगस्ट २०२१ रोजी व ऑनिमेशनमधील कौशल्य कशा प्रकारे अंगीकृत करून लगेचच विद्यार्थी स्वतःच्या पायावर उभा राहू शकतो याबद्दल सखोल असे मार्गदर्शन करण्यात आले. या वेबिनारसाठी विद्यार्थ्यांनी आणि महिलांनी मोठ्या प्रमाणावर उपस्थिती दर्शविली.

तसेच पँडेमिक काळात विद्यार्थ्यांनी ऑनलाईन शिक्षण घेऊन लगेचच जॉबसाठी कंपनीमध्ये जॉईन झाले. यामध्ये अविनाश गाढवे, इलेक्स स्टुडिओ, पुणे, निकिता गंगथडे, टुटोरूट कंपनी, हैदराबाद, प्रेमांशी जोईश्वर दर आरडोर ग्राफिक्स डिझायनर, मुंबई यांनी आपल्या करिअरची यशस्वी सुरुवात केली. वर्षाअखेर तृतीय वर्षाच्या विद्यार्थ्यांना ऑनलाईन निरोप देण्यात आला.

प्रा. दुर्गा शर्मा
विभाग प्रमुख, ऑनिमेशन विभाग

विभागीय युवा संसद स्पर्धेत दयानंद महाविद्यालयाचा दुसरा क्रमांक

लातूर : प्रतिनिधी

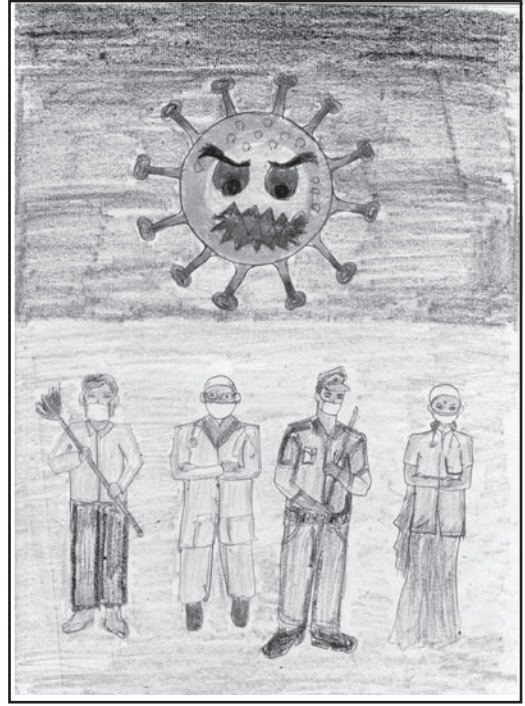
महात्मा गांधी मिशन विद्यापीठ, औरंगाबाद व युवक विरादरी मुंबई आणि ए.वी.पी. माझा यांच्या संयुक्त विद्यमाने औरंगाबाद येथे विभागीय युवा संसद स्पर्धा संपन्न झाली. या स्पर्धेमध्ये दयानंद महाविद्यालयाच्या संघाने दुसऱ्या क्रमांकाचे पारितोषक मिळविले. यामध्ये दयानंद कला, वाणिज्य, विज्ञान व विधी महाविद्यालयातील राज्यशाखा व राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या २२ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

औरंगाबादच्या एमजीएम विद्यापीठात पार पडलेल्या युवक विरादरीनं आयोजित केलेल्या अभिरुप युवा संसदेत लातूर, बीड, धुळे, मनमाड आणि औरंगाबादच्या एकूण ७ संघांनी या स्पर्धेत सहभाग नोंदवला. दयानंद महाविद्यालय लातूर, एमजीव्ही आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज मनमाड, एमजीएम जीवावपी कॉम्प्युटर टेकनालॉजी कॉलेज औरंगाबाद, सोनाजीराव क्षीरसागर होमियोपॅथीक कॉलेज बीड, झेड.बी.पाटील कॉलेज देवपूर, धुळे, श्री.शिवाजी आर्ट्स कॉलेज धुळे, एमजीएम कॉलेज ऑफ जर्नालिझम आणि मास कम्युनिकेशन, औरंगाबाद या सातही संघातील स्पर्धकांनी अत्यंत चुरशीने आणि जिद्दीने संसदीय

कार्यमांडणी केली. हेवेदावे, प्रतिदावे, विधेवक, चर्चा आरोप-प्रत्यारोपांच्या फेरी झाडत प्रत्येक स्पर्धकाने अत्यंत रोमहर्षक मांडणी केली. या सातही संघातून प्रत्येकी एक-एक संसदपट्ट निवडला गेला. त्यामध्ये लातूरच्या संघातून मेघराज शेवाळे या विद्यार्थ्यांची निवड झाली आहे.

अत्यंत खेळीमेळीच्या वातावरणात पार पडलेल्या या स्पर्धेमध्ये दयानंद महाविद्यालयाच्या टीमचे नेतृत्व राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाचे जिल्हा समन्वयक डॉ. संतोष पाटील यांनी केले. त्यांच्यासमवेत डॉ. विलास कोमटवाड प्रा. महेश जंगीपण्डे प्रा. शैलजा दामरे यांनी अतिशय उत्कृष्ट भूमिका वजावली.

या यशाबद्दल दयानंद शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष लक्ष्मीरमण लाहोटी, उपाध्यक्ष अरविंदराव सोनवणे, ललीतकुमार शाहा, रमेशकुमार राठी, सरचिटणीस रमेश विवाणी, संयुक्त सचिव सुरेश जैन, कोषाध्यक्ष संजय बोरा, सहाय्यक सचिव रामराव पाटील व अॅड. श्रीकांत उतगे, तसेच प्राचार्य डॉ. एस. पी. गायकवाड, उपप्राचार्य अनिलकुमार माळी, पर्यवेक्षक डॉ. दिलीप नागरगोजे व कार्यालयीन अधीक्षक नवनाथ भालेराव आदींनी कौतुक केले.

दयानंद गुणवत्ता शिष्यवृत्ती

- * दयानंद शिक्षण संस्थेतर्फे महाविद्यालयातील ज्या गुणवंत विद्यार्थ्यांना कोणत्याही प्रकारची शिष्यवृत्ती मिळत नाही अशा विद्यार्थ्यांना २०१९-२० पासून दयानंद गुणवत्ता शिष्यवृत्ती योजना सुरू करण्यात आली आहे.
- * दयानंद शिक्षण संस्थेच्या वतीने विद्यापीठीय पदवी व पदव्युत्तर परीक्षेत गुणवत्ता यादीत सर्वप्रथम येणाऱ्या विद्यार्थ्यांस रोख रूपये १००००/-, सर्वद्वितीय येणाऱ्यास रोख रूपये ७०००/- व सर्वतृतीय येणाऱ्यास रोख रूपये ५०००/- पारितोषिकाच्या स्वरूपात देवून त्यांचा गौरव करण्यात येतो.
- * बी.ए. प्रथम वर्षात, बी.ए. द्वितीय वर्षात, एम.ए. प्रथम वर्षात महाविद्यालयात सर्व पप्रथम येणारऱ्या विद्यार्थ्यांस अभ्यासक्रम निहाय संस्थेच्या वतीने दयानंद गुणवत्ता शिष्यवृत्ती रू. ५०००/- प्रदान करण्यात येते.
- * पुज्य चुडामणी बालासाहेब महाराज ट्रस्ट, लातूरच्या वतीने या महाविद्यालयातून बारावी, बी.ए. प्रथम व बी. ए. द्वितीय वर्ष या वर्गातून प्रथम व द्वितीय येणाऱ्या व याच महाविद्यालयात प्रवेशित अन्य शिष्यवृत्ती न घेणाऱ्या विद्यार्थी/ विद्यार्थिनी यांना प्रत्येकी ५०००/- रू. शिष्यवृत्ती डॉ. जी. बी. भुतडा शिष्यवृत्ती देण्यात येईल. तसेच एम.ए. हिंदी मध्ये प्रवेशित प्रथम दोन विद्यार्थी / विद्यार्थिनी ज्यांचे याच महाविद्यालयातून बी.ए.चे शिक्षण झाले आहे व ज्यांना अन्य शिष्यवृत्ती मिळत नाही त्यांनाही प्रत्येकी रू. ५०००/- सदरील शिष्यवृत्ती देण्यात येईल.
- * इंग्रजी विभागाचे विद्यार्थीप्रिय प्राध्यापक कै. प्रा. टी. एम. राव यांच्या स्मरणार्थ पदवी व पदव्युत्तर वर्गात इंग्रजी ऐच्छिक विषयात विद्यापीठात सर्वाधिक गुण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयाने पुढाकार घेऊन स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ पातळीवर पारितोषिक ठेवण्यात आले आहे.
- * विद्यापीठीय परीक्षेत बी.ए. तृतीय वर्षात महाविद्यालयात प्रथम येणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी कै. रमाकांतराव कुलकर्णी पारितोषिक रोख १०००/- व प्रशस्तीपत्र व चांदीचे पदक चिन्ह ठेवण्यात आले आहे.
- * बारावी कला, बी.ए. व एम.ए. हिंदीमध्ये जो विद्यार्थी/विद्यार्थिनी बोर्ड अथवा विद्यापीठ परीक्षेत सर्वाधिक गुण घेऊन उत्तीर्ण होईल त्यांना डॉ. जी. बी. भुतडा या नावाने रौप्य पदक प्रदान करण्यात येईल.
- * एम.ए. हिंदी प्रथम वर्षामध्ये प्रवेशित प्रथम पाच विद्यार्थी/विद्यार्थिनींना प्रत्येकी रू. १०००/-

हिंदी विभागाकडून प्रदान करण्याचा उपक्रम सुवर्ण महोत्सवी वर्षानिमित्त प्रारंभ.

- * बी.ए. मध्ये प्रथम व एम.ए. हिंदी मध्ये प्रथम येणाऱ्या विद्यार्थ्यांस डॉ. घनश्याम भुतडा यांच्या वतीने चांदीचे पदक देवून गौरविण्यात येते.
- * प्रा. डॉ. प्रदीप सूर्यवंशी यांच्या वतीने महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय छात्रसेना विभागातील ज्या विद्यार्थ्यांची आर.डी. परेडसाठी निवड होते त्या विद्यार्थ्यांसाठी त्यांचे वडील लान्स नाईक शिवराम सूर्यवंशी पुरस्कार रोख रूपये २०००/- व सस्मृतिचिन्ह देवून गौरविण्यात येते.
- * प्रा. डॉ. नितेश स्वामी यांच्या वतीने कै. शंकर शिवमूर्ती स्वामी यांच्या स्मरणार्थ क्रीडा विभागात तीन वर्षांमध्ये उत्कृष्ट कामगिरी करणाऱ्या विद्यार्थ्यांस रोख रूपये १०००/- व स्मृती चिन्ह देवून गौरविण्यात येते.
- * सेवानिवृत्त न्यायाधीश अनिल बी. नाईक यांच्या वतीने त्यांच्या मातोश्री स्व. श्रीमती इंदिरा भालचंद्र नाईक व वडील स्व. भालचंद्र श्रीनिवास नाईक यांच्या स्मरणार्थ विद्यापीठ परीक्षेत बी.ए. तृतीय वर्षात महाविद्यालयातून बी.ए. तृतीय वर्षात महाविद्यालयातून सर्वप्रथम येणाऱ्या एका विद्यार्थ्यांस न्या. अनिल बी. नाईक यांच्या स्व. वडीलांच्या नावाने व एका विद्यार्थिनीस त्यांच्या मातोश्री यांच्या नावाने प्रत्येकी रू. ५०००/- रोख पारितोषिक.
- * माजी इंग्रजी विभागप्रमुख डॉ. ए. पी. विठ्ठल यांच्या वतीने एम.ए. इंग्रजी प्रथम वर्षात महाविद्यालयातून प्रथम येणाऱ्या पण द्वितीय वर्षात प्रवेशीत विद्यार्थ्यांस रोख पारितोषिक.
- * श्री. धार विनोद पुरुषोत्तम यांच्या वतीने स्व.प्रा. पुरुषोत्तम धार यांच्या स्मरणार्थ समाजशास्त्र विषयात बी.ए. मध्ये महाविद्यालयातून प्रथम येणाऱ्या विद्यार्थ्यांस रू. ११००/- रोख पुरस्कार.
- * स्व.डॉ. पुष्पलता अग्रवाल यांच्या स्मरणार्थ बी.ए. तृतीय वर्षातील हिन्दी विषयात महाविद्यालयातून प्रथम येणाऱ्यास दयानंद शिक्षण संस्था परिवारातील प्रा.डॉ. अनुराधा सावरीकर, प्रा. मेघा पंडीत, प्राचार्य डॉ. पुनम नथानी व प्राचार्य डॉ. क्रांती सातपुते यांनी संकलित केलेल्या १०,०००/- रूपयांच्या वार्षिक व्याजाच्या जमा रकमेतून प्रतिवर्ष रोख पारितोषिक जाहीर केले.

दयानंद शिक्षण संस्थेच्या वतीने शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये संशोधन प्रकल्पासाठी महाविद्यालयातील प्राध्यापकांना प्राप्त झालेले अनुदान-

अ) प्रा.डॉ. प्रदीप सूर्यवंशी	रू. ७५००/-
ब) प्रा.डॉ. संतोष पाटील	रू. ७५००/-
क) प्रा.डॉ. रामेश्वर खंदारे	रू. ७५००/-
ड) प्रा.डॉ. शिवकुमार राऊतराव	रू. ७५००/-

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड परीक्षेत विद्यापीठ गुणवत्ता यादीत
गुणानुक्रमे प्रथम, द्वितीय व तृतीय येणाऱ्या खालील विद्यार्थ्यांना
अनुक्रमे रु. 10000/-, रु. 7000/- व रु. 5000/-
दयानंद गुणवत्ता शिष्यवृत्ती वितरीत करण्यात आली

अ.क्र.	वर्ग	नाव	गुणवत्ता क्र.	शिष्यवृत्ती रक्कम रु.
1	B.A. (General)	कु.आकोसकर संजीवनी शरद	III	5000/-
2	B.A. (Administrative Service)	कु. माडजे अनुराधा सतीश	I	10000/-
3		दाडगे अजय बालाजी	II	7000/-
4		कु. शिंदे कोमल कोंडिबा	III	5000/-
5	B.A. (Animation)	गाडवे अविनाश वसंत	I	7000/-
6		सावंत वेदिका प्रविण	II	10000/-
7		दुर्ग लक्ष्मी महादेव	III	7000/-
8	M.A. Marathi	गव्हाणे राजश्री राजेंद्र	I	5000/-
9		देवकते ज्ञानेश्वर गोरख	II	10000/-
10		वाघमारे स्नेहा व्यंकटराव	III	7000/-
11	M.A. English	कु. मेघे पुजा सुभाष	II	10000/-
12	M.A. Fashion Design	कु. हालदार शिल्पा टिळक	I	5000/-
13		कु. सूर्यवंशी पुनम ज्ञानेश्वर	II	10000/-
14		कु. स्वामी गौरी विरभद्रा	III	7000/-

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये प्राध्यापकांच्या संशोधन कार्याचा आढावा

अ.क्र.	प्राध्यापकाचे नाव	संशोधन पत्रिकेतील लेख	चर्चा सत्रात सातूर केलेले लेख		चर्चासत्र अध्यक्ष/विषय प्रवक्ता	पुस्तकात लेख प्रकाशित		प्रकाशित पुस्तके		संशोधक मार्गदर्शक विद्यार्थी	
			विद्यापीठ स्तरीय	राज्य स्तरीय		राष्ट्रीय	आंतरराष्ट्रीय	चर्चासत्र स्मरणिकेत	अन्य पुस्तकात लेख	लेखक	संपादक
१.	डॉ. एस. पी. गायकवाड	-	-	-	-	-	-	-	-	-	०२
२.	डॉ. एस. एन. जबळगेकर	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
३.	डॉ. आर. एस. पारवे	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
४.	डॉ. एस. न्ही. साळुंके	-	-	-	-	-	-	-	-	-	५
५.	डॉ. पी. एस. सूर्यवंशी	-	-	-	-	-	-	-	-	२	४
६.	डॉ. ए. बी. जोशी	३	-	-	-	-	-	-	-	-	२
७.	डॉ. एस. पी. सांगोले	६	-	-	-	-	२	१	२	-	-
८.	डॉ. पी. एम. मात्रीकर	८	-	-	३	-	-	-	४	-	५
९.	डॉ. अंकुश चव्हाण	-	४	१	२	-	४	१	-	-	-
१०.	डॉ. बी. टी. घुटे	२	-	-	-	-	-	-	-	-	-
११.	डॉ. एस. जी. पाटील	१	-	-	-	-	-	-	-	-	१
१२.	डॉ. एन. एन. डोके	१	-	-	-	-	५	-	-	-	-
१३.	डॉ. एस. एम. कदम	१	-	-	-	-	१	-	१	-	३
१४.	डॉ. एम. एच. खंडागळे	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
१५.	डॉ. अशोक वाघमारे	-	-	-	-	-	-	-	-	-	२
१६.	डॉ. आर. एम. खंदारे	१	-	-	-	-	-	-	-	-	-
१७.	डॉ. एस. बी. राजतराव	१	-	-	-	-	२	-	-	-	-
१८.	प्रा. न्ही. बी. झंपले	-	-	-	-	-	२	-	-	-	-

दृयानंदु कलु महाविद्यालुय लुतूर

शिक्षक कर्मचारी वर्ग

वरिष्ठ विभाग

प्र.प्राचार्य- डॉ. गायकवाड एस. पी.

मराठी विभाग

डॉ. जवळगेकर एस. एन.

डॉ. सांगोले एस. पी.

डॉ. चव्हाण ए. एन.

डॉ. कदम. एस. एम.

हिंदी विभाग

डॉ. सूर्यवंशी पी. एस.

इंग्रजी विभाग

डॉ. मान्नीकर पी. एम.

डॉ. डोके एन. एन.

डॉ. खंडागळे एम. एच.

डॉ. राऊतराव एस. बी.

प्रा. झंपले व्ही. बी.

अर्थशास्त्र विभाग

डॉ. घुटे बी. टी.

लोकप्रशासन विभाग

डॉ. खंदारे आर. एम.

तत्त्वज्ञान विभाग

डॉ. साळुंके एस. व्ही.

इतिहास विभाग

डॉ. पारवे आर. एस.

समाजशास्त्र विभाग

डॉ. गायकवाड एस. पी.

डॉ. जोशी ए. बी.

राज्यशास्त्र विभाग

डॉ. पाटील एस. जी.

शारीरिक शिक्षण विभाग

डॉ. ए. एम. वाघमारे

कनिष्ठ महाविद्यालय

उपप्राचार्य

प्रा. माळी ए. डी.

पर्यवेक्षक

डॉ. नागरगोजे डी. एन.

इंग्रजी विभाग

प्रा. कुलकर्णी एस. बी.

प्रा. भालेराव ए. डी.

हिंदी विभाग

डॉ. बाहेती जी. वाय.

प्रा. सूर्यवंशी एस. ए.

राज्यशास्त्र विभाग

प्रा. माळी ए. डी.

अर्थशास्त्र विभाग

प्रा. जोशी. डी. एम.

प्रा. क्षीरसागर एस. के.

तत्त्वज्ञान विभाग

डॉ. नागरगोजे डी. एन.

इतिहास विभाग

प्रा. कोमटवाड व्ही.डी.

प्रा. बनसोडे ए. ए.

समाजशास्त्र विभाग

प्रा. कोटे एस.एन.

प्रा. बुद्रुके जे. आर.

शारीरिक शिक्षण विभाग

डॉ. दीक्षित पी. बी.

भूगोल विभाग

डॉ. शिरूरे डी. एस.

संगीत विभाग

डॉ. कुलकर्णी डी. बी.

डॉ. जगदाळे एस. जी.

संस्कृत विभाग

प्रा. यादव सी. पी.

विनाअनुदानित शिक्षक कर्मचारी

ऑनिमेशन विभाग

- प्रा. शर्मा डी. एस.
प्रा. काकडे एस. व्ही.
प्रा. रापते एम. एस.
प्रा. शेख आय. ए.
प्रा. पतंगे एस. पी.

फॅशन डिज़ाईन विभाग

- प्रा. लवंद एस. बी.
प्रा. पिपाडा एच. एम.
प्रा. देशमुख पी. के.
प्रा. निलावार डी. एस.
प्रा. स्वामी पी. व्ही.
प्रा. बिराजदार पी. व्ही.
प्रा. नाईक आर. जी.
प्रा. हालदार एस. टी.

शिक्षकेतर कर्मचारी (अनुदानीत)

- श्री. भालेराव एन. डी. अधिक्षक
श्री. देशमुख आर. जे. मुख्यलिपिक
श्री. आडसूळ बी. एस. क. लघुलेखक
डॉ. घर व्ही. पी. व. लिपिक
श्री. राठोड आर. जी. व. लिपिक
श्री. जोशी एस. व्ही. क. लिपिक
श्री. खोगरे व्ही. बी. क. लिपिक
श्री. कुलकर्णी व्ही. जी. क. लिपिक
श्री. शिंदे आर. बी. क. लिपिक
श्री. ढोले डी. व्ही. क. लिपिक
श्री. ठाकूर व्ही. वाय. ग्रंथालय परिचर
श्रीमती दहिरे एन.आर. ग्रंथालय परिचर

- श्रीमती सुरवसे ए. ए. ग्रंथालय परिचर
श्री. गिरबने डी. एम. ग्रंथालय परिचर
श्री. खंडेलवाल एन.आर. ग्रंथालय परिचर
श्री. टोम्पे आर. बी. ग्रंथालय परिचर
श्रीमती आदमाने सी.एम. सेविका
श्री. बैनबोने जी. व्ही. सेवक
श्री. मुगळे पी. व्ही. सेवक
श्री. गायकवाड एम. एस. सेवक

शिक्षकेतर कर्मचारी (विनाअनुदानित)

- श्री. इंडे डी. पी. लिपिक
श्री. प्रयाग एच. डी. लिपिक
श्री. मुंढे जी. बी. लिपिक
श्री. वांगस्कर एस.एम. लिपिक
श्री. सूर्यवंशी टी. व्ही. लिपिक
कु. सांडूर आर. बी. लिपिक
श्री. जोशी बी. आर. लिपिक
श्री. पुजारी जी. के. ग्रंथालय परिचर
श्री. येलमटे यु. बी. ग्रंथालय परिचर
श्री. कोळी डी. जी. सेवक
श्री. लागले एन. एम. सेवक
श्री. उटगे एस. जी. सेवक
श्री. सुरवसे एल. बी. सेवक
श्री. आदमाने ए. बी. सेवक
श्रीमती आदमाने ए.एस. सेवक
श्री. चौंडे डी. एस. सेवक

दयानंद शिक्षण संस्थेच्या वतीने बांधण्यात आलेल्या क्रिकेट मैदानाची पाहणी करताना देशाचे माजी गृहमंत्री माननीय शिवराजजी पाटील चाकूरकर साहेब. सोबत संस्थेचे अध्यक्ष लक्ष्मीरमणजी लाहोटी, सचिव रमेशचंद्रजी बियाणी, कोषाध्यक्ष संजयजी बोरा, प्राचार्य डॉ. जयप्रकाश दरगड, प्राचार्य डॉ. श्रीराम साळुंखे, प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड.

लातूर जिल्ह्याचे जिल्हाधिकारी श्री. जी. श्रीकांत यांना महाविद्यालयाचा 'वेध' वार्षिक अंक भेट देताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड, सोबत डॉ. अशोक वाघमारे व डॉ. महेश बेंबडे.